

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

Стратегија развоја пољопривреде и руралног подручја општине Рогатица 2023-2029.

Рогатица, 2023. године

Стратегија развоја пољопривреде и руралног подручја Општине Рогатица 2023-2029.

Ова стратегија је развијена уз подршку Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација у оквиру пројекта (Food and Agriculture Organisation -FAO), „Подршка планирању локалног пољопривредног и руралног развоја“ (TCP/BIH/3804).

Документ израдили:

Општинска управа Рогатица

Национални консултантска ФАО:

др Гордана Роквић Кнежић,

др Миљан Ербез

Садржај

1. УВОД.....	4
2. СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА	7
2.1. СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА	7
2.1.1. Географски положај и агроеколошке карактеристике.....	7
2.1.2. Демографске карактеристике /трендови	8
2.1.3. Стање запослености и незапослености	11
2.1.4. Свеукупни економски развој / значај пољопривреде у економији.....	13
2.1.5. Општи трендови пољопривредне производње.....	16
2.1.6. Органска пољопривредна производња.....	26
2.1.7. Пољопривредне савјетодавне службе	26
2.1.8. Координација ланца вриједности и развој тржишта.....	28
2.1.9. Диверзификација руралне економије	31
2.1.10. Рурална економија и квалитета живота.....	35
2.1.11. Родни аспекти руралног развоја.....	43
2.1.12. Еколошки апсекти руралног развоја.....	45
2.1.13. Структура локалне управе и политика пољопривредног и руралног развоја	49
2.2. SWOT анализа пољопривреде и села Рогатице.....	51
2.3. Стратешко фокусирање	53
2.4. Визија развоја	54
2.5. Стратешки циљеви са индикаторима	55
3. КЉУЧНИ ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ.....	59
4. КЉУЧНИ СТРАТЕШКИ ПРОЈЕКТИ	61
5. ОПИС УНУТРАШЊЕ И МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА	63
6. ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР	66
6.1. Алтернативни извори финансирања	67
7. ОКВИР ЗА СПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА	69
8. ПРИЛОЗИ СТРАТЕШКОМ ДОКУМЕНТУ	71
8.1. Сажети преглед стратешких циљева, приоритета и мјера	71
8.2. Детаљан преглед мјера	74
8.3. План вредновања стратешког документа	83
8.4. Селектовани ланци вриједности	83
ЛИТЕРАТУРА.....	101

1. УВОД

Израда Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица за период 2023-2029 година (у наставку текста Стратегија), координисана је од стране општинске управе, а подржана од стране Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација (Food and Agriculture Organisation - FAO) кроз пројекат “Подршка планирању локалног развоја пољопривреде и руралних подручја” (TCP/BIH/3804 - Supporting local agricultural and rural development planning).

Главни циљ израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица је пружити оквир за динамичнији развој сектора пољопривреде и руралних подручја у цјелини, те ускладити главне правце развоја пољопривреде и руралних подручја општине са стратешким оквиром развоја на нивоу Републике Српске и Босне и Херцеговине. У том смислу развојне мјере дефинисане Стратегијом се надопуњују на већ постојеће мјере за развој пољопривреде и руралних подручја на републичком нивоу, при чему се настоји избјећи дуплирање мјера, а постићи циљано усмјеравање средстава у складу са приоритетним потребама локалног развоја које су произашле из Анализе стања пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица, уз уважавање компаративне предности сектора пољопривреде и подручја општине у цјелини. Временски оквир за реализацију Стратегије предвиђа период 2023-2029. чиме је усклађен са периодом важења новог стратешког оквира на републичком нивоу, као и на нивоу ЕУ.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица није само секторски документ већ документ који сагледава могућности развоја руралних подручја са ширег интегралног приступа развоју заједнице укључујући и уважавајући мишљења и потребе представника различитих друштвених група у процесу развоја, те узимајући у обзир економску, еколошку и социјалну страну одрживости предложених интервенција.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја, без обзира што се доноси на локалном нивоу, узима у обзир и смјернице Европске уније за одржив развој пољопривреде и руралних подручја које су дефинисане Зеленим планом ЕУ, односно Зеленом агендом за Западни Балкан, те њима придружених ЕУ Стратегије биодиверзитета 2030, ЕУ Стратегије од фарме до стола и Стратегије „једно здравље“, као и Оквиром за реализацију Циљева одрживог развоја у Босни и Херцеговини. Па иако се законодавни оквир за провођење принципа дефинисаних ових стратешким документима доноси на републичком нивоу, одговорност је локалне управе да осигура оквир за успјешно прилагођавање субјеката у сектору новим околностима пословања на тржишту, те да усклади стратешке смјернице локалног руралног развоја са оквирима које доноси Зелени план и циљеви одрживог развоја.

Важно је напоменути да је Стратегија урађена у вријеме када се систем пољопривредне производње у Босни и Херцеговини (БиХ) постепено мијења услед конкурентног притиска проузрокованог интегрисањем регионалних тржишта, те отварањем тржишта према земљама ЕУ. Стратегија пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица за период 2023-2029 је конципирана тако да подржава прилагођавање предвиђеним промјенама у складу са приоритетима развоја и могућностима дефинисаним на локалном нивоу. Стога ће рурални развој постати све значајнији елемент пољопривредне политике, нарочито код осмишљавања и провођења мјера којима ће се помоћи локалном становништву да покрене процесе диверсификације како унутар пољопривредне производње, тако и повезивањем пољопривреде са другим дјелатностима унутар руралне економије, те кроз циљано усмјеравање средстава у изградњу локалних ланаца вриједности за компаративне производе и дјелатности.

Стратегија је усклађена са Законом о стратешком планирању Републике Српске те садржи: увод, стратешку платформу, приоритете и мјере, кључне стратешке пројекте, опис унутрашње и међусобне усклађености стратешког документа, оквирни финансијски план, оквир за провођење, праћење, извјештавање и вредновање стратешког документа. Прилози у стратешком документу односе се на сажети преглед циљева, приоритета и мјера, те детаљан преглед мјера. Стратешка платформа садржи ситуациону анализу, визију развоја и стратешке циљеве са полазним циљним вриједностима индикатора.

Осим Закона о стратешком планирању Републике Српске, методолошки приступ у изради Стратегије укључивао је и примјену УН методологије за интегрисано планирање локалног

развоја (МИПРО¹). Ова методологија подразумијева провођење процеса планирања у фазама, од којих су најважније припремна фаза, фаза анализе и фаза креирања стратешке платформе. У изради стратегије кориштене су и ФАО Смјерницама о одабиру ланаца вредности за одрживи развој ланца вриједности у храни (2021²).

Стратегија пољопривреде и руралног развоја је документ који по први пут за подручје општине Рогатица дефинише партнерство као модел управљања и спровођења овог стратешког документа. Партиципативни приступ у управљању руралним развојем подразумијева сарадњу јавног, пословног и цивилног сектора у свим фазама планирања, реализације и праћења Стратегија развоја на локалном нивоу. На тај начин осигурава се већи степен транспарентности, инклузивности и постизање консензуса у усаглашавању развојних приоритета, те унапређује оквир за финансијско планирање и реализацију програма развоја.

Интегрални приступ у изради Стратегије примијењен је кроз интегрисање различитих друштвених група у процес планирања и дефинисања новог плана развоја: представници јавног сектора (општинске службе); приватног сектора: представници пољопривредника, прерађивача, откупљивача, те представници цивилног сектора односно удружења, а који заступају интересе жена на селу, произвођача кромпира, произвођача млијека, произвођача малина, пчелара и др. Партиципативни приступ примјењен је укључивањем свих локалних актера у процес израде Плана коришћењем различитих алата током све три фазе процеса планирања: радионице, интервјуи, анкете.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја је израђена по принципима транспарентности, осигуравајући отвореност према јавности у свим фазама његове израде. Ово је постигнуто кроз низ радионица које су укључивале стручне и јавне расправе, те истраживање спроведено на узорку од 30 домаћинстава. Анкета је обухватила 25 питања која се односе на врсте прихода које остварују чланови домаћинства, врсте производа које домаћинства стављају на тржиште, врсте препрека са којима се сусрећу у развоју пољопривреде, друге привредне дјелатности на газдинству и препреке са којима се сусрећу у развоју допунске активности, препреке са којима се суочавају у развоју предузетничких активности, приступ јавним услугама и јавној инфраструктури, приоритетни проблем и перспектива. Анкета је обухватила и десет питања за женске чланове домаћинства, као и за младе чланове породице.

Одлуком начелника општине Фоча формирана је радна група за израду стратегије и именован координатор радне групе. Радну групу чинило је чинило је три представника Одјељења за управљање локалним развојем, привреду и друштвене дјелатности, а по потреби у рад радне групе укључивани су представници других одјељења унутар општине, других општинских служби, као и представници Удружења пољопривредних произвођача, Шумско газдинство, Центар за социјални рад и др.. Задатак радне групе је био да, уз стручну подршку ФАО организације, прикупи податке релевантне за анализу стања пољопривреде и руралних подручја укључујући анкетање одабраних пољопривредних домаћинстава, валидацију резултата анализе ситуације, учешће у дефинисање главних предности, слабости, ограничења и могућности за развој пољопривреде и руралних подручја, учествовање у дефинисању визије развоја и главних стратешких циљева, као и кључних пројеката и мера за реализацију стратешког документа.

Сви остали заинтересовани су учествовали у дискусијама у оквиру радионица које се организују на крају сваке фазе израде стратешког документа: прва почетна радионица 5. априла 2022. за чланове радне групе, почетна радионица за чланове радне групе и других представника 24.05.2022. године у општини Рогатица, радионица о валидацији резултата и SWOT анализа,

¹ <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/methodology-integrated-local-development-planning-bosnia-and-herzegovina-mipro>

² Walker, C., DeMatteis, L. & Lienert, A., eds. 2021. Selecting value chains for sustainable food value chain development – Guidelines. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/cb7623en>

4.10.2022.године (за чланове радне групе), валидациона радионица 15.11.2022.године у општини Рогатица за све актере.

Нацрт стратешког документа достављен је на допуне и коментаре Радној групи, као и регионалној канцеларији ФАО за Европу и Централну Азију, након чега је израђен коначан нацрт стратешког документа који је упућен ресорном министарству на одобрење.

2. СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА

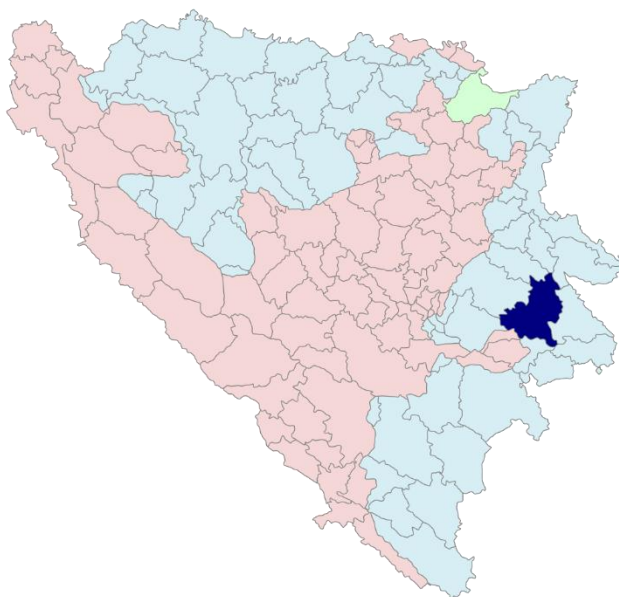
Стратешка платформа Стратегије развоја пољопривреде и руралног подручја општине Рогатица садржи ситуациону анализу са освртом на стање и усклађеност са релевантним документима на нивоу Републике Српске, БиХ, али и локалне самоуправе, визију развоја и стратешке циљеве са полазним и циљним вриједностима индикатора.

2.1. СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА

У овом дијелу дат је један свеобухватан преглед капацитета који посредно или непосредно има утицај на развој пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица.

2.1.1. Географски положај и агроколошке карактеристике³

Општина Рогатица се простире средином источног дијела Републике Српске, односно Босне и Херцеговине, на површини од 645,92 km², а смјештена је између општина: Пале, Соколац, Хан Пијесак, Милићи, Сребреница, Вишеград, Рудо, Ново Горажде, Горажде и Пале/Прача.

Карта 1: Географски положај општине Рогатица

Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године, дефинисана је припадност територије општине регији Источно Сарајево - Вишеград, са везом према Источном Сарајеву као примарном регионалном центру и Вишеграду, као секундарном регионалном центру. Сједиште општине и уједно административни центар у поменутој регији, дефинисан као примарни локални центар, је насеље градског карактера Рогатица на надморској висини од 525 m. Налази се у пространој котлини дуж обала бистре планинске ријеке Ракитнице, на 43° и 48' сјеверне географске ширине и 19° и 1' источне географске дужине. Окружена је брдима Луњ са запада, Велики ком и Црвен са сјевера, Тмор и Засада са истока, те Матино брдо са југа. Нешто даље, према Дрини, уздиже се планина Сјемећ (1497 m), на сјеверу Деветак (1417 m), а највећи планински врх је Зловрх (1525 m). Општина Рогатица је магистралним и регионалним путевима повезана са сусједним општинама, центрима у БиХ, Републици Српској и шире, а сва насељена мјеста локалном путном мрежом са сједиштем општине.

Релефне и конфигурационе карактеристике терена, сврставају подручје општине Рогатица у брдскопланинску зону у оквиру које се, у висинском смислу, издвајају четири зонска појаса:

- I зонски појас, са надморском висином до 600 метара, обухвата рогатичку котлину, на чијем рубу је смјештено и највеће насеље и сједиште општине Рогатица;
- II зонски појас, чине терени са надморским висинама од 600 до 700 метара и важнијим насељеним мјестима, као што су Сељани, Козићи, Гучево и Шаторовићи;

³ Стратегија развоја општине Рогатица 2018-2028. година

- III зонски појас, јесу терени са надморским висинама од 700 до 900 метара и представљени су висоравнима осовског и батовског поља и

- IV зонски појас, представља терене надморске висине од 900 до 1200 метара и обухвата подручје Борике, Бранковића, Сјемећа и неколико мањих планинских насеља.

Поједини, углавном ненасељени планински терени и врхови, достижу висину и преко 1500 метара.

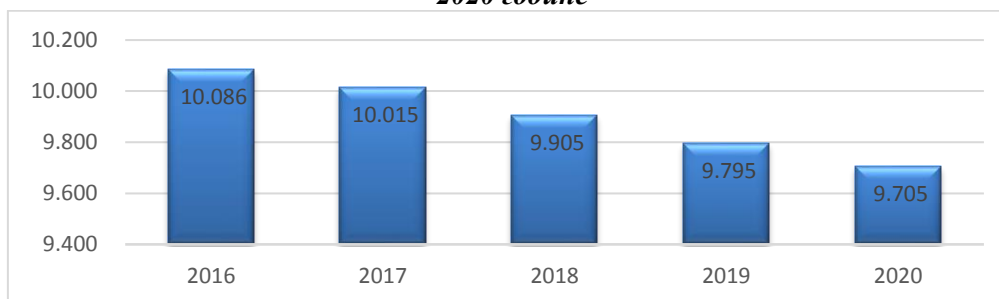
Према попису из 1879. године, Рогатица је имала 1831 становника, 444 куће и 471 стан. Исте године, војне јединице Аустроугарске монархије извршиле су потпуну реконструкцију пута Сарајево – Рогатица – Вишеград, у дужини од 148 km, те пута Рогатица – Горажде у дужини од 26 km. У доба аустроугарске владавине, Рогатица доживљава видан развој. Од 1883. године, у Рогатици ради први цивилни доктор. Током 1900. године, са радом почиње прва пилана на подручју општине, као и циглана у Ковању, а у току 1905. и 1906. године изграђен је за тадашње услове модерни водовод у дужини од 4 km. Из стратешких разлога, изграђена је источно – босанска пруга која је добрим дијелом пролазила кроз територију Рогатичког среза. Такође, 1906. године изграђен је пут за Месиће у дужини од 9 km. Након 1908. године, изграђена је и канализација, а у кругу војних барака, изграђена двоспратна зграда војне касарне. Од 1919. до 1949. године, рогатички срез се простирао на површини од 1.465 km².

Данас је Рогатица, након два свјетска рата, те посљедњег сукоба 1992-1995, свједок историје народа овог краја, градић рушен и подизан са око 10.000 становника, са расположивим природним ресурсима и значајним културно-историјским наслеђејем. Културно-историјске вриједности на подручју општине Рогатица, налазе се на више или мање истраженим локалитетима по којима је општина, на првом мјесту у Републици Српској.

2.1.2. Демографске карактеристике /трендови

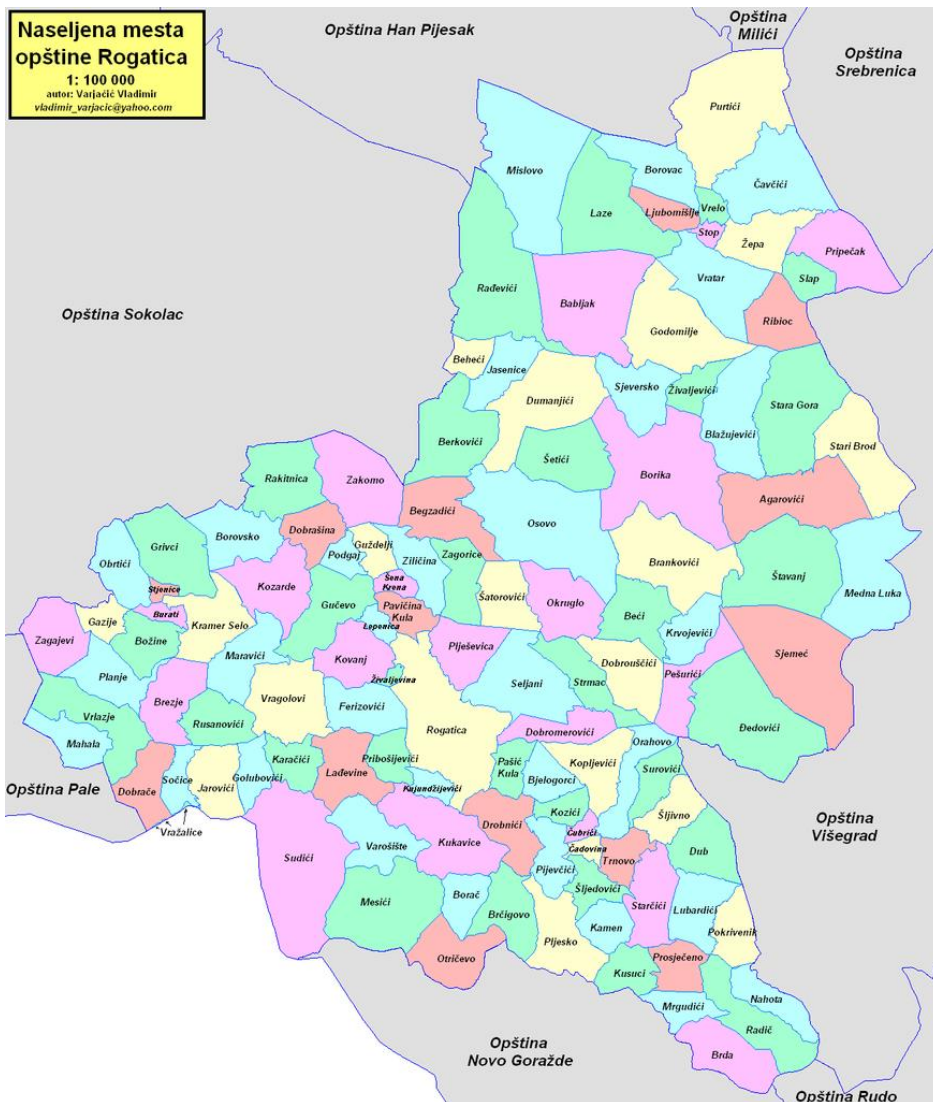
Анализирајући кретање укупног броја становника општине Рогатица у периоду 2016-2020 благи тренд пада броја становника овог подручја.

Графикон 1: Кретање (процијењеног) броја становника општине Рогатица, Период 2016-2020 године

Извор: Градови и општине Републике Српске, Републички завод за статистику Републике Српске

Према резултатима посљедњег пописа становништва у БиХ (2013) укупан број становника у Општини Рогатица износио је 10.302 становника у 119 припадајућих насеља.

Карта 2: Насељена мјеста општине Рогатица⁴

Поређењем структуре насеља по величини, као и броја становника по насељима између два Пописа примјетан је пад броја становника у већини руралних насеља.

Табела 1: Структура насеља по величини

Величина насеља	Попис 1991	Попис 2013
ненасељено	1 насеље	11 насеља
1 - 10 становника	0 насеља	26 насеља
11 - 100 становника	75 насеља	71 насеља
101 - 500 становника	41 насеља	9 насеља
501 - 1.000 становника	0 насеља	0 насеља
1.001 - 5.000 становника	0 насеља	0 насеља
>5.000 становника	1 насеља	1 насеља

Извор: Попис становништва 2013 године, Агенција за статистику Босне и Херцеговине

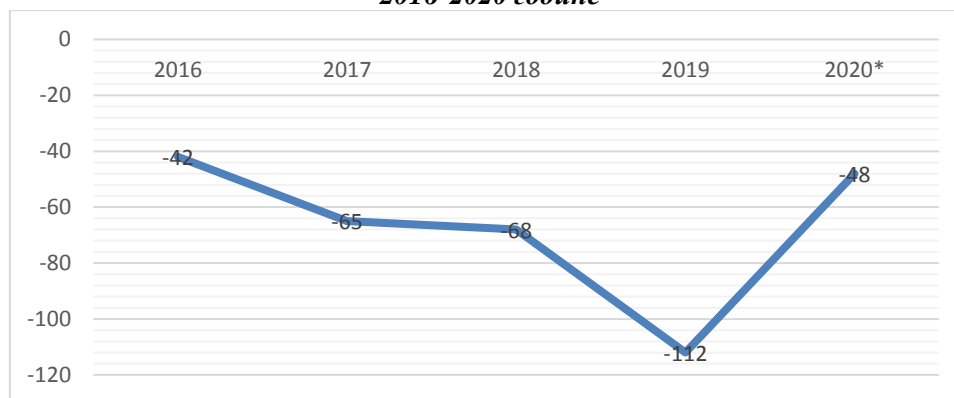
Према Попису становништва из 2013 године, постоји четири градска и чак 115 насеља руралног типа. Просјечна густина становништва је 16,6 становника по км², при чему је просјечна густина урбаног дијела општине 475,2 а руралног само 6,6 становника по км².

Потврда констатацијама негативне демографске слике општине Рогатица је кретање природног прираштаја становништва у периоду 2016-2020 година. Прегледом графикана 2 уочавају се

⁴ <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/media:Rogatica-naselja.PNG>

сталне негативне вриједности овог показатеља, а веома изражен негативан тренд забиљежен је у периоду од 2019. године када достиже и највећи ниво од -112.

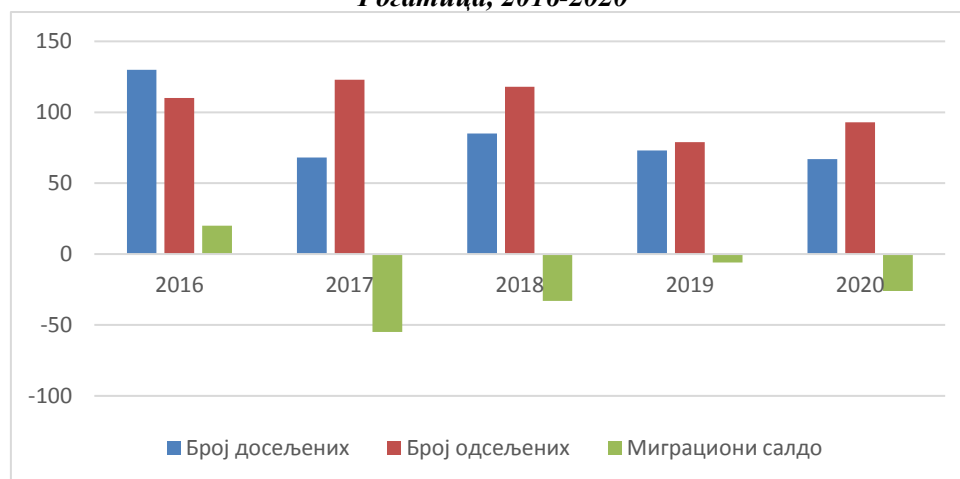
Графикон 2: Кретање природног прираштаја становништва општине Рогатица за период 2016-2020 године

Извор: Билтен Демографске статистике, 2021 година, Републички завод за статистику

Миграциони салдо за подручје општине Рогатица на почетку периода посматрања био је позитиван да би у свакој следећој био негативан, што резултира укупним смањењем броја становника на нивоу општине.

Графикон 3: Кретање броја досељених, досељених и салдо миграција становника општине Рогатица, 2016-2020

Извор: Билтен Демографске статистике, 2021 година, Републички завод за статистику

Према статистичким евиденцијама на подручју општине живи 3.871 домаћинстава (Попис 2013) од чега је, према односу руралне и урбане популације, 60% домаћинстава у урбаном а само 40% у руралном дијелу општине.

Табела 2: Број домаћинстава према броју чланова у насељеним мјестима Општине Рогатица

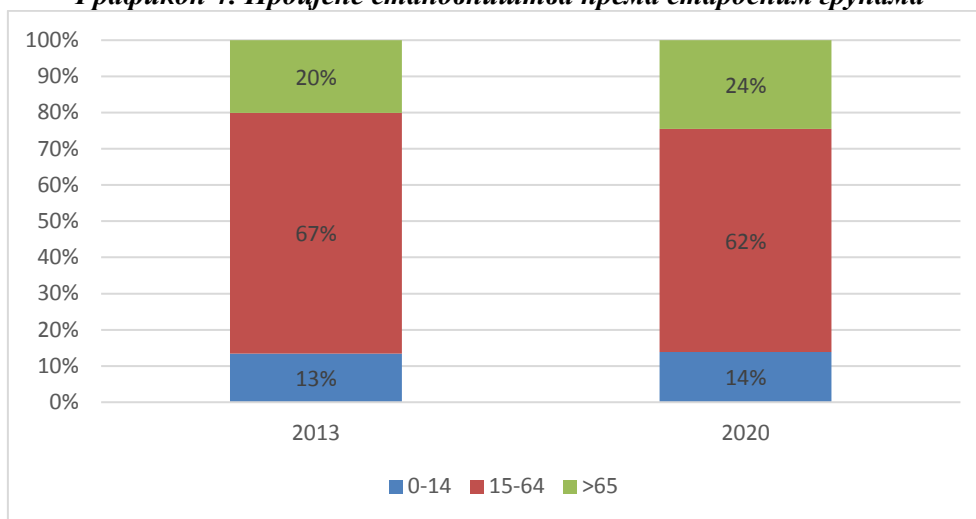
Територија	Број чланова					УКУПНО
	Један члан	Два члана	Три члана	Четири члана	Пет и више чланова	
Укупно	986	1120	709	630	426	3.871
	26%	29%	18%	16%	11%	

Извор: Домаћинства према броју чланова, општина Рогатица, Попис 2013 године, Републички завод за статистику Републике Српске

Посматрајући структуру домаћинстава према броју чланова уочава се да највеће учешће имају домаћинства са 2 члана (29%) и једним чланом (22%), а просјечно рурално домаћинство броји

2,65 чланова што је мање од републичког просјека од 2,85. Анкетним истраживањем provedеним за потребе израде овог стратешког документа, утврђено је да пољопривредно домаћинство у просјеку има 5 чланова што је свакако позитивно јер се ова газдинства ослањају на породичну радну снагу.

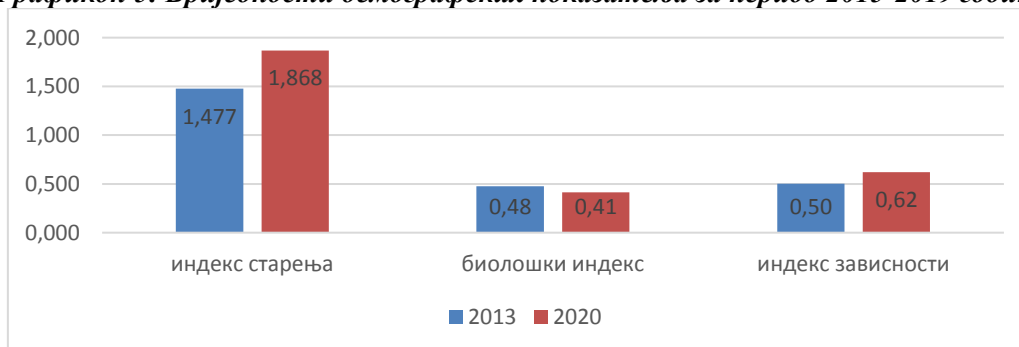
Графикон 4: Процјене становништва према старосним групама

Извор: Републички завод за статистику

Индекс старења (однос старосне категорије преко 60 година и млађих од 20 година) је повећан са 1,48 у 2013 на 2 у 2020. години.

Графикон 5: Вриједности демографских показатеља за период 2015-2019 година

Извор: обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

У укупној популацији општине Рогатица, женска популација броји 4.901 становника или 50,5%, а мушка 4.804 становника или 49,5%. Према старосној структури, женска популација броји у просјеку већи број старијих од 65 година (28%), за разлику од мушке популације гдје је учешће старијих од 65 године ниже у односу на просјек општине (21%).

2.1.3. Стање запослености и незапослености

Незапосленост становништва, а посебно руралног, свакако је од један од највећих економских, али и политичких и социјалних проблема сваког подручја па и општине Рогатица. Укупна формална незапосленост је јако висока и износи 31% према подацима последњег Пописа становништва. У периоду 2016-2020 број незапослених је опао са 1.757 на 1.195. Већи је број незапослених жена у односу на мушкараце. У 2020. години од укупно 1.195 незапослених особа 617 или 51,63% су били жене, док су 578 или 48,37% били мушкарци.

Табела 3: Запосленост и незапосленост општине Рогатица за период 2016-2020 године

Опис	2016	2017	2018	2019	2020
Запослени	1787	1740	1783	1828	1970
Мушкарци	1051	1012	1018	1020	1058

Жене	736	728	765	808	912
Незапослени	1757	1768	1183	1155	1195
Мушкарци	877	855	561	561	578
Жене	880	913	622	594	617

Извор: Републички завод за статистику, Градови и општине Републике Српске

Сектор А (пољопривреда, лов и риболов) учествује са 13% у формалној запослености становништва општине и броји укупно 247 запослених од којих 39 жена.

За подручје пољопривреде поред формалне значајна је и неформална запосленост која се углавном односи на власнике или носиоце породичних пољопривредних газдинстава. Према подацима Пописа становништва, број домаћинстава на подручју општине Рогатица које обављају пољопривредну активност износи 1.481, међутим број оних који су тржишно орјентисани је мали и износи само 265 домаћинстава.

Структура незапослених особа по стручној спреми је доста другачија од оних који су запослени. Од укупно 1.195 незапослених особа колико их је било у 2016. години, највише је оних са завршеном средњом стручном спремом (37%) и квалификованих радника (33%), што се може видјети у наредном графичком приказу. Нажалост велико је учешће незапослених са високом стручном спремом, чак 15%.

Графикон 6: Структура незапослених особа према стручној спреми⁵ (2021)

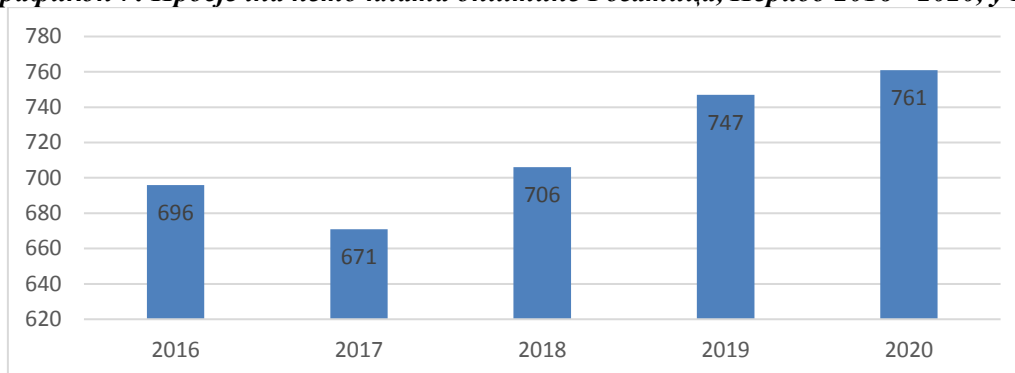
Извор: Завод за запошљавање Републике Српске

Дневне миграције везане за запошљавање нису посебно изражене за општину Рогатица, с обзиром да на територији општине постоје све јавне установе релевантне за локалну заједницу, те узимајући у обзир да је Рогатица у односу на сусједне општине на већем степену привредне развијености.

Као посљедњи економски показатељ који је анализиран у дијелу анализе тржишта рада је кретање висине просјечне мјесечне нето плате у периоду 2016-2020. У овом периоду забиљежена је тенденција повећања мјесечне нето плате. Нето плата у 2016. години је износила 696 КМ док је у 2020. години достигла ниво од 761 КМ (индекс 109).

⁵ Напомена: ВСС - висока стручна спрема, ВШС - виша стручна спрема, ССС - средња стручна спрема, ВКВ високо квалификовани, (радници) КВ - квалификовани (радници), ПКВ - преквалификовани (радници), НКВ - ниско-квалификовани (радници)

Графикон 7: Просјечна нето плата општине Рогатица, Период 2016 - 2020, у КМ

Извор: Градови и општине Републике Српске, 2021 година, Републички завод за статистику

2.1.4. Свеукупни економски развој / значај пољопривреде у економији

За економију општине Рогатица најзначајнија су мала и средња предузећа. Од укупног броја пословних субјеката у 2020 години (209), 117 чине друштва са ограниченом одговорношћу. Број пословних субјеката у сектору А (пољопривреда, шумарство и риболов) је 15 међутим на основу извјештаја АПИФ-а, завршне рачуне предаје тек 3-4 субјекта у овом сектору.

Највећи број активних субјеката је у секторима прерађивачке индустрије и трговине на велико и мало.

Табела 4: Структура малих и средњих предузећа у општини Рогатица, 2018-2021

Структура малих и средњих предузећа	2018.	2019.	2020.	2021.
Број МСП	72	61	62	63
Структура МСП према дјелатностима				
А – Пољопривреда, шумарство и риболов	3	3	4	3
С – Прерађивачка индустрија	23	22	21	22
Д – Производња и снабдијевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	1	1	1	1
Е – Снабдијевање водом; канализација, управљање отпадом и дјелатности санације (ремидијације) животне средине	2	2	2	2
Ф - Грађевинарство	6	6	7	7
Г – Трговина на велико и мало; поправка моторних возила и мотоцикала	20	18	18	17
Н – Саобраћај и складиштење	4	4	4	4
И – Дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживања хране; хотелијерство и угоститељство	1	1	1	1
Л – Пословање некретнинама	-	-	-	1
М – Стручне, научне и техничке дјелатности	2	1	1	2
Q – Дјелатности здравствене заштите и социјалног рада	6	2	2	2
S – Остале услужне дјелатности	4	1	1	1
Укупан БДП	Нема података	Нема података	Нема података	Нема података
Вриједност увоза - КМ	26.571.000	12.403.000	14.995.000	17.657.000
Вриједност извоза -КМ	22.955.000	11.504.000	12.586.000	18.141.000

Извор: Општинска управа, Републички завод за статистику

Када је ријеч о трговачком билансу и односу увоза и извоза роба са подручја општине Рогатица, у овом периоду је забиљежен позитиван трговачки биланс, односно вриједности извоза су у 2021 години биле веће од увоза. Вриједности извоза роба показују тенденцију раста и у 2021. години укупни извоз је износио 18,14 милиона КМ што је за 58 индексних поена већа (индекс 158) у односу на 2019. годину када је укупни извоз роба износио 11,50 милиона КМ. У истом периоду

повећао се и увоз роба, и са 12,40 милиона КМ у 2019. години достигао је вриједност од 17,66 милиона КМ у 2021. години.

Преглед прихода по гранама индустрије у општини Рогатица, за период 2018-2021 године показује тренд раста у области дрвне и прехранбене индустрије, док је у металној индустрији која знатно мање учествује у приходима општине, присутан тренд пада (Табела 5).

Табела 5. Преглед прихода по гранама индустрије у општини Рогатица, 2018-2021

Гране индустрије	2018	2019	2020	2021
Дрвна индустрија	17.465.865	20.977.813	19.767.960	25.776.259
Метална индустрија	114.149	89.589	79.129	73.659
Прехрамбена индустрија	13.216.833	13.440.324	12.760.298	15.309.269

Извор: Општинска управа, Републички завод за статистику

Преглед запослених по гранама индустрије показује раст броја запослених у прехранбеној индустрији, са 75 у 2018 години на 90 у 2021 години, док је у дрвној индустрији дошло до пада са 210 запослених у 2018 години прво на 195 радника у 2019 години да би у 2021 години тај број опет порастао на 205 радника (табела 6).

Табела 6. Преглед запослених по гранама индустрије

Гране индустрије	2018	2019	2020	2021
Дрвна индустрија	210	195	208	205
Метална индустрија	20	18	16	14
Прехрамбена индустрија	76	77	76	90

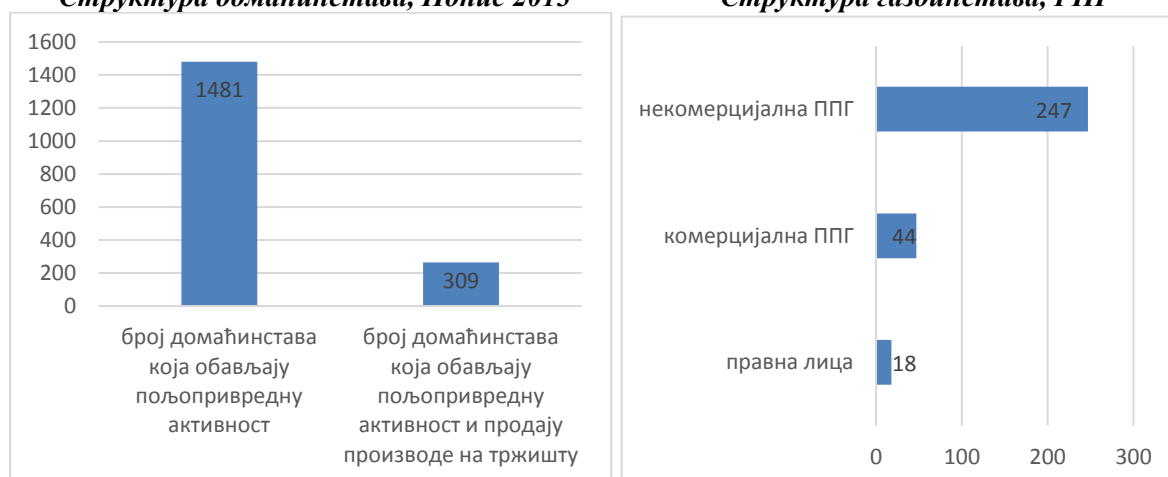
Извор: Општинска управа, Републички завод за статистику

Број регистрованих предузетника је такође у опадању а у 2020. години их је било укупно 75 од чега су њих 55% превозници, 19% занатске радње, 11% трговинске радње, а 8% угоститељске радње.

2.1.4.1. Структура домаћинства/пољопривредних газдинстава

Актуелан број пољопривредних газдинстава која су регистрована у Регистру пољопривредних газдинстава који води Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске износи 603 од којих је 291 газдинстава активно (извршило редовно годишње ажурирање података у 2022. години). У структури активних газдинстава највећи број је газдинстава регистрованих као некомерцијална, њих 247, док је 44 активна комерцијална газдинства а активних правних лица има 18.

Графикон 12: Структура пољопривредних домаћинства и пољопривредних газдинстава
Структура домаћинства, Попис 2013

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, Подаци из РПГ

2.1.4.2. Вриједност пољопривредне производње

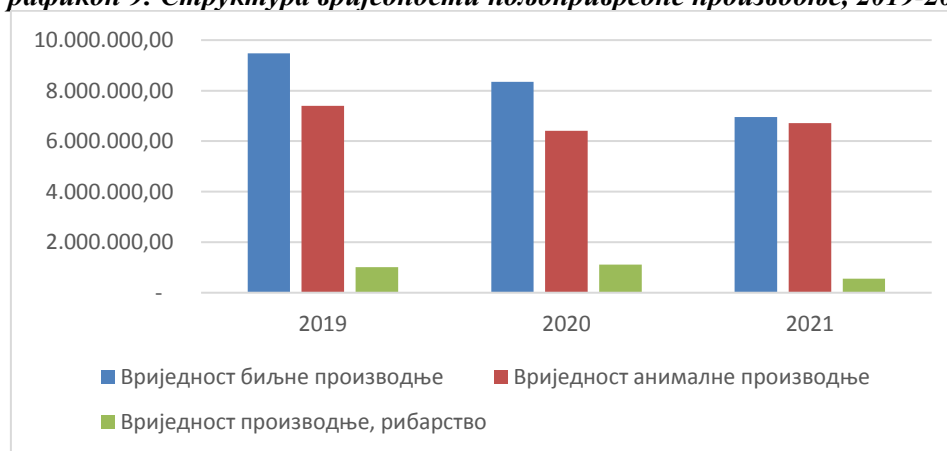
Вриједност производње (output) пољопривредних производа на подручју општине Рогатица у периоду 2019-2021. година показује тенденцију пада. Укупни пољопривредни output у 2019. години је износио 17,8 милиона КМ, а у 2021. је пао на 14,2 милиона КМ.

Табела 7: Вриједност пољопривредне производње општине Рогатица, 2019-2021, КМ

Структура производње	2019	2020	2021
Ратарство	103.271,59	195.226,14	179.380,13
Повртарство	4.823.590,00	3.847.106,15	2.387.139,34
Воћарство	4.544.641,00	4.300.062,50	4.389.828,05
Вриједност биљне производње	9.471.502,59	8.342.394,79	6.956.347,52
Вриједност анималне производње	7.396.778,00	6.407.030,00	6.717.458,64
Вриједност производње, рибарство	1.008.800,00	1.113.600,00	558.600,00
Укупна вриједност пољопривредне производње	17.877.080,59	15.863.024,79	14.232.406,16

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

Графикон 9: Структура вриједности пољопривредне производње, 2019-2021

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

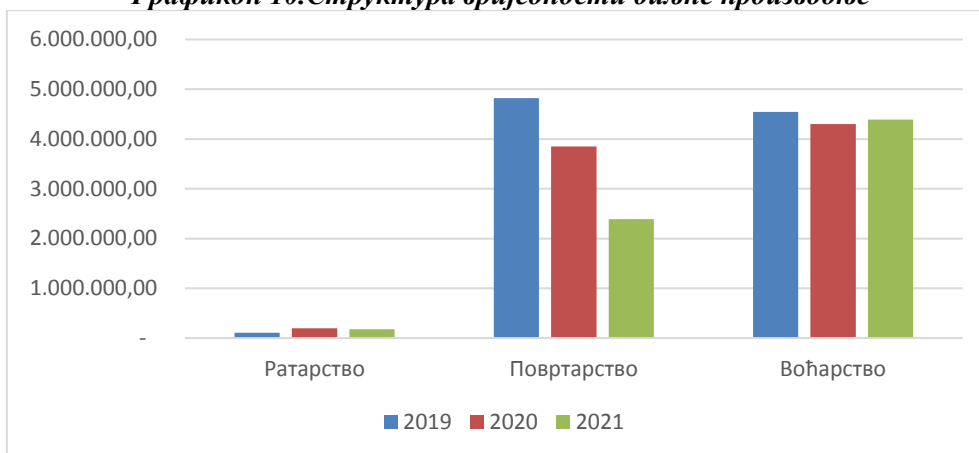
Већи допринос укупној вриједности пољопривредне производње имала је на почетку периода биљна у односу на анималну производњу да би на крају периода укупна вриједност обе производње била скоро изједначена.

Укупна вриједност производње по пољопривредном домаћинству (попис 2013, 1481 домаћинства која обављају пољопривредну активност) износи 10.797 КМ, а по хектару обрадивих површина 907 КМ. Иако у Републици Српској није дефинисана Економска величина газдинства, у поређењу са ЕУ гдје се, код већине земаља чланица газдинство испод 4 ЕСУ⁶ или 4.800 Еура вриједности производње сматра малим газдинством или некомерцијалним газдинством онда можемо закључити да су пољопривредна газдинства општине Рогатица просјечне величине 4,5 ЕСУ, односно изнад границе прага комерцијалности.

У структури биљне производње, по вриједности производње повртарска и воћарска производња су 2019. имале скоро једнако учешће након чега слиједи тренд наглог пада производње у повртарству. Просјечна вриједност биљне производње износи 8,25 милиона КМ. У повртарској производњи доминира производња кромпира са 66% и просјечном вриједности 2,4 милиона КМ. Треба нагласити да је та производњу у 2022. години имала значајно већу вриједност (и до 60%) због скока цијена кромпира и инпута производње. У воћарској производњи доминира производња јабука, ако је година без већих елементарних непогода, са просјечном вриједности 2,3 милиона КМ.

⁶ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_size_unit_\(ESU\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_size_unit_(ESU))

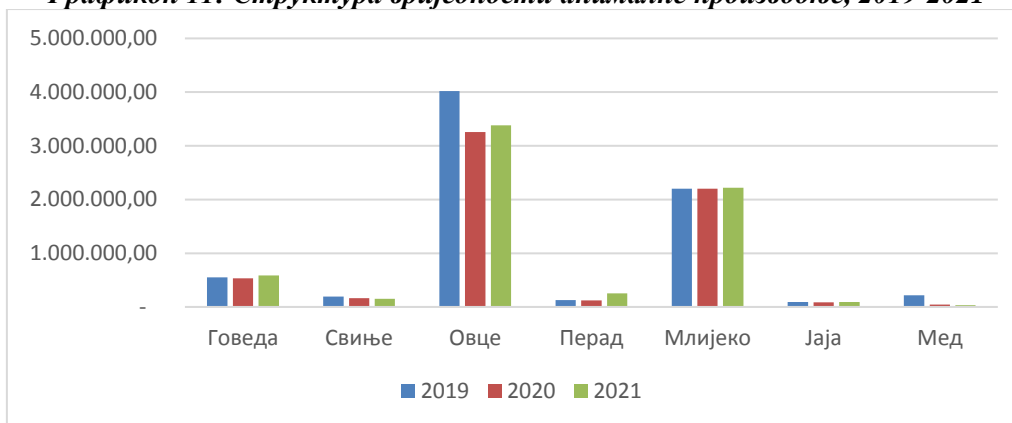
Графикон 10. Структура вриједности биљне производње

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

У структури анималне производње највеће учешће (око 66%) у укупној вриједности производње има овчарство вредновано кроз вриједност јагњећег меса и износи у просјеку 3,5 милиона КМ у посматраном временском периоду. Говедарство је вредновано двоструко, преко вриједности јунећег меса и вриједности млијека што у просјеку износи 2,76 милиона КМ.

Графикон 11: Структура вриједности анималне производње, 2019-2021

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

Табела 8: Структура вриједности анималне производње, 2019-2021

	2019	2020	2021
Говеда	549.504,00	532.656,00	584.496,00
Свиње	192.204,00	165.000,00	152.400,00
Овце	4.017.000,00	3.254.400,00	3.384.000,00
Перад	126.000,00	123.600,00	250.800,00
Млијекo	2.204.000,00	2.204.000,00	2.221.400,00
Јаја	92.400,00	85.800,00	94.180,32
Мед	215.670,00	41.574,00	30.182,32

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

2.1.5. Општи трендови пољопривредне производње

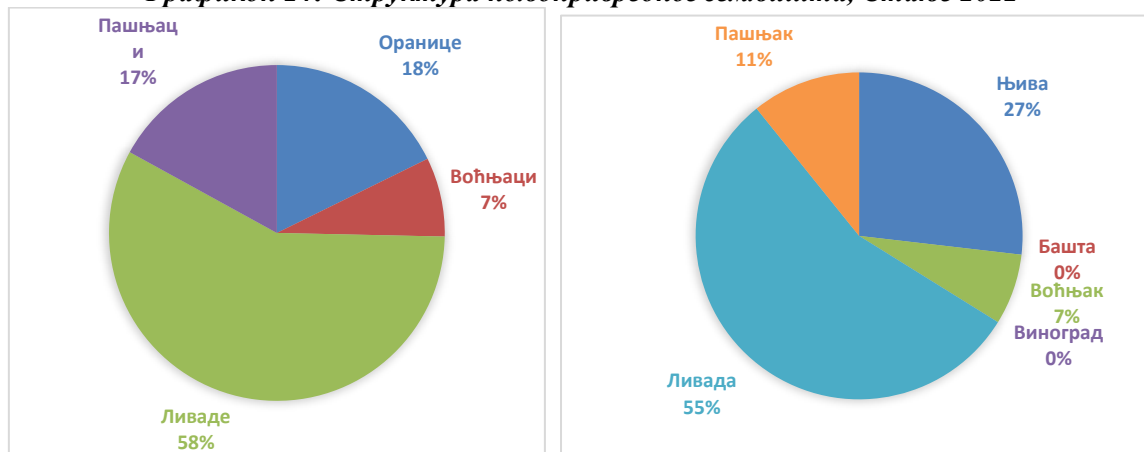
Пољопривредна производња

Земљиште

У структури пољопривредних површина превладавају природни травњаци, природне ливаде 12.239 хектара или 58% са екстензивним начином искориштавања, углавном за потребе сточарске производње.

Оранице у укупном пољопривредном земљишту партиципирају са 3.762 ха или са 17,7%, док је укупна воћарска производња смјештена у 1.618 ха или 7,6%.

Графикон 14: Структура пољопривредног земљишта, Стање 2022

Извор: Републички завод за статистику (а), Регистар пољопривредних површина (б)

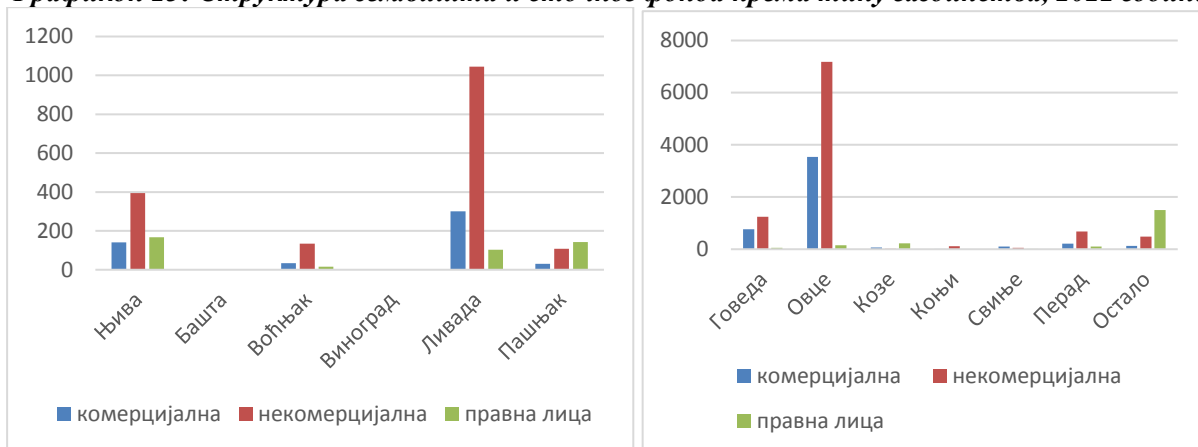
У поређењу података којима располаже Републичка геодетска управа и података уписаних у Регистар пољопривредних газдинстава, можемо примјетити доминантно учешће травних површина у оба регистра, те нешто веће учешће ораница, односно њива регистрованих у регистру, док су површине под воћњацима идентичне.

Просјечна величина посједа породичних пољопривредних газдинстава износи 7 хектара и креће се од 0,3 хектара до преко 33 хектара. Просјечна величина обрадивих површина пословних субјеката регистрованих у регистру пољопривредних газдинстава је 19 хектара а креће се од испод 3 хектара до преко 144 хектара колико има фирма Агрос Рогатица, а чија ће се површина повећати за 229 хектара јер је у 2022. години поменуто предузеће потписало концесију за пољопривредно земљиште у својини Републике Српске. У поређењу са земљама ЕУ које имају 12 хектара просјек величине газдинства (24 код старих земаља чланица), те узимајући у обзир уситњености земљишта (парцеле су просторно раздвојене) и двојаки карактер производње, јасно је да се општина Рогатица суочава с изазовом дуалне структуре производње. Са једне стране су мала породична газдинства која најчешће нису специјализована за један вид производње, а са друге стране представници агробизнис сектора. Ове двије групације потребно је увезати у ефикасније ланце снабдијевања како би се ослањали једни на друге у планирању и развоју производње базиране на локалним ресурсима.

За разлику од републичког просјека, према којем гро пољопривредних површина користе комерцијална газдинства и правна лица, на подручју општине Рогатица већину пољопривредних површина користе она најбројнија, а то су некомерцијална газдинства.

Када је ријеч о регистрованом сточном фонду стање је следеће: говеда 2.068, овце 10.866, козе 311, коњи 122, свиње 159 и 995 перади те 2112 осталих, за шта је претпоставка да се односи на кошнице пчела. На горњем прегледу видимо да и код узгоја стоке доминирају некомерцијална газдинства, док великих фарми у суштини нема на подручју општине Рогатица.

Графикон 13: Структура земљишта и сточног фонда према типу газдинства, 2022 година

Извор: Регистар пољопривредних газдинстава, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

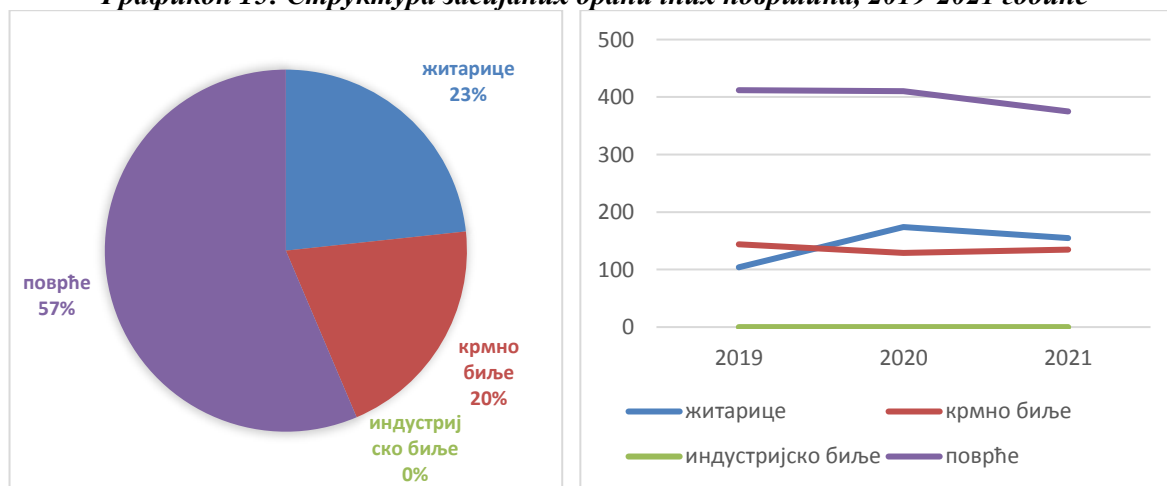
Биљна производња

У оквиру потпоглавља биљна производња, направљене су анализе ратарске, повртарске, производње крмног биља и воћарске производње.

Производња ратарских култура

Укупне површине ораница и башта износе 3.762 ха, од чега се засијане површине заузимају у просјеку 460 ха за узгој житарица, повртарског и сточног биља. Према статистичким подацима за 2021. годину, структуром засијаних обрадивих површина доминира поврће са 57% укупне површине, што се односи на производњу чувеног рогатичког односно боричког кромпира. Производња жита се одвија на површини од око 155 ха, што је 33% од укупне засијане, обрадиве површине.

Графикон 15: Структура засијаних ораничних површина, 2019-2021 године

Извор: Републички завод за статистику

У структури производње ратарских култура доминира производња пшенице, док је учешће осталих култура скромно а индустријске биљке попут соје, сунцокрета и уљане репице се уопште не узгајају. Просјечна принос кукуруза износи 3 t/ha, што је мање у односу на републички просјек од 5,1 t/ha, те ЕУ од 7,64 t/ha. Просјечан принос пшенице износи 4 t/ha, што је једнако просјеку РС, али ипак нешто ниже од просјека ЕУ од 5.92 t/ha. Ове вриједности су индикатор потенцијала за много интензивнију производњу него што је то тренутно, било по укупном обиму производње било по продуктивности по јединици површине.

Табела 9: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси житарица, 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Пожњевене површине (ha)			
Пшеница	48	102	60
Раж	5	5	6

Јечам	18	18	18
Зоб	15	15	15
Кукуруз (зрно)	8	25	18
Хељда	1	1	1
Тритикале	8	8	28
Остварена производња (тона)			
Пшеница	192	459	240
Раж	20	25	24
Јечам	63	72	72
Зоб	52,5	60	45
Кукуруз (зрно)	24	87,5	54
Хељда	2	2	2
Тритикале	32	36	112
Просјечни приноси (t/ha)			
Пшеница	4	4	4,5
Тритикале	4	4	4
Јечам	3	3	3
Зоб	2,5	2,5	2,5
Кукуруз (зрно)	3	3,5	3
Хељда	1	1	1
Тритикале	4	4	4,5

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Повртарска производња

У производњи поврћа доминира производња кромпира, док производња других повртарских култура износи тек неколико хектара по свакој повртарској култури. У 2021. години укупне засијане површине износиле су 354 ha, од чега кромир (меркантилни и сјеменски) заузима 244 хектара или 69% површина под поврћем. Засијане површине меркантилног кромпира у 2021. години су износиле 188 ha док је површина засијаног сјеменског кромпира била 56 ha.

Табела 10: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси повртних култура за период 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Пожњевене површине (ха)			
Кромпир	300,00	296,00	244,00
Мрква	10,00	10,00	10,00
Лук црни	15,00	20,00	20,00
Лук бијели	22,00	20,00	20,00
Пасуљ	10,00	10,00	10,00
Грашак	22,00	22,00	22,00
Купус	3,00	3,00	3,00
Парадајз	12,00	12,00	12,00
Паприка	5,00	5,00	5,00
Краставац	5,00	5,00	5,00
Зелена салата	3,00	3,00	3,00
Остварена производња (тона)			
Кромпир	7.464,19	7.701,60	4.208,00
Мрква	100,00	100,00	80,00
Лук црни	225,00	300,00	200,00
Лук бијели	176,00	160,00	100,00
Пасуљ	20,00	20,00	10,00
Грашак	44,00	44,00	22,00
Купус	51,00	51,00	36,00
Парадајз	144,00	144,00	120,00
Паприка	20,00	20,00	15,00
Краставац	70,00	70,00	50,00
Зелена салата	9,00	9,00	6,00
Просјечни приноси (кг/ха)			
Кромпир	24.880,00	26.018,90	17.240,00
Мрква	10.000,00	10.000,00	8.000,00

Лук црни	15.000,00	15.000,00	10.000,00
Лук бијели	8.000,00	8.000,00	5.000,00
Пасуљ	2.000,00	2.000,00	1.000,00
Грашак	2.000,00	2.000,00	1.000,00
Купус	17.000,00	17.000,00	12.000,00
Парадајз	12.000,00	12.000,00	10.000,00
Паприка	4.000,00	4.000,00	3.000,00
Краставац	14.000,00	14.000,00	10.000,00
Зелена салата	3.000,00	3.000,00	2.000,00

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Код производње поврћа приноси су у нивоу републичког просјека. Укупна производња кромпира кретала се од 4.000-7.700 тона, док се просјечни приноси крећу и до 26 t/ha, што је више од републичког просјека од 21 t/ha, али мање од ЕУ просјека који износи 35 t/ha.

Производња крмног биља

Развијена сточарска производња и њена економска одрживост захтијевају квалитетну и јефтину кабасту сточну храну. Због овога је важно познавање актуелног стања у производњи крмног биља, будући да највећи пољопривредни output долази из сточарске производње. Као што је претходно речено, производња крмног биља је више одраз екстензивног начина кориштења земљишта него интензивне сточарске производње.

Табела 11: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси крмних култура за период 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Пожњевена површина (ha)			
Дјетелина (сјено и сјеме)	30,00	25,00	25,00
Луцерка (сјено и сјеме)	45,00	35,00	35,00
Мјешавина трава и легуминоза	30,00	30,00	30,00
Силажни кукуруз	20,00	20,00	20,00
Сточни грашак – сијено	4,00	4,00	4,00
Сточна репа - коријен	10,00	10,00	10,00
Остало крмно биље	5,00	5,00	5,00
Произведена количина (тона)			
Дјетелина (сјено и сјеме)	75,00	62,50	50,00
Луцерка (сјено и сјеме)	135,00	105,00	70,00
Мјешавина трава и легуминоза	60,00	60,00	45,00
Силажни кукуруз	400,00	400,00	300,00
Сточни грашак – сијено	100,00	100,00	80,00
Сточна репа - коријен	120,00	120,00	100,00
Остало крмно биље	150,00	150,00	100,00
Остварени приноси (kg/ha)			
Дјетелина (сјено и сјеме)	2.500,00	2.500,00	2.000,00
Луцерка (сјено и сјеме)	3.000,00	3.000,00	2.000,00
Мјешавина трава и легуминоза	2.000,00	2.000,00	1.500,00
Силажни кукуруз	20.000,00	20.000,00	15.000,00
Сточни грашак – сијено	25.000,00	25.000,00	20.000,00
Сточна репа - коријен	12.000,00	12.000,00	10.000,00
Остало крмно биље	30.000,00	30.000,00	20.000,00

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Производња воћа

У задњих пет година, актуелан је развој савременог воћарства и подизање производних засада јабучастог, коштичавог и јагодастог воћа уз примјену савремених агро-техничких мјера. Најсавременији воћњак на подручју општине је у породичном пољопривредном газдинству „Кнежевић“ на површини од 1,1 ha, са системом за наводњавање и противградном заштитом. На подручју општине, постоје двије сушаре за воће. Једна је у власништву предузећа „Power“ д.о.о. Рогатица, а друга Удружења воћара „Рогатица“. Предузеће „Power“, поред откупа воћа, врши

откуп љековитог биља и гљива. Малинарство је у развоју на подручју општине и процјена је да око 80 домаћинстава посједује заседе укупне површине око 10 ha (појединачни заседе су површине од 0,1 до 1,2 ha). Предузеће „Conte-Co“ д.о.о. Рогатица посједује хладњачу за јагодичасто воће капацитета 150 тона са тунелом за замрзавање капацитета 8 тона/24 сата. Предузетник „ALL Natural“ – с.п. Новка Кушић Рогатица посједује хладњачу за јагодичасто воће капацитета 150 тона са тунелом за замрзавање капацитета 8 тона/24 сата.

Табела 10: Број родних стабала, укупни и просјечни приноси воћних култура за период 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Број родних стабала			
Шљива	85.000	85.000	85.000
Јабука	200.000	200.000	200.000
Крушка	14.000	14.000	14.000
Остварена производња (тона)			
Шљива	2.125.000	1.275.000	1.530.000
Јабука	3.000.000	3.000.000	2.400.000
Крушка	210.000	168.000	210.000
Просјечни приноси (кг/стабло)			
Шљива	25	15	18
Јабука	15	15	12
Крушка	15	12	15

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Као и у већем дијелу РС, и на подручју општине Рогатица посљедњих година је присутно значајно повећање нових заседа јагодичастиг и бобичастиг воћа. Ово је и захваљујући међународним пројектима који су препознали компаративне предности овог подручја у узгоју јагодичастиг воћа, те користи узгоја високодоходовних култура као што су малине и јагоде за мала породична газдинства, која опет ангажовањем породичне радне снаге могу произвести довољне количине производа за сопствену егзистенцију.

Табела 13: Површина, укупни и просјечни приноси јагодичастиг воћа, 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Површина производње (ha)			
Јагоде	1,00	1,00	1,00
Малине	12,00	10,00	10,00
Купина	0,5	0,5	0,5
Остварена производња (тона)			
Јагоде	10,00	10,00	10,00
Малине	14,4	10,00	7,00
Купина	0,75	0,75	0,50
Просјечни приноси (kg/ha)			
Јагоде	1.000,00	1.000,00	1.000,00
Малине	1.200,00	1.000,00	700,00
Купина	1.500,00	1.500,00	1.000,00

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

У структури воћарске производње доминира производња јабучастиг воћа, првенствено јабукe, која учествује са око 67% у укупној вриједности производње, затим коштичаво воће првенствено шљива.

Табела 14: Структура вриједности воћарске производње, 2019-2021 године

	2019	2020	2021
јабучасто	2.357.400,00	3.154.080,00	2.460.600,00
коштичаво	2.146.250,00	1.109.250,00	1.881.900,00
јагодасто	40.991,00	36.732,50	47.328,05

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Сточарска производња

На подручју општине Рогатица заступљене су све главне врсте сточарских производњи - говедарство, овчарство, козарство у мањој мјери, свињогојство, перадарство те пчеларство. Тренд кретања броја животиња у периоду 2019-2021. је представљен у Табели 15: Структура сточарског фонда.

Табела 15: Структура сточног фонда

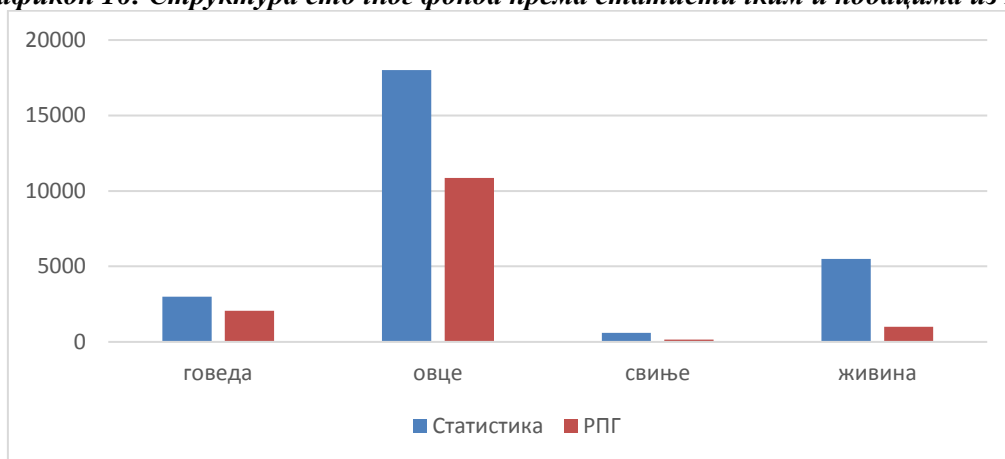
	2019	2020	2021
Говеда	3.130	3.100	3.000
Свиња	650	650	600
Оваца	19.975	18.900	18.000
Живине	6.150	6.100	5.500

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

У односу на укупне травне површине, горе наведени број сточе одраз је релативно слабог интензитета производње и износи 0,44 УГ/ха, што је незнатно мање од просјека у БиХ 0.51 УГ/ха али доста мање од просјека земаља Балкана од 0.88 УГ/ха⁷. Према политици ЕУ, интензитет већи од 1 УГ/ха представља добар показатељ интензитета сточарске производње.

Само један дио укупних капацитета сточарске производње је уписан у Регистар пољопривредних газдинстава, што значи да се за велики дио сточарске производње не исплаћују подстицаји из републичког буџета.

Графикон 16: Структура сточног фонда према статистичким и подацима из РПГ

Извор: Републички завод за статистику и Регистар пољопривредних газдинстава

Говедарска производња на подручју општине Рогатица не одликује се интензивношћу нити по обиму производње нити по продуктивности грла. Један од разлога за такво стање је и у генетском материјалу. Присутно је опште шаренило пасмина, а највише расе сименталац, холштајн црвени и црвено бијели, те у мањем броју неке аутохтоне расе говеда. Око 55% произведеног млијека се откупљује, а остатак се прерађује на газдинству. Међу значајним проблемима који ограничавају унапређење производње млијека јесу нешто лошији услови смјештаја музних крава, велики број је још увијек на везу, а свијест о добробити крава међу узгајивачима још увијек није на довољно високом нивоу.

Табела 16: Преглед броја говеда по категоријама, 2019-2021

Година		2019	2020	2021
Говеда до 1 године	Телад за клање	800	800	800
	мушка	150	150	160
	женска	150	150	150
Говеда од 1 до 2 године	мушка	200	200	200
	женска	410	410	420

⁷ Vasko, Zeljko & Rokvić, Gordana. (2021). Economic valuation of grassland utilization improvement in the Western Balkans. SHS Web of Conferences. 95. 01002. 10.1051/shsconf/20219501002

Говеда старија од 2 године	мушка	80	80	80
	женска	1.340	1.380	1.380
Укупно		3.130	3.150	3.190

Извор: Републички завод за статистику

Структура фарми показује карактеристике средње интензивне производње са 39% фарми до 5 грла, 28% фарми до 10 грла, 18% фарми до 20 грла, 12% фарми до 50 грла и 4 фарме преко 50 грла. Ако узмемо у обзир да на нивоу ЕУ, фарме испод 100 грла се сматрају неодрживим фармама, када је у питању производња свјежег млијека, онда можемо закључити да је правац за даљи развој говедарства у преради на газдинству и моделима директне продаје, како би се кроз додавање вриједности надомјестио мали обим производње.

Табела 17: Структура пољопривредних газдинстава која се баве говедарском производњом и која су уписана у Регистар пољопривредних газдинстава

Величина фарме	Број регистрованих газдинстава
до 5 грла	70
5-10 грла	50
10-20 грла	32
20-50 грла	22
>50 грла	4

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Регистар пољопривредних газдинстава

Овчарство је поред говедарства најразвијенија односно најраширенија грана производње на подручју општине. Ради се ипак о екстензивној производњи на већини фарми које узгајају овце, како по величини фарми, тако и по продуктивности грла. Иако статистички подручје општине броји око 18.000 хиљада грла, у Регистру пољопривредних газдинстава је уписано око половина тог броја. Већина газдинстава има до 50 грла, њих 84%, од 100-200 грла има 24% газдинстава 14% има преко 200 грла, а 11% између 50 и 100 грла.

Табела 18: преглед броја оваца по категоријама, 2019-2021 година

Година	2019	2020	2021
Јагњад до 2 мјесеца	1.500	1.500	1.500
Јагњад и младе овце од 2 до 12 мјесеци	5.000	4.500	4.500
Овце старије од годину дана	11.500	11.500	11.100
Приплодни овнови	500	500	500
Јалове овце	400	400	400
Укупно	18.900	18.400	18.000

Извор: Републички завод за статистику

Већина овчијих производа, како меса, тако и млијека и млијечних производа ипак заврши на тржишту нерегистрованим каналима продаје, што је вјероватно објашњење за тренд раста производње. Систем узгоја оваца није се битно промијенио у односу на дугу традицију. Домаћа праменка још увијек је најважнија пасмина, успркос бројним експериментима у проналажењу боље производне расе. Значајан је број грла у типу сјеничке праменке, а такође има један дио грла која имају крви виртембершке овце, као и крижанаца све три наведене расе. Овчарство је усмјерено на производњу јагњећег меса, а готово да не постоји заинтересованост за производњу млијека због прераде у сиреве. Треба нагласити да је квалитет оваца са подручја Рогатице познат у региону, али да није валоризован нити постоји регистрована Организација за узгој која би се бавила узгојно-селекцијским радом у овом подручју, те се с тога приплодни материјал продаје без папира о поријеклу (педигре) и има мању вриједност на тржишту.

Још један значајан производ овчарске производње остаје неискориштен и најчешће завршава на отпаду, а то је вуна. Вуна је материјал који има примјену не само у текстилној индустрији, већ и у грађевинарству као грађевински и изолациони материјал, те у друге сврхе и оправдани су сви пројекти који би водили ка искориштавању овог занемареног ресурса.

Табела 19: Количина производње овчије вуне, 2019-2021 година

Година	2019	2020	2021
Број острижених оваца	18.000	17.500	17.000
Укупно острижено вуне	20.000	20.000	19.500

Извор: Републички завод за статистику

За говедарство и овчарство се може рећи да имају један заједнички проблем, а то је да је ниво селекције и вођења матичне евиденције на веома ниском нивоу или се уопште не ради. Стога се препоручује активно укључивање узгајивача из Рогатице у Удружења која добијају овлашћење од Министарства за обављање узгојно-селекцијског рада.

Свињогојство је сточарска грана која има карактер споредне дјелатности на сеоским газдинствима и најчешће нема комерцијална обиљежја. Ова производња осигурава месо и прерађевине за ограничен број домаћинстава током зимског периода и то без већих концентрација животиња на газдинствима. За даљи развој свињогојства једина покретачка снага може бити уговарање производње за постојеће прерађиваче на ширем подручју. Осим тога додавање вриједности месним прерађевинама које се праве по традиционалној рецептури на самом газдинству такође може бити правац интензивирања свињогојства, нарочито ако се узме у обзир да се овакви производи лако могу пласирати кроз сектор туризма и угоститељства. Један од модалитета унапређења валоризације свињских производа може бити и гајење пасмина прилагођених на екстензиван узгој и кориштење шумских плодова у исхрани, уз дохрану у ограђеним подручјима. Ово је наравно интересантно у подручјима са храстовим/дубовим шумама којих има на подручју Рогатице.

Табела 20: Преглед броја свиња по категоријама, 2019-2021

Година		2019	2020	2021
Прасад до 20 кг		140	140	150
Свиње од 20 до 50 кг		250	250	200
Свиње за тов		180	180	150
Свиње за расплод	Крмаче	65	65	65
	Нерасти	15	15	35
Укупно		650	650	600

Извор: Републички завод за статистику

Перадарство нема економски значај у укупној вриједности сточарске производње. Осим производње јаја, постоји и производња пилећег меса (пилићи бројлери).

Табела 21: Преглед броја живине по категоријама, 2019-2021

Година	2019	2020	2021
Товљени пилићи	500	500	1.000
Кокошке носиље	5.500	5.500	5.200
Ђурке	50	50	40
Патке	40	40	30
Гуске	-	-	-
Остала живина	40	40	60
Укупно	6.130	6.130	6.330

Табела 22: Тренд остварене производње јаја у периоду 2019-2021

Година	2019	2020	2021
Број кока носиља	5.500	5.500	5.200
Укупно снешено јаја	660.000	660.000	624.000

Извор: Републички завод за статистику

Иако се број регистрованих пчелара повећава из године у годину пчеларство ипак није довољно развијено, јер се број кошница незнатно повећао током анализираних периода и износи 1.547 кошница. Производња меда варира и креће се од 2 до 21 тоне на годишњем нивоу зависно од временских услова током године. Производња меда у 2022. години је знатно боља у односу на

претходне двије године и принос по кошници је био око 15 kg.

Табела 23: Тренд остварене меда у периоду 2019-2021

Година	2019	2020	2021
Број кошница	1.500	1.450	1.547
Произведен мед, кг	21.000	4.100	2.320

Извор: Републички завод за статистику

Из године у годину број регистрованих пчелара у министарству пољопривреде РС се повећава тако да је у 2019. години било 42 регистрована пчелара док у 2022. години је 73 пчелара уписано у регистар пчелара на подручју општине Рогатица. Један од већих проблема са којим се сусреће овај дио пчелара посљедњих година су посљедице климатских промјена и неповољних климатских прилика у кључним дијеловима године. Принос варира из године у годину и неуједначен је како укупни тако и просјечни. Сасвим сигурно је да пчеларство због изузетно повољних природних услова (богатство медоносном флором) и редовне потражње тржишта (и домаћег и међународног) има потенцијал који мора бити искориштен.

Месо и месни производи

Производња меса

Укупну производњу меса на подручју општине је тешко поуздано утврдити будући да се статистички клање стоке води на нивоу само регистрованих клаоница, али не и на нивоу појединачних породичних газдинстава гдје се највећи дио меса заправо и производи. Процјена производње меса дата је на основу статистичког броја грла за клање и просјечне тежине појединих категорија стоке, укључујући рандман клања за поједине врсте животиња.

Табела 24: Преглед процијене производње меса, 2019-2021 година, у тонама

	2019	2020	2021
Говеђе месо	129.600	129.600	129.600
Свињско месо	45.600	45.600	40.000
Овчије месо	390.000	360.000	360.000
Месо перади	1.000	1.000	2.000

Извор: Властита израчунавања аутора

Иако се ради само о процјени укупне производње меса по категоријама, ипак нам даје значајне показатеље развоја ове гране производње.

Млијеко и млијечни производи

Укупна производња крављег млијека показује стабилност производње са 3,8 милиона литара у посматраном временском периоду, док се организовано откупљивање повећава из године у годину.

Табела 25: Производња млијека, 2019-2021 година

	2019	2020	2021
Просјечан број помужених крава.	1.170	1.190	1.200
Укупно помужено крављег млијека, литара	3.800.000	3.800.000	3.830.000
Просјечан принос, литара/крави	3.248	3.193	3.191
Од тога дато у откуп мљекари, литара	1.009.064	1.120.450	1.132.766
Учешће откупљеног у укупно произведенном млијеку	26,60%	29,50%	29,60%

Овчије млијеко се користи за исхрану јагњади а не користи се за прераду, док је производња козијег млијека скромна и оно се прерађује у кајмак и сир. Организовани откуп крављег млијека износи око 30% укупне производње, те се претпоставља да остатак млијека бива продан директним каналима или као свјеже млијеко или у облику млијечних производа. Због специфичности производње (учешће испаше и сијена у исхрани и травног састава) квалитет млијека из ове општине је добар предуслов за производњу висикоквалитетних млијечних производа.

Табела 26: Производња млијека, 2019-2021. година

Година	2019	2020	2021
Број мужених оваца	-	-	-
Укупно помужено млијеко	-	-	-
Број мужених коза	220	220	250
Укупно помужено млијеко	66.000	66.000	75.000

Извор: Републички Завод за Статистику

Бројни су проблеми са којима се суочава субсектор производње млијека на подручју општине Рогатица. Међу важнијим треба издвојити сљедеће:

- Неповољна структура фарми и изражен дуализам у производњи овог субсектора;
- Недостатак узгојно селекцијског рада;
- Недовољна едуцираност фармера и у том контексту непознавање савремених хигијенских норми у производњи млијека и немогућност производње довољне количине сточне хране на властитим парцелама;
- Ниска стопа конверзије сточне хране;
- Низак просјечан принос по крави;
- Високи трошкови (контроле) квалитета;
- Проблеми везани са усвајањем (ЕУ) стандарда који директне импликације имају на извоз у земље ЕУ;
- Низак техничко-технолошки ниво просјечних фарми који се састоји у неусловним шталама, просторијама за мужу, складиштење и руковање са млијеком.

Према мишљењу представника локалне заједнице постоји велики потенцијал у овом сектору у производњи традиционалних производа попут сира и скорупа који заслужују да буду валоризовани кроз системе квалитета (заштита географског поријекла и др.).

2.1.6. Органска пољопривредна производња

Упркос чињеници да подручје општине Рогатица има врло добре природне услове за развој органске пољопривреде те очувану животну средину и традиционално распрострањено сточарство, органска производња није развијена. На подручју општине Рогатица тренутно је једини сертификовани произвођач органске сточарске и биљне производње Емин Пухало. Поменути произвођач, када је у питању сточарска производња, се бави узгојем говеда у систему крава-теле, као и узгојем оваца и коза. Број говеда свих категорија које посједује је око 35, оваца 485 и коза 21. Укупна површина коју обрађује је 9 ha, док је необрађена површина 500 ha. Врсте биљне производње које су заступљене на поменутом газдинству су: житарице, повртарство и крмно биље. Све производне локације се налазе у пречнику од 20 km од газдинства.

Иако постоје субвенције за органске пољопривреднике за прелазак на овај систем производње који сигурно има своје потрошаче на захтјевном туристичком тржишту те тржишту великих градова. Да би се обезбједила стабилност дохотка ове производње потребно је узети у обзир да новчана подршка није довољан подстицајни фактор за бављење органском производњом, с обзиром на то да прелазак на тај систем производње захтјева познавање принципа органске производње, те стручну подршку бар у првим година заснивања производње. Један од модела подстицаја може бити улазак у интегралну производњу (посебно воћа и поврћа), што је добар међукорак за увођење органске производње.

2.1.7. Пољопривредне савјетодавне службе

Савјетодавне услуге у пољопривреди покрива Подручна јединица Ресора за пружање стручних услуга у пољопривреди Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске. Ресор броји само 32 савјетодавца на нивоу цијеле Републике Српске, од којих је 3 запослено у подручној јединици Соколац. У табели испод је дат преглед оптерећености савјетодача у односу на укупне пољопривредне површине и број пољопривредних газдинстава. Ветеринарске услуге се пружају у ветеринарским установама.

Табела 28: Број савјетодаваца у Републици Српској у односу на број активних газдинстава у РПГ-у закључно са 31.12.2019. године

Подручна јединица	Број савјетодаваца	Број регистрованих газдинстава (активних)	Број активних газдинстава по савјетодавцу	Број регистрованих газдинстава (укупно)	Број газдинстава по савјетодавцу
Бања Лука	9	4.353	391,33	4.353	483,67
Бијељина	5	11.517	1.252,00	11.517	2.303,40
Градишка	3	7.049	759,00	7.049	2.349,67
Добој	5	5.003	500,60	5.003	1.000,60
Приједор	4	3.495	460,50	3.495	873,75
Соколац	3	4.720	783,33	4.720	1.573,33
Требиње	3	4.061	707,67	4.061	1.353,67
Укупно	32	20.877	652,41	40.198	1.256.19

Извор: Ресор за пружање стручних услуга у пољопривреди

Општина Рогатица има стручног сарадника за пољопривреду, шумарство и водопривреду, као и једног пољопривредног инспектора. Истраживањем на узорку пољопривредних газдинстава на подручју општине утврђено је да су управо локални и републички агрономи главна адреса пољопривредницима за стручну подршку. Та чињеница пружа снажан основ за јачање капацитета савјетодавних служби на локалном нивоу како за општинске структуре власти тако и за републичке. Наравно велико учешће телевизије и радија као канала информисања упућује на то да агрономске службе треба да користе између осталог и ове канале за пренос знања и информација до пољопривредника.

Примјетан је недостатак приватних савјетодаваца у области пољопривреде, што у будућности може органичити прилив средстава из предприступних фондова Европске Уније, али и других извора подршке за развој пољопривреде и села.

Табела 29: Извори информација за пољопривредна газдинства

Како долазите до информација о новим технологијама у производњи (нове сорте, нова сјемена, нова заштитна средства, нове машине и др.)?	Одговор
- савјетодавна служба Министарства	19%
- локални агроном (ради у општини)	20%
- локални агроном (ради у пољопривредној апотеци)	12%
- локални агроном (ради у задрузи/удружењу)	3%
- телевизија/радио	34%
- друго (молимо наведите)	12%

Извор: истраживање аутора

Друге услуге и опрема које према мишљењу пољопривредника недостају а које би могле утицати на развој пољопривредне производње јесу прије свега механизација, а затим и објекти за стоку и систем за наводњавање. Када потребе пољопривредника упоредимо са ниским нивоом повлачења средстава из аграрног буџета, онда долазимо до потребе тражења узрока ниског нивоа инвестиција и потребе за мијењањем критерија или извора средстава за инвестиције.

Табела 30: Потребности за унапређење пољопривредне производње

Шта би вам било најнеопходније да унаприједите производњу на газдинству?	Одговор
- нова механизација	47%
- нови објекат за стоку	12%
- пластеник	2%
- приступ додатним земљишним површинама	9%
- систем за наводњавање	12%
- линија за сортирање и паковање	5%
- линија за прераду	9%
- друго	5%

Извор: истраживање аутора

2.1.8. Координација ланца вриједности и развој тржишта

Тржиште се дефинише као мјесто сусрета продавца и купаца које карактеришу различити начини на који долази до контакта и размјене производа и услуга између те двије стране. До трговине између продавца и купца може доћи директно или уз мањи или већи број посредника (кратки и дуги канали продаје). Модерно вријеме карактерише смањење директних контаката купаца и продаваца и укључивање у те ланце специјализованих посредника. Све то важи и за пољопривредне и прехранбене производе. Такође, настојање да се искористе природне и друге компаративне предности и процеси интернационализације и глобализације у трговини узрок су све веће специјализације произвођача, што није заобишло ни пољопривреду. У Европској Унији се пољопривредни произвођачи све више организују у Организације произвођача⁸, као један од модела за унапређење положаја примарне пољопривреде на тржишту. Канали продаје пољопривредних производа подразумјевају начин и дистрибуцију готових пољопривредних производа од произвођача до корисника, са или без посредника.

Пољопривредни произвођачи на подручју општине Рогатица, према резултатима истраживања, не користе у довољној мјери своје главне компаративне предности ове општине у односу на све друге општине у Републици Српској, а то је препознатљивост брэнда Боричког кромпира. Према истраживању обављеном на узорку пољопривредних газдинстава на подручју општине Рогатица, газдинства без обзира на уситњеност производње, пласирају око 70% своје производње на тржиште. Главни производи који се пласирају на тржиште су кромпир и месо односно жива стока, а доминантни канали продаје су продаја на газдинству и продаја накупцу, те продаја на пијаци за стоку. Од других производа, производи од млијека и воће се такође јављају као чести тржишни вишкови, као и мед и углавном се продају на газдинству.

Табела 31: Канали продаје пољопривредних производа

Производ	директно на газдинству	пијаца	накупац	прерада	Удружење /задруга
- млијеко	38%	13%	25%	25%	38%
- месо	39%	6%	33%	22%	39%
- воће	80%	0%	10%	10%	80%
- поврће	55%	23%	23%	0%	55%
- житарице	0%	0%	75%	25%	0%
- производи од млијека	67%	25%	8%	0%	67%
- производи од меса	50%	25%	25%	0%	50%
- производи од жита	0%	0%	0%	0%	0%
- друго (мед)	100%	0%	0%	0%	100%

Извор: истраживање аутора

Као највеће ограничење у пласирању производа на тржиште произвођачи виде ниске цијене пољопривредних производа и лоше организован откуп, што упућује на њихову лошу позиционираност, слабу организованост и ниску преговарачку моћ. Према произвођачима, наведена ситуација се може унаприједити на начин да се унаприједи организација откупа, унаприједи инфраструктура, унаприједи функционисање удружења пољопривредника, те обезбиједи мјесто за продају домаћих производа.

Табела 32: Које су мјере за унапређење производње и пласмана производа

Мјере	Одговор
Обезбиједити мјесто за продају домаћих пољопривредних производа	17%
Уредити локалну тржишну инфраструктуру	7%
Удруживање пољопривредних произвођача	15%
Удруживање (дугорочни уговори) са прерађивачима	7%
Боља организација откупа	21%

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1308&from=EN#d11686e9405-671-1>

Боље услуге савјетодавне службе	6%
Анимација младих за пољопривреду	7%
Боља путна и комунална инфраструктура	19%
Развој других привредних дјелатности у околини села (нова радна мјеста)	1%
Друго:	0%

Извор: истраживање аутора

На основу анализе стања и одржаних радионица са локалним представницима, у Рогатици су одабрана три приоритетна ланца вриједности за даљи развој, а то су производња рогатичког кромпира, производња меса у систему крава - теле и производња и откуп млијека. Детаљне анализе ових ланаца вредности су представљене у Прилогу.

2.1.8.1. Произвођачке организације и прерађивачки капацитети

На подручју општине Рогатица дјелујеу одређени број организованих асоцијација пољопривредних произвођача у форми задруга или удружења. Нека од њих су доста активна, док значајан број оваквих удружења само формално егзистирају без неких значајнијих активности.

Назив удружења	Година оснивања	Број чланова
Удружење пчелара „САТ“	2003	63
Удружење жена „Сноп“	2005	20
Удружење воћара	2014	96
Удружење малинара	2017	32
Удружење жена „Борика“	2017	20
Удружење произвођача млијека	2023	У процесу оснивања
Задруга Агроплан	2020	5 оснивача, 30 коопераната

Према резултатима спроведене анкете, главни изазов за пољопривреднике ове општине је управо излаз на тржиште, па тек онда недостатак механизације и радне снаге и мали обим производње. За претпоставити је и да недостатак организација произвођача и субјеката на тржишту који би вршили улогу организовања производње и откупа, може бити разлог за овакво стање. Неповезаност и неорганизираност лишава пољопривреднике могућности преговарања с добављачима о повољнијој куповини већих количина инпута као што су сјемена, минерална гнојива, заштитна средства и остало. Као и други пољопривредни произвођачи у РС, пољопривредни произвођачи општине Рогатица су слабо организовани и готово не постоји производња за познатога купца. У ту сврху произвођачи су основали пољопривредну задругу како би превазишли недостатке организовања у непрофитна удружења произвођача. План је да у наредном периоду управо задруга буде носилац ланца производње производа са додатом вриједности. Задруга би требало да окупи или у ланац вриједности увезе најважније субјекте из области примарне производње на подручју општине, и то:

1. АГРОМОНТ Д.О.О. РОГАТИЦА

Агромонт д.о.о. Рогатица бави се пољопривредном производњом, прометом репроматеријала за пољопривреду, пласманом готових производа и обавља експорт-импорт пољопривредних роба и репроматеријала. Основна дјелатност је узгој кромпира. Производња у 2022. години је базирана на 25 хектара и то 7 хектара сјеменског и 18 хектара меркантилног кромпира, у веома повољним агро еколошким условима боричке регије, на надморској висини 1000 до 1200 метара. Агромонт у директној сарадњи са холандским компанијама AGRICO и HZPC благовремено обезбјеђује набавку квалитетног основног садног материјала кромпира класе ЕЛИТА. Посједује два савремена складишта за складиштење сјеменског и меркантилног кромпира, капацитета 700 тона. Током развоја ове производње, протеклих десет година, коришћена је стручна помоћ, домаћих а посебно холандских стручњака за савремену производњу кромпира⁹.

2. АГРОС Д.О.О. РОГАТИЦА

⁹ <https://ba.ekapija.com/company/view?id=5088108>

Од свога оснивања бави се производњом сјеменског кромпира. У току свог постојања израстао је у водећег произвођача сјеменског кромпира у БиХ. Земљиште, надморска висина и географски положај омогућују производњу најквалитетнијег сјеменског и меркантилног кромпира. Годишња производња сјеменског и меркантилног кромпира се обавља на површинама од 30 до 50 хектара. Сортимент који је заступљен је: Agria, Kennebec, Desiree, Sifra и Flamenco. Годишња производња се креће од 1000 до 1500 тона најквалитетнијег сјеменског и меркантилног кромпира. Агрос д.о.о. у оквиру својих производних капацитета посједује савремену пољопривредну механизацију, шталске објекте са сиолосима за концентрат, магацин кромпира са пакирницом, хладњачу и пољопривредну апотеку¹⁰. У 2022. години засијано је 33 хектара кромпира а 50 хектара жита.

3. ПД АГРО – ПЛОД - Драгомир Цида с.п. Рогатица, производња меркантилног и сјеменског кромпира – Регистрован је као предузетник за производњу сјеменског и меркантилног кромпира, житарица - пшеница у 2014. години са почетном производњом око 12 хектара док је у 2022. години засађено 25 хектара кромпира (меркантилног и сјеменског) и 15 хектара житарица. Посједује два магацина и то један од 936 квадрата у Рогатици а други на Борикама од 500 квадрата.

Осим произвођача кромпира узгајивачи стоке и произвођачи меса, сира и кајмака односно скорупа су такође носиоци ланца вриједности који даље треба усавршити у смислу брендирања, унапређења технологије, слједивости у оквиру система квалитета и диверзификације тржишних канала.

Прерађивачки капацитети

У оквиру прехранбене индустрије свакако треба издвојити прерађивачке капацитете месне индустрије „Визион“ д.о.о. Рогатица која посједује клаонички објекат за папкаре и погон за прераду меса. Остварује годишњи приход од преко 12 милиона КМ. У укупном приходу свих грана индустрије на подручју општине у 2016. години, „Визион“ је учествовао са 14,4 %. У септембру 2016. године „Визион“ је отворио нови погон за прераду меса, вриједност инвестиције је преко милион КМ. Предузеће врши набавку сировина са подручја општине Рогатица и шире регије, а највећим дијелом из увоза. Предузеће је заинтересовано да развија кооперантске односе са пољопривредним произвођачима на подручју општине и регије.

Поред предузећа „Визион“ у оквиру прехранбене индустрије треба споменути и предузеће „Рибарство вир“ д.о.о. Рогатица (ранији назив „Слап“ д.о.о. Рогатица) које се бави узгојем калифорнијске пастрмке у конзумне сврхе (обавља дјелатност аквакултуре у објектима за гајење млађи и конзумне рибе) у Жепи. Капацитет годишње производње је 1.200 t конзумне рибе, од 8.000.000 комада оплођене икре. У властитом објекту обавља се прерада рибе у филете и пакује на леду у фолије, након чега се пласира већим дијелом на домаће тржиште (90%), а дијелом на тржиште Европске уније (10%). Капацитет објекта за чишћење и прераду рибе је до 15 t/дан. Предузеће запошљава 11 радника, док је у 2020. години запошљавало 16 радника.

Ту је и предузеће „Conte-Co“ д.о.о. Рогатица које посједује хладњачу за јагодичасто воће капацитета 150 тона са два тунела за дубоко замрзавање укупног капацитета 12 тона/24 сата. Предузеће запошљава 10 радника и додатних 15 сезонских у вријеме откупа малине. Своје производе у потпуности извози у земље региона и ЕУ. У 2022. години хладњача је имала 83 кооперанта а од тога са подручја општине Рогатица било је 25. Предузеће посједује и погон за прераду јагодичастиг воћа чије сокове пласира на тржиште регије.

Предузетник ALL Natural - Новка Кушић с.п. Рогатица, посједује хладњачу за јагодичасто воће капацитета тунела за замрзавање од 8 тона/24 сата. Посједује потхладну комору капацитета 30 тона, шок комору и лагер комору капацитета 80 тона. Своје производе у потпуности пласира на тржишту БиХ. Обзиром да је 2022. година била неповољна за производњу малина имали су потписан уговор са 6 коопераната.

Предузеће за производњу и трговину „Power“ д.о.о. Рогатица, између осталог врши паковање шећера у коцки и паковање осталих прашкастих и зрнастих прехранбених производа (рижа, пшеница, суве шљиве, оригано, зоб, љешник и др.) са инсталисаним капацитетом од 3t на дневном нивоу. Предузеће посједује властите пластенике за узгој поврћа површине 1.000 м², гдје

¹⁰ <https://www.agrosdoo.com/>

на годишњем нивоу примарно узгајају парадајз а секундарно зелену салату. Годишње произведу и дистрибуирају око 6.000 кг парадајза. У наредном периоду планира да проширује производне капацитете.

Откупом и сушењем шумских плодова, воћа, биља и љекобиља бави се Удружење грађана „Снага природе“ у сарадњи са предузећем „Power“ д.о.о. Рогатица.

Дрвна индустрија има највећи број запослених на подручју општине Рогатица и генерише највише прихода. Поред тога, дрвни сортименти су најзаступљенији код извоза (преко 90% укупног извоза). Најзначајнији прерађивачи у области прераде дрвета су предузећа: „ДММ“ д.о.о. Рогатица, „МИБ-Комерц“ д.о.о. Рогатица, „Мишо промет“ д.о.о. Рогатица, „Рађен“ д.о.о. Рогатица, „Ранкос“ д.о.о. Рогатица, „Арбиња“ д.о.о. Рогатица, „Паунић“ д.о.о.

2.1.9. Диверзификација руралне економије

Циљ диверзификације руралне економије јесте побољшање економских перформанси које су од значаја за одржив раст и развој. У том смислу битно је ојачати рурална домаћинства на флукутације цијена, штете проузроковане наглим климатским промјенама и слично, а како би обезбједили смањење рањивости самог домаћинства. У том смислу неопходно је радити на стварању могућности за запошљавање и ван непосредно повезаних производњи и проширењу асортимана услуга/производа које нуди рурално домаћинство. Стога је рурална диверзификација често синоним за иновативност производа и услуга и том треба приступати озбиљно, плански и прагматично. У том смислу може се радити на следећем:

- 1) продубљивање постојећих активности, и то путем прераде на газдинству, заштите географског пројекла, прелазак на интегралну односно органску пољопривредну производњу и кроз директну продају на газдинству.
- 2) Проширивање активности, тј. развој производних дјелатности које могу бити различите и независне од пољопривредне производње, и по потреби повезане. То су: туристички (агро-туризам) услуге смјештаја и друге слободне активности (дегустација – храна, пиће), дидактичке фарме (програми обуке, сарадња са школама, истраживачким и образовним установама), производња и продаја енергије, прерада и продаја дрвета и други уговорени послови (чишћење снијега, одржавање локалних путева са властитом односно механизацијом задруге/удружења).
- 3) Активности ван газдинства. Поједини чланови газдинства запослени ван газдинства (фабрике, администрација и слично).

Када је ријеч о Рогатици, у мањој или вишој мјери и у зависности од дијела општине зависи успјешност диверзификације прихода сеоских домаћинстава.

2.1.9.1. Диверзификација на газдинству

Најчешћи извор прихода руралних домаћинстава је пољопривредна производња. Међутим специфичност великог броја пољопривредних газдинстава је да је, најмање један а негдје и више чланова газдинства, запослен односно обаља неку другу дјелатност по основу које остварује редовна примања и приходе. Код таквих газдинстава доминантан дио прихода се остварује путем прихода од плате, а дио од пољопривреде је релативно мањи и он служи као "материјална база" за евентуално даље улагање у пољопривредну производњу. Такође велико учешће у укупној структури прихода је и приход од пензије.

Постојање додатних прихода пољопривредних газдинстава, генерисаних из активности њихових чланова на пословима изван газдинства и/или пољопривреде је широко распрострањен и дуго присутан модел функционисања породичне економије. Смањењем значаја пољопривреде у руралној економији број газдинстава са мјешовитом структуром прихода је нарастао, а пољопривредне политике и политике руралног развоја настоје да подрже овај процес како би се обезбједила економска и социјална одрживост руралних средина (Богданов, 2015¹¹).

Табела 36: Структура прихода руралних домаћинстава, Анкета

Врста прихода	%
а) Пољопривреда	46
б) Допунска дјелатност на газдинству	8

¹¹ Bogdanov N. (2007): Small rural households in Serbia and rural non-farm economy, UNDP Serbia, Publication

в) Властито предузеће	1
г) Запошљавање	0
(и) Јавни сектор	20
(ии) Приватни сектор	3
д) Сезонски рад	2
е) Пензије	15
ж) Приход од имовине (ренте и др.)	3
з) Помоћ у новцу (рођаци, пријатељи из иностранства)	2
и) Остало	1

Извор: истраживање аутора

У структури домаћинства с допунским дјелатностима на газдинству најзаступљенија су била домаћинства која врше прераду воћа и поврћа као и она која пружају услуге пољопривредном механизацијом. Прерада млијека и продаја дрва су такође заступљене али у мањем обиму.

Табела 37: Структура допунских дјелатности на газдинству

Врста допунске дјелатности	%
(1) Прерада намирница животињског поријекла - прерада млијека	13%
(2) Прерада намирница животињског поријекла - прерада меса	3%
(3) Прерада воћа и поврћа	34%
(4) Пружање услуга пољопривредном механизацијом	31%
(5) Агротуризам	3%
(6) Продаја/прерада дрва	16%
(7) Занатска дјелатност	0%
(8) Друго	0%

Извор: истраживање аутора

Главни разлози због чега значајан дио домаћинства није диверзификовао своју економију развојем допунских дјелатности на газдинству су недостатак радне снаге, мали производни капацитети и лош приступ тржишту. По овим одговорима је видљиво да становницима недостаје подстицаја како у знању тако и у материјалним ресурсима. Недостатак радне снаге је пак проблем који се не може лако надомјестити и потребне су посебне мјере подршке за привлачење младих људи да инвестирају у пољопривреду, рурални развој, рурални туризам и сл. Према ставовима локалних представника, младима само недостаје мотивације за покретање властитог бизниса, што значи да уз адекватне програме подршке наведена ситуација може да се промијени.

2.1.9.2. Туризам на подручју општине Рогатица

Културно-историјско наслеђе Рогатице је разноврсно и повезано је са историјским чињеницама и специфичностима географског положаја. Представља значајан ресурс који се може ставити у функцију развоја туризма. У насељу Рогатица налази се православна црква Свете Тројице, спомен-костурница, у парку Дома здравља колонија лапида, камених споменика из античког доба. Локалитети Градине код села Врела и Вратара свједоче о праисторијским и средњовјековним насељима на овом подручју. Као веће насеље из средњег вијека, у дубровачким архивима се помиње „славни град“ – Борач који је био баштина средњовјековне босанске властеле Радиновић и Павловић. Први писани трагови датирају још из 1397. године кроз службену преписку између Борча и Дубровника. Остаци овог средњовјековног града, кога су Турци разрушили до темеља 1463. године и данас су видљиви на терену јужно од урбаног насеља Рогатице на литицама и узвишењима ријеке Ракитнице и ријеке Праче. Као најпознатије утврђење тадашње феудалне области Павловића, посебно се истиче изузетно велики фортификацијски систем на Варошишту.

Такође постоје и други трагови из средњег вијека: остаци средњовјековних градова, стећци и куле. На подручју Босне и Херцеговине налази се бројчано највећи број стећака, њих приближно 60.000, а општина Рогатица је на трећем мјесту по броју стећака, после Невесиња и Коњица, са 88 некропола и 2.628 стећака. 15. јула 2016. године на самиту UNESCO-а у Истанбулу, донесена је одлука о упису стећака на Листу свјетске баштине. На овој листи се нашла, између осталих, и некропола стећака „Борак“ која се налази у селу Бурати, општина Рогатица, а која је проглашена националним спомеником.

Поред културно-историјског наслеђа, Рогатица се може похвалити изузетним природним љепотама, чистим планинским ријекама богатим рибом, планинским и брдским предјелима испресијецаним црногоричном и бјелогоричном шумом са значајним фондом високе и ниске дивљачи, што је чини изузетном ловно-туристичком дестинацијом. Посебне туристичке дестинације представљају села Борика и Жепа. Борика се налази на око 18 km сјевероисточно од Рогатице, на 1.100 m надморске висине. На Борици постоји ендемска врста лијеске - Мечија лијеска- чије се најстарије стабло, старо преко 450 година, налази на локалитету Лијеска. Најзначајнији сакрални објекти на Борици су Храм светих апостола Петра и Павла, споменик краљу Петру I Карађорђевићу, Црква Рођења Светог Јована Претече и Спомен капела Стари Брод. Жепа је удаљена 35 km од Рогатице. Лежи на лијевој обали Дринског језера, па јој то омогућава и посебну водену везу са сусједним градовима. Жепа употпуњује туристичку понуду Рогатице јер је изузетно привлачна ловцима и риболовцима и са мноштвом туристичких мотива (Мост на Жепи, средњовјековни град Вратар, врело ријеке Жепе, некрополе стећака).

Посебно мјесто у развоју туризма на општини Рогатица заузимају пећине, од којих су најатрактивније и највише, до сада испитане Бања Стијена, Говјештица и пећина Голубовићи. Говјештица је најдужа пећина у Републици Српској и БиХ и има велики туристички потенцијал. Од укупне површине рогатичке општине, под шумом се налази 390,04 km² што представља ресурс за ловни туризам. Међу најстарија спортска друштва на подручју општине Рогатица, убраја се и ловачко друштво које носи име свога града „Рогатица“. Иначе, ту егзистирају два ловишта:

- планинско ловиште „Сјемећ“ које обухвата површину од 27.719 хектара и
- брдско ловиште „Медник-Сочице“, покрива нешто више од 52.000 хектара.

Неки дијелови ловишта имају атрибут првог бонитетског разреда и пружају практично оптималне услове за раст и развој готово свих врста високе и ниске дивљачи, као што су вук, лисица, куна, вепар, срна, медвјед, дивокоза, дивља мачка, зец и јазавац. Ловачко друштво сваке године у мјесецу марту организује и традиционално „Ловачко вече“, уз богат културно – забавни програм.

Кроз подручје општине Рогатица протичу сљедеће ријеке: Ракитница, Берг, Прача, Жепа и Дрина. Поменуто ријеке богате су разним врстама рибе, попут поточне пастрмке, липљана, плотице, младице, шкобаља, мрене, тако да је рибарење на њима незаборавно искуство. Међутим, последњих година, рибљи фонд у поменутим ријекама је угрожен изградњом низа хидроцентрали и других постројења, стварањем вјештачких акумулација, неконтролисаним изловом и недозвољеним бацањем свих врста отпада. Спортско риболовачко друштво „Берг“ Рогатица уз подршку Општине Рогатица врши акције порибљавања.

Сам град Рогатица располаже са једним мотелом „Мотел Парк“, који у својој понуди има 4 собе и један апартман, са укупно 15 кревета. Сеоско домаћинство „Зиличина“ које се бави сеоским туризмом, у својој понуди има 14 лежајева. Општина Рогатица је 2006. године основала Туристичку организацију општине Рогатица (ТООР) са циљем промоције туризма и стављања туристичких ресурса у функцију развоја привреде. ТООР запошљава 5 радника. Евиденција ноћења у периоду 2018 – 2020. године показује да број туриста осцилира од године до године. Страни гости су углавном на пропутовању ка црногорској обали, у току љетне сезоне, и не задржавају се дуже од једног ноћења.

Табела 38: Доласци и ноћења туриста за период 2018-2020 године

Година	Доласци			Ноћења		
	укупно	домаћих туриста	страних туриста	укупно	домаћих туриста	страних туриста
2018	377	196	181	494	246	248
2019	340	229	111	419	291	128
2020	222	189	33	313	260	53

Извор: Републички завод за статистику

2.1.9.3. Шумарство

Површина општине Рогатица је 55,9% покривена шумама које представљају најзначајнији природни ресурс. Шумарство је традиционална дјелатност, стални носилац развоја и основа за подизање значајних дрвопрерађивачких капацитета. Шумско газдинство „Сјемећ“ газдује шумама на подручју општине чије се залихе процјењују на 7.192.848 m³ свеукупне дрвне масе. У структури шума највећи дио се односи на високе шуме са природном обновом (67,94 %), а у

структури те најквалитетније категорије шума на четинаре отпада 71,49 %, а на лишћаре 28,51% што је још један податак у прилог позитивној оцјени квалитета шумских залиха на подручју општине.

Шумско газдинство „Сјемећ“ запошљава 196 радника и бави се узгојем, заштитом шума, производњом и реализацијом шумских дрвних сортимената, ловством и изградњом и одржавањем шумских камионских путева.

Поред подјеле шуме према мјерама газдовања, на привредне, заштитне и шуме посебне намјене, шуме на подручју општине Рогатица у смислу вегетацијских типова, дијеле се на лишћарске, четинарске и мјешовите, као и на сукцесивне стадије шумске вегетације предвиђене за конверзију и реконструкцију.

По категоријама шума и шумских земљишта, заступљене су високе шуме са природном обновом (45,24% од укупне површине под шумом на територији општине), високе деградиране шуме (3,06%), шумске културе (10,43%), изданачке шуме (32,5%), голети подесне за пошумљавање (14,11%) и шуме неподесне за газдовање и пошумљавање (9,02%).

Према врсти употребе шумских сортимената највећи проценат одлази на трупе и огревно дрво, преко 85%.

Табела 39: Преглед површина шумског земљишта по категоријама

Шумско газдинство Сјемећ		2019	2020	2021
Укупна површина шуме, ha		45.362,85	45.362,85	45.362,85
Структура шуме према власништву, ha	Шума у државној своји, ha	40.548,07	40.548,07	40.548,07
	Шума у приватној својини, ha	4.814,78	4.814,78	4.814,78
Дрвна маса, m ³		154.257,00	154.257,00	154.257,00

Извор: Шумско газдинство Сјемећ

Шумско-узгојни радови у простој репродукцији за период 2019-2021 година, обухватили су: пошумљавање (укупно 37,22 ha), попуњавање култура (16,94 ha), чишћење (47,29 ha) и његу шумских састојина (374,15 ha). Шумско-узгојни радови у проширеној репродукцији обухватили су у истом периоду само активност попуњавања укупно 6,33 ha.

Табела 40: Посјечена бруто дрвна маса, 2016-2020

Година	2016	2017	2018	2019	2020
Лишћари	38.540,00	25.291,00	31.756,00	26.669,00	21.438,00
Четинари	67.835,00	75.218,00	61.768,00	64.380,00	68.652,00
Обрасла шумска површина, укупно, ha	31.050,03	31.050,03	31.050,03	31.050,03	31.050,03

Извор: Републички завод за статистику

У дрвној маси бесправне сјече у протеклих 3 године износе 144,22 m³ нето дрвне масе, док су бесправне сјече без отуђивања (запљена) износиле 55,59 m³, а отуђено је 88,63 m³. Према извјештају шумског газдинства проводе се активности на заштити шуме од човјека и бесправне сјече, у виду чуварске службе уз сарадњу са органима безбједности и судовима. У протеклих 3 године поднешено је 13 пријава од тога 6 кривичних и 7 прекршајних налога.

Остале мјере заштите укључују мјере за спречавање биљних болести које се састоје углавном у праћењу тих појава и благовременом отклањању штета. Такође мјере заштите од инсеката обухватају редовно постављање клопки ради праћења и сузбијања поткорњака у четинарским шумама. Заштита шума од дивљачи, према извјештају шумског газдинства није изражена у подручју општине, а проводе се превентивне мјере изградње хранилишта и солила, на оним мјестима гдје се дивљач највише задржава и прави штете.

Од укупне површине рогатичке општине, под шумом се налази 390,04 km² што представља ресурс за ловни туризам. Међу најстарија спортска друштва на подручју општине Рогатица, убраја се и ловачко друштво које носи име свога града „Рогатица“. Иначе, ту егзистирају два ловишта:

- планинско ловиште „Сјемећ“ које обухвата површину од 21. 719 хектара и
- брдско ловиште „Медник Сочице“, покрива нешто више од 52.000 хектара.

Неки дијелови ловишта имају атрибут првог бонитетског разреда и пружају практично оптималне услове за раст и развој готово свих врста високе и ниске дивљачи, као што су вук, лисица, куна, вепар, срна, медвјед, дивокоза, дивља мачка, зец и јазавац. Ловачко друштво сваке

године у мјесецу марту организује и традиционално „Ловачко вече“, уз богат културно – забавни програм.

Табела 41: Број дивљачи, 2019-2021

Врста дивљачи	2019	2020	2021
Срндаћ	25	8	5
Срна	23	7	5
Лане	-	-	-
Дивојарац	1	-	-
Медвјед	2	2	2
Мечка	2	1	2
Зец	51	29	23
Вепар	45	23	23
Крмача	43	21	21
Прасе	27	34	34
Вук	22	17	17

Извор: Ловачко друштво

Кориштење осталих шумских производа представља додатни шумски ресурс и привредни потенцијал. Према извјештају шумског газдинства утврђена је учесталост и распорстрањеност љековитог и ароматичног биља. С обзиром на материјалну вриједност сакупљања ових споредних шумских производа од 2020. године на снази је Правилник о условима коришћења и начину сакупљања осталих шумских производа које је израдило Јавно предузеће шумарства, како би се обезбједила биолошка одрживост и побољшање потенцијала ових шумских производа. Ипак за домаће откупљиваче примјена овог правилника представља и одређени проблем, због нелојалне конкуренције из Федерације, који због неплаћања обавеза могу понудити више цене скупљачима. У том контексту, неопходан је агилнији рад свих надлежних служби (инспекторат, МУП) у сузбијању нелегалног откупа љековитог биља и шумских плодова.

2.1.10. Рурална економија и квалитета живота

Сиромаштво преовлађује неједнаким стопама између руралних и урбаних подручја у РС. Према подацима Републичког завода за статистику у руралним подручјима 17 процената руралних грађана живи у сиромаштву, док је стопа сиромаштва у урбаним срединама само 9 процената¹². Табела 38 у наставку показује да је сиромаштво изражено у РС, са 14% домаћинстава и 13% становништва које је у 2015. години живело у сиромаштву. Ово је поткријељено кључним индикаторима сиромаштва као што је однос С80/С20, који износи 4,3.

Табела 42: Просјечни мјесечни издаци према категоријама издатака и типу насеља у Републици Српској, у КМ, 2015. година

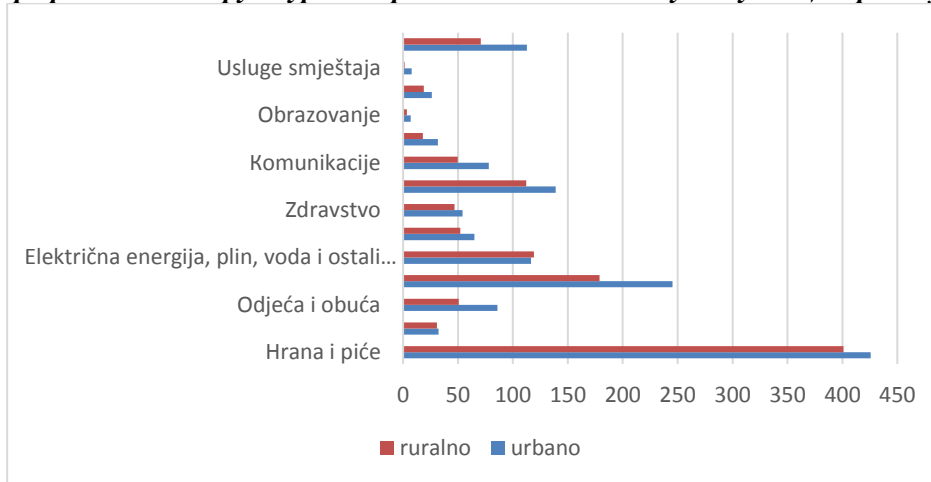
Опис	Тип насеља		
	Урбано	Рурално	Укупно
Храна и пиће	425,69	400,93	410,55
Непрехрана	1 001,14	752,80	849,35
Укупно	1 426,83	1 153,73	1 259,91
	Структура у % (Укупно = 100)		
Храна и пиће	29,80	34,80	32,60
Непрехрана	70,20	65,20	67,40
Укупно	100,00	100,00	100,00

Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у Републици Српској, Статистички билтен, Бања Лука, 2018

Трећина издатака руралног домаћинства се односи на набавку хране и пића. Од осталих важнијих ставки издвајају се издаци за становање (15%), енергенте (10%) и издаци за превоз (10%).

¹² Републички завод за статистику РС. (2017). Анкета о потрошњи домаћинства – Билтен. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/ankete/potrosnja_domacinstava/Bilten_Anketa_O_Potrosnji_Domacinstava_2018_WEB.pdf

Графикон 18: Структура потрошње домаћинства у Републици Српској (2015)

Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у Републици Српској, Статистички билтен, Бања Лука, 2018

Сиромаштво је један од већих проблема са којима се суочава рурално подручје. За утврђивање актуелног стања овог проблема послужимо се подацима који се односе на ентитет Републику Српску. Прегледом Табеле 15 може се констатовати да је у Републици Српској изражен проблем сиромаштва гдје је у 2015. години било 14% сиромашних домаћинстава и 13% сиромашног становништва. Ову констатацију потврђују и релевантни показатељи сиромаштва, коефицијент С80/С20 који износи 4,3. Релативно сиромаштво по типу насеља у 2015. години износило је 16,9 за рурално и 9,1 за градско становништво.

Табела 43: Главни индикатори релативног сиромаштва у Републици Српској (2011 и 2015)¹³

Опис	2011	2015
Релативна линија сиромаштва (КМ)	381,09	362,34
Сиромашна домаћинства	53.234,00	49.805,00
Укупан број домаћинстава	359.567,00	359.567,00
Сиромашни појединци	152.909,00	126.043,00
Укупно појединци	1.060.290,00	985.854,00
Стопа сиромаштва		
Сиромашна домаћинства	14,80	13,90
Сиромашни појединци	14,40	12,80
Јаз сиромаштва (%)		
Домаћинства	23,00	22,10
С80/С20	4,40	4,30

Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у Републици Српској, 2015. и 2011. Статистички билтени, 2018. и 2013.

Мјере за борбу против сиромаштва које се препоручују Стратегијом социјалне укључености Републике Српске до 2027. године предвиђају неколико група мјера, од који за потребе овог стратешког плана издвајамо само оне из прве групе.

Прва група мјера се тиче стварање подстицајног окружења за запошљавање, са посебним акцентом запошљавања социјално осјетљивих група, што подразумијевају:

- Промовисање мјера економског опоравка и запошљавања
- Образовање у складу са потребама тржишта рада

¹³ У јавним документима се најчешће спомињу двије мјере – однос S80/S20 и Gini коефицијент (Цини коефицијент). Однос S80/S20 је однос укупног еквивалентног прихода 20% популације једне земље са највишим приходима, према укупном еквивалентном приходу 20% популације са најнижим приходима. Што је већи однос, веће су неједнакости

- Запошљавање тешко запошљивих категорија становништва
- Подстицање запошљавања и samozapoшљавања особа из социјално осјетљивих група становништва
- Активирање и запошљавање маргинализованих група у кризним ситуацијама¹⁴

2.1.10.1. Друштвена и физичка инфраструктура

2.1.11.1.1 Физичка инфраструктура

Према подацима добијеним истраживањем на терену рурално становништво има ограничену доступност појединим инфраструктурним садржајима а и ниво задовољства постојећом инфраструктуром је релативно низак. Тако су канализација, јавни превоз и улична расвјета најмање доступни инфраструктурни садржаји, а осим њих становништво је релативно незадовољно са напоном електричне енергије, сигналом фиксне и мобилне телефоније, те приступом интернету.

Табела 44: Доступност физичке инфраструктуре у руралном подручју

Врста инфраструктуре	доступност	задовољство услугом
(а) Водовод	83%	63%
(б) Канализација	37%	30%
(в) Асфалтни путеви	77%	40%
(г) Снабдјевеност електричном енергијом	90%	57%
(д) Аутобус, јавни превоз	23%	10%
(е) Фиксна телефонија	53%	33%
(ж) Мобилна телефонија	87%	77%
(з) ТВ сигнал	87%	57%
(и) Приступ Интернету	67%	30%
(ј) Одвоз смећа	40%	30%
(к) Улична расвјета	7%	3%

Извор: Истраживање аутора

2.1.11.1.2. Саобраћајна инфраструктура

Према подацима Републичког завода за статистику на подручју општине Рогатица развијено је укупно 220 км путева, од чега 139 км асфалтних путева и 75 км макадамских путева, те 6 км земљаних, што потврђује да општина Рогатица има солидну саобраћајну мрежу. Стање магистралних путева је такво да због значајне оптерећености теретним и колским саобраћајем, неријетко настају оштећења на коловозу, а посебно у урбаном подручју Рогатице, гдје је саобраћај и најфреквентнији.

Табела 45: Дужина путева на подручју општине, 2020

Укупно	Савремени путеви				Макадам	Земљани
	свега	асфалт	бетон	коцка		
220	139	139	-	-	75	6

Извор: Градови и општине Републике Српске 2021, Републички завод за статистику

Стање локалних саобраћајница на подручју општине је на задовољавајућем нивоу. Постоји одређени дио саобраћајница са оштећеним асфалтним застором, усљед прекомјерне употребе пута, непоштовања утврђене носивости, као и лоше санираних прекопа.

2.1.11.1.3. Енергетска инфраструктура

ЗП „Електродистрибуција“ а.д. Пале, односно њен организациони дио Радна јединица Рогатица задужена је за снабдијевање потрошача електричном енергијом на подручју општине Рогатица. Када је у питању електро-енергетска мрежа потребно је радити на побољшању напонских прилика у сеоским подручјима. Стабилност напона је на задовољавајућем нивоу, у градском

¹⁴ СТРАТЕГИЈА социјалне укључености Републике Српске 2021-2027, Бања Лука, новембар 2020

дијелу је изузетно добра, а у сеоским подручјима зависи од удаљености потрошача од трафо станице. Да би се побољшао напон у свим сеоским подручјима, била би неопходна велика улагања у реконструкцију мреже и изградњу нових трафо станица што је економски неоправдано, с обзиром да су постојеће трафо станице у просјеку оптерећене са 8-10%. Старе електро мреже у сеоским подручјима су пројектоване и грађене када није било инсталираних већих потрошача у домаћинствима који сада узрокују проблеме са падом напона на датим линијама преноса електричне енергије. Сва насеља су углавном покривена ЕЕ мрежом али у неколико села постоји по неколико удаљених кућа које нису, а није реално планирати толико проширење мреже без донаторских средстава.

2.1.11.1.4. Телекомуникациона инфраструктура

Услуге телефонског саобраћаја на подручју општине Рогатица највећим дијелом пружа компанија „Телекомуникације“ РС а.д., која послује и под два скраћена имена Телеком Српске а.д. (фиксна) и М:ТЕЛ а.д. (мобилна телефонија), а мањим дијелом „БХ Телеком“ и „Еронет“ (мобилна телефонија). Што се тиче мобилне телефоније, покривеност градског и приградског подручја GSM/UMTS сигналом износи 99%, а покривеност комплетне општине GSM сигналом износи 70%, док UMTS сигналом износи изнад 50%. На подручју општине Рогатица инсталиране су четири аутоматске телефонске централе, у Рогатици, Расаднику, Сељанима и Борици. Двије су смјештене у зградама (Рогатица и Борика), а двије су дислоциране (Расадник и Сељани). Инсталирани капацитети су 2.504 прикључка, а искориштени 1.817. Прикључци омогућавају ADSL и IPTV конекцију, а инсталирани капацитети у том дијелу су доста већи од искориштених.

2.1.11.1.5. Водоснабдијевање

Подручје насеља Рогатица снабдијева се водом са два изворишта „Врела“ Сељани (9-32 l/s) и „Зиличина“ (25-60 l/s) из истоименог села, помоћу два одвојена система водоснабдијевања. Издашност поменутих изворишта је сасвим довољна за потребе Рогатице. У руралним подручјима постоји неколико водоводних система којима управљају сами корисници (најчешће неадекватно) од којих је највећи онај у МЗ Борика. Остало становништво снабдијева се водом индивидуално користећи мања локална врела, бунаре или сакупљањем кишнице. Основни проблеми водоснабдијевања у руралним подручјима су недовољне количине, нередовна контрола квалитета и неконтинуирана испорука. За очекивати је да проблем додатно закомпликује са смањењем падавина и скраћењем периода година под сњегом.

Канализациони систем Рогатице нема постројење за пречишћавање отпадних вода. Такве воде се директно испуштају у ријеку Ракитницу. Локална индустријска постројења без икаквог третмана, отпадне воде испуштају у канализациони систем или директно у ријеку Ракитницу, као реципијент. Велики проблем представља мјешовити систем канализације тј. заједно се одводе отпадне и атмосферске воде што је посебно изражено у вријеме обилних падавина. Рурална подручја нису укључена у канализациони систем и користе септичке јаме.

2.1.11.1.6. Гријање

На подручју општине Рогатица не постоји организовано колективно гријање и топлане са изузетком шест правних лица (ШГ „Сјемећ“, двије школе, МУП, Општина и Дом здравља). Становништво се грије помоћу властитих система гријања на чврсто гориво. Кориштени енергент је углавном дрво, са малим процентом угља, а у новије вријеме и пелет. Стратешки изазов представља промовисање алтернативних извора енергије и пројеката енергетске ефикасности.

2.1.10.2. Доступност јавних услуга

Када је у питању доступност јавних услуга и институција у руралном подручју, истраживањем на узорку руралних домаћинстава утврђено је да је ниво доступност различит у односу на врсту институције.

Табела бр. 46: Доступност јавних институција и услуга у руралном подручју

Врста јавне институције	доступност	задовољство услугом
(а) Амбуланта (Дом здравља)	87%	87%
(б) Продавница мјешовите робе	80%	77%

(в) Основна школа (4 разреда)	63%	60%
(г) Основна школа (8 разреда)	63%	60%
(д) Апотека	53%	53%
(е) Пољопривредна аптека (продавница)	53%	53%
(ж) Пошта	70%	67%
(з) Банка	57%	50%
(и) Задруга (удружење пољопривредних произвођача)	7%	17%
(ј) Ветеринарска служба	67%	60%
(к) Дом културе (кино)	27%	30%
(л) Спортска хала (игралиште)	37%	37%
(м) Обданиште (предшколска установа)	43%	40%
(н) Угоститељски објекти	47%	47%
(о) Пекара	40%	37%
(п) Месара	37%	37%
(р) Сервис електричних уређаја	33%	33%
(с) Сервис механичарских услуга	37%	33%

Извор: истраживање аутора

2.1.10.3. Образовање

У општини Рогатица имамо предшколско, основно и средњошколско образовање.

2.1.10.3.1. Предшколско образовање

Носилац предшколског васпитања и образовања у Рогатици је Јавна предшколска установа Дјечији вртић „Бамби“, чији је оснивач Општина Рогатица. Капацитет предшколске установе „Бамби“ је проширен у 2022. години и обезбјеђен потребни простор за смјештај дјецe са подручја општине Рогатица.

Табела 47: Број дјецe у предшколским установама 2018-2022

Школска година	Број предшколских установа (вртића)	Број васпитних група	Број дјецe		
			укупно	мушки	женски
2018/2019	2	4	74	32	42
2019/2020	2	4	87	39	48
2020/2021	1	3	57	30	27
2021/2022	1	4	65	35	30

2.1.10.3.2. Основно образовање

Основно образовање на подручју општине Рогатица организовано је кроз рад Основне школе „Свети Сава“ која у свом саставу има једну централну школу и четири подручна одјељења. Једно одјељење је деветоразредно: ПО Борике и три петоразредна одјељења: ПО Бранковићи, ПО Стјенице и ПО Жепа. Зграде школа су реновиране.

Табела 29. Број ученика и наставника у основним школама на подручју општине

Школска година	број школа	Основне школе			наставно особље
		ученици			
		укупно	разреди I-V	разреди V-IX	
2018/2019	5	858	492	366	67
2019/2020	5	856	436	420	67
2020/2021	5	814	435	379	65
2021/2022	5	789	404	385	67

Извор: Републички завод за статистику

Настава се изводи у седам објеката (два централна и пет подручних). Објекти у којима се изводи настава су реновирани али су опрема и школски инвентар застарјели што отежава наставни процес. Централна школа у Рогатици има организовану наставу од првог до деветог разреда у 38 одјељења које је у школској 2022/2023. години похађа 777 ученика.

2.1.10.3.3. Средње образовање

Носилац средњег образовања и васпитања у Рогатици је Јавна установа Средњошколски центар „27. Јануар“ Рогатица, која изводи наставни план и програм у три објекта условна за рад. Школску 2022/2023 похађа 326 ученика у 17 одјељења распоређених по смјеровима: гимназија – општи смјер, гимназија – друштвено језички смјер, економија, право и трговина – економски техничар, Пословно правни техничар, Царински техничар, Пословно-информатички техничар, Пољопривреда и прерада хране – агротуристички техничар и Електричар – електроинсталатер. Из доње табеле је видљиво повећање броја ученика у посљедњим годинама посматраног периода.

Табела 30. Број ученика у средњој школама на подручју општине

Школска година	Средње школе		
	број школа	ученици	
		одјељења	укупно
2019/2020	1	16	293
2020/2021	1	16	294
2021/2022	1	16	309
2022/2023	1	17	326

Посебно је значајно што СШЦ „27. Јануар“ има усмјерење агро-туристички техничар, а треба се размотрити и покретање смјера Шумарски техничар. Такође, једно постојеће одјељење гимназије би можда било корисно редефинисати, те отворити смјер информатичка гимназија или информатички техничар умјесто неког од постојећих смјерова. Овако образовани кадрови могу да раде разне послове и преко интернета, што их може задржати у Општини Рогатица и на тај начин смањити депопулацију са којом се суочава ова општина. Као додатно занимање им управо може бити пољопривреда или друге дјелатности из области руралног развоја.

Општина Рогатица има у просјеку мање учешће високообразованих кадрова (8%) у односу на просјек Републике Српске (9%), те веће учешће становништва без икаквог образовања (7%) у односу на ниво Републике (6%). С тим у вези и проценат неписмених на подручју ове општине који је у вријеме пописа био на нивоу 3,76%, већи је од републичког просјека од 3,29%. Око 78% неписмених на подручју општине су женског пола. Када је у питању компјутерска писменост, опет према резултатима Пописа становништва, око 50% становника општине су компјутерски неписмена лица, при чему је тај податак у нивоу републичког просјека.

Графикон 19: Становништво старо 15 и више година према највишој завршеној школи и полу

Извор: Републички завод за статистику, Попис 2013

Увидом у број уписаних и дипломираних студената свих профила можемо примјетити да број студената опада са годинама. Број студената који уписују Пољопривредне факултете је у још већем паду, због пада занимања студената за занимања у вези са пољопривредом, слабе запосљивости агронома и лоших развојних трендова у области пољопривреде. Најчешће се за пољопривредне факултете одлучују студенти који већ имају могућност наслеђивања породичног газдинства, па школовањем стичу боље услове за samozапосљавање на властитом газдинству. Свакако да би иновирање наставних планова и увођење нових усмјерења везаних за рурални развој, рурални туризам, органску производњу и слична усмјерења у складу са потребама економске структуре подручја, могао привући и већи број студената.

Табела 48: Уписани студенти са подручја општине Рогатица, 2018-2022 година

2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
28	26	41	39

Извор: Општинска управа

Табела 49: Дипломирани студенти са подручја општине Рогатица, 2019-2021 година

2019	2020	2021
34	33	32

Извор: Општинска управа

Нажалост врло чест случај је и да се дипломирани студенти не врате у мјесто пребивалишта уколико студирају ван мјеста пребивалишта, нарочито ако студирају у већим административним и универзитетским центрима.

2.1.10.4. Здравство

Јавна здравствена установа Дом здравља "Др Зоран Митровић" у Рогатици је здравствена установа која за примарни циљ има обезбјеђење свеобухватне, приступачне и квалитетне здравствене заштите на примарном нивоу, као и консултативно – специјалистичку здравствену заштиту за становништво са подручја општине Рогатица. Дом здравља у Рогатици пружа превенцију, дијагностику, лијечење и рехабилитацију болести и повреда, хитну медицинску помоћ, откривање и редукацију фактора ризика масовних незаразних болести, имунизацију против заразних болести, превентивну, дјечију и општу стоматологију, лијечење у кући, санитарски превоз, обезбјеђивање лијекова и медицинских средстава, хигијенско-епидемиолошке послове и др.

Према информацијама из Дома здравља, тренутно је у функцији шест амбуланти са укупно десет љекара.

Табела 50: Приступ услугама здравствене заштите на подручју општине Рогатица

	2019	2020	2021
Број амбуланти	6 (2)	6 (2)	6 (2)
Број љекара	10	10	10
Број болничких кревета	/	/	/

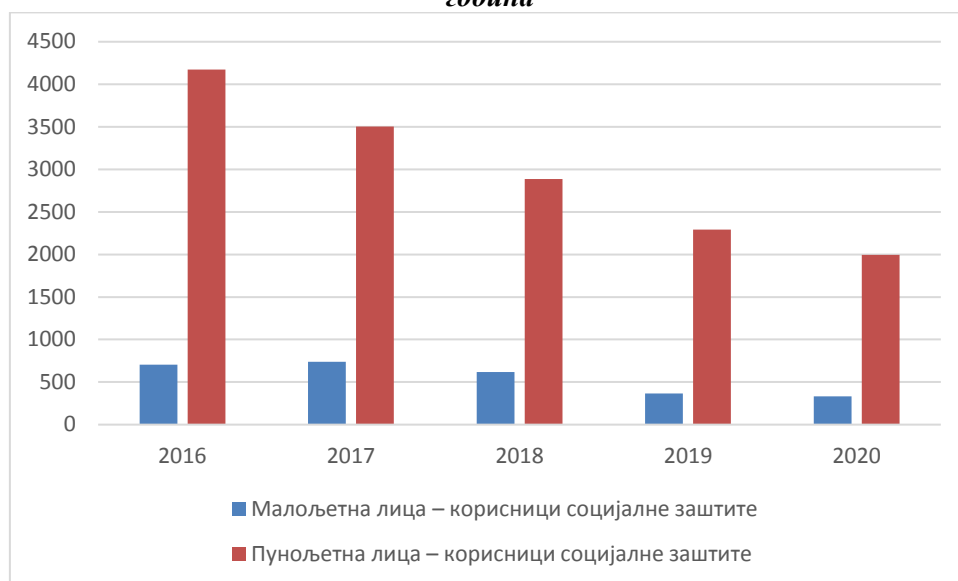
Извор: ЈЗУ Дом здравља Зоран Митровић Рогатица

Међутим, велики проблем за обезбјеђивање примарне здравствене заштите представља велика разуђеност општине и мала густина насељености. Стога је веома тешко организовати рад амбуланти по селима јер је неопходан предуслов 2.000 становника у насељеном мјесту. Такође, проблем представља организација хитне службе због разуђености општине. У 2022. години отворена је једна приватна амбуланта у Рогатици.

2.1.10.5. Социјална заштита

У оквиру Општинске управе Рогатица организована је социјална заштита становништва. Социјална структура становништва је сложена и тешка.

Графикон 20: Корисници социјалне заштите са подручја општине Рогатица, 2016-2020 година

Извор: Републички завод за статистику

Број корисника социјалне заштите је у опадању, као што се из горњег прегледа види. Социјално угрожене особе су углавном породице с много дјече чији су родитељи незапослени, умировљеници или повратници у руралне средине, док код пунољетних корисника су то у највећем броју случајева лица у стању различитих социјално заштитних потреба. У систему социјалне заштите недостају средства за адекватно збрињавање свих социјалних категорија становништва. Нема ни довољно квалификованог особља.

Графикон 21: корисници социјалне заштите, малољетна лица (а) и пунољетна лица(б)

Извор: Републички завод за статистику

Када је у питању рурално становништво, број становника у стању социјалне потребе је мањи у односу на укупну популацију приказану у статистичком прегледу. Према информацијама Центра за социјални рад тај број се креће од 48 у 2019. до 43 у 2021. години.

2.1.10.6. Култура

Јавна установа Центар за културу „Рогатица“ основана је 1. јануара 2008. године ради задовољавања потреба грађана из области културе и образовања. Године 2014. одлуком Скупштине општине установа је пререгистрована у Центар за културу и спорт „Раденко

Мишевић“ и истовремено је проширила дјелатност и на спорт. Као носилац културних и спортских активности у Рогатици, Центар за културу и спорт организује бројне, сада већ традиционалне манифестације међу којима је Турнир у малом фудбалу, Ликовна колонија и бројне друге манифестације. Поменуте манифестације привлаче велики број Рогатичана и становнике шире регије као и људе из дијаспоре, а међу њима су најзначајније: Илиндански сабор на Борикама, Преображењски дани у Рогатици, „Конференција беба“, „Такмичење пјевача аматера“, Прослава православне Нове године и подјела пакетића, Божићни и Видовдански турнири. Од свих манифестација, најпосјећенији су „Преображењски дани“ и процјена је да буде око 10.000 посјетилаца, а све укупно манифестације посјети око 25.000 људи годишње. Центар за културу и спорт није самоодржив и Општина Рогатица дотира за његов рад у циљу обезбјеђења квалитетних културних и спортских садржаја.

Културно – историјска добра од значаја, на подручју општине Рогатица се налазе на више или мање истраженим локалитетима. Шездесетих година прошлог вијека откривено је више надгробних камених споменика – лапида који потичу из античког доба. На око 6-7 километара јужно од Рогатице налазе се остаци средњовјековног града Борча, који се у историјским писаним траговима назива и „Славни град“. На подручју општине има значајан број регистрованих надгробних споменика – стећака, који се одликују својом величином и лијепим рељефима. Такође, на територији општине постоје четири национална споменика под заштитом државе БиХ и Републике Српске, а то су:

1. Мост на Жепи;
2. Рецеп пашина кула;
3. Некропола стећака на Борач брду код Стјеница, која се налази на UNESCO листи заштићених културно-историјских споменика и
4. Арнаудија џамија.

Према подацима Туристичке организације општине Рогатица, УНДП имплементира пројекат заштите биолошке разноликости БиХ, у сарадњи са Владом РС и у акциони план за период 2015-2020. уврштена је заштита пећине Говјештица. Културно-историјски споменици су изложени пропадању услед старости и неопходно је планирати њихову рестаурацију.

2.1.10.7. Спорт и рекреација

Када је организација спорта у питању, према подацима за 2021. годину на подручју општине Рогатица дјеловало је укупно 12 спортских клубова који се такмиче у различитим ранговима такмичења и у којима је укључено 600 чланова. Највише чланова имају Фудбалски клуб „Рогатица“, Карате клуб „Рогатица“ и Одбојкашки клуб „Рогатица“. У рад спортских клубова укључена су и 22 лиценцирана тренера. Постојећи спортски клубови и инфраструктура углавном задовољавају потребе општине Рогатица. Поред тога, спортска инфраструктура у руралним дијеловима Рогатице није довољно развијена, као ни културни садржаји. Неопходно је планирати већи број културних догађаја у руралним МЗ, као и пројекте изградње спортске инфраструктуре. Општина тренутно финансира 9 спортских клубова, а број спортских терена је следећи: 1 главни и 1 помоћни фудбалски терен, 2 терена за мали фудбал, 3 терена за кошарку, 4 терена за одбојку, 1 терен за рукомет.

2.1.11. Родни аспекти руралног развоја

Босна и Херцеговина је потписница свих важнијих међународних конвенција о равноправности полова и укидању свих облика дискриминације над женама од којих је свакако најважнија УН Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена (*CEDAW - The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*). Посебан члан ове конвенције односи се на унапређење положаја жена на селу и он обавезује БиХ, као потписнице ове конвенције, да ради на унапређењу социо-економске ситуације жена на селу, њиховог приступа ресурсима, тржишту и информацијама, те приступа основној инфраструктури и јавним услугама. Најважнији домаћи правни акт који као лех специјалис регулише област равноправности полова као посебно људско право је Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (Службени гласник БиХ, број 32/10 – пречишћен текст) који промовише равноправност полова и забрањује дискриминацију по основу пола и полне оријентације, те обавезује све институције власти, на свим нивоима да израде, усвоје и спроведу програме мјера за имплементацију закона у свим областима. Босна и Херцеговина има Гендер акциони план (у овом моменту за период 2018-2022.) који има три стратешка циља:

- 1) Израда, спровођење и праћење мјера за унапређење равноправности полова у институцијама власти, по приоритетним областима
- 2) Изградња и јачање система, механизма и инструмената за постизање равноправности полова
- 3) Успостављање и јачање сарадње и партнерства.

Активности на унапређењу положаја жена на селу у Републици Српској датирају од 2009. године када је извршена прва Анализа стања, на основу чијих резултата је креиран први Акциони план за унапређење положаја жена на селу, као посебна мјера у оквиру Програма руралног развоја Републике Српске. Акциони план, као први те врсте у региону, представља јединствен документ у чијој реализацији учествује неколико министарстава у Влади Републике Српске: Министарство пољопривреде, Министарство здравства, Министарство просвјете, Министарство саобраћаја и веза и др.те који планирају и реализују мјере у оквиру акционог плана усклађене са потребама жена на селу. Министарство пољопривреде је реализовало низ пројеката за унапређење женског предузетништва, суфинансирало пословне активности удружења жена, организовало женске задруге, те радило на формирању регионалних мрежа за подршку женама на селу. У оквиру додјеле подстицајних средстава такође су креирани посебни услови (додатни бодови) за жене носиоце пољопривредних газдинстава. Све ове мјере резултирале су повећањем броја жена носилаца пољопривредних газдинстава са 4% на почетку периода на 19% на крају овог периода, уз учешће од 6.5% у повлачењу финансијских средстава из буџета што је још увијек скроман резултат.

Према подацима Регистра пољопривредних газдинстава на подручју Општине Рогатица само код 71 газдинстава или 23% носилац газдинства је жена. Мјерено на републичком нивоу, удио у апсорпцији пољопривредног буџета за домаћинства у којима је жена носилац газдинства досегао је 6,5% у РС у 2019. години. Иако овај проценат има константан тренд раста, примјетно је да се жене власнице газдинстава пријављују за мале инвестиције и тако повлаче мање укупних средстава из пољопривредног буџета. Број власница пољопривредних газдинстава на нивоу ЕУ је око 29% (Еуростат, 2016), па можемо закључити да БиХ, захваљујући континуираној сарадњи са УН организацијама, успијева пратити овај тренд

Графикон 22: Однос носилаца породичних пољопривредних газдинстава према полу, Стање 2022 године

Извор: Регистар пољопривредних газдинстава Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде

Према резултатима истраживања, жене чланице руралних домаћинстава, су активне у пољопривредној производњи те углавном половину свог радног времена проводе у пољопривреди. Такође, према ставовима испитаница у већини случајева, жене равноправно учествују у доношењу одлука о пословним активностима газдинства. Наравно, и код куће и у пољопривреди постоје такозвани женски и мушки послови. Тако су жене више укључене у производњу поврћа за домаћинство, прераду производа на имању и директну продају, док су мушкарци углавном задужени за механизацију, узгој стоке и друге физички захтјевне послове. Када је ријеч о административним пословима, најчешће мушкарци завршавају послове у граду, док су жене везане за кућу и бригу о издржаваним члановима домаћинства

Жене на селу најчешће нису власнице некретнина којима газдинство располаже, те се по неписаном традиционално устројеном правилу удајом уједно одричу и дјевојачког наслеђа над имовином коју евентуално дјевојачка породица има ако је у питању пољопривредно земљиште. Тако да, према резултатима истраживања, ако имају имовину у власништву онда је то најчешће уштеђевина или накит. Жене су такође мање мобилне и везане су због бриге о дједи или

старијима, за присуство на газдинству, те из тог разлога најчешће ријетко или уопште не учествују на обукама. Као најприоритетније проблеме жене на селу виде у лошој инфраструктури и недостатку јавних услуга. Ипак и поред овог ограничења, перспективу виде у задржавању на селу и наставку бављења пољопривредом, али и запошљавању чланова породице ван газдинства. Такође половина испитаница перспективу види у започињању додатне активности на газдинству. Врсте инвестиција које испитанице сматрају најпотребнијим су: механизација (64%) и инвестиције у агротуризам (18%).

Анкетним истраживањем је такође утврђено да и млади на селу своју перспективу виде доминантно ван пољопривреде, и то кроз улагање у приватни бизис, запослење ван газдинства, а као приоритетне проблеме који утичу на квалитет живота на селу виде у инфраструктури и приступу услугама. На крају треба напоменути да на подручју општине Рогатица дјулују два активна удружења жена која се баве производњом традиционалних производа, углавном скорупа али и рукотворина и других руралних производа.

2.1.12. Еколошки аспекти руралног развоја

Еколошки засновани приступи руралном развоју који обухватају циљеве заштите ресурса животне средине и преношења здравог окружења на будуће генерације интегришу се са концептом одрживог развоја руралних подручја, те су с тога незаобилазан фактор у унапређењу пољопривреде и села. Одрживи развој је развојни приступ који обезбеђује ефикасно коришћење природних ресурса наглашавајући квалитет животне средине, који се бави економским растом заједно са еколошком равнотежом. Уважавајући врсту и ниво привредних активности у Рогатици и непостојање већих загађивача, такву еколошку слику Рогатица може искористити као компаративну предност у промоцији производа и услуга које нуде физичка и правна лица са подручја ове општине.

2.1.12.1. Еколошко планирање и управљање ресурсима

Еколошко планирање је процес омогућавања доношења одлука за спровођење развоја земљишта уз уважавање природног окружења, друштвених, политичких, економских фактора и фактора управљања и пружа холистички оквир за постизање одрживих резултата и руралног, али и урбаног развоја. Када говоримо о развоју села и пољопривреде, најчешће се разматра управљање пољопривредним земљиштем, водом и отпадом.

2.1.12.1.1. Управљање пољопривредним земљиштем

Од укупне површине општине Рогатица, пољопривредно земљиште заузима 23.485 ha, а шуме 40.091 ha. Пољопривредно земљиште и шумски ресурси су детаљније обрађени у посебним поглављима. У категорију неплодног земљишта спадају баре, мочваре, трстици и голети, чија укупна површина на територији општине Рогатица износи 1.434 ha. Значајне површине шумског и пољопривредног земљишта су контаминирани минско-експлозивним средствима, при чему је 500 ha дефинисана ризична површина, а 1.460 ha сумњива површина. Изграђено земљиште у процесу урбанизације на подручју општине Рогатица обухвата површину од 1.473 ha, што у процентима, у односу на укупну територију износи 2,3%.

У посљедње вријеме све је чешћа појава клизишта земљишта и бујичних водотокова, гдје се као посљедица јавља ерозија земљишта и уништавање имовине. Највећи проблеми у заштити земљишта општине Рогатица су површине које нису деминиране, дивље депоније уз водотокове и уз локалне путеве, појава деградације земљишта усљед експлоатације минералних сировина, прекомјерна употреба заштитних средстава у пољопривредној производњи и низак степен уређености пољопривредног земљишта.

2.1.12.1.2. Управљање водним ресурсима

Подручје општине Рогатица богато је површинским и подземним водама које у хидро-геолошком смислу чине ријечни слив ријеке Дрине. У оквиру јединственог водног простора Републике Српске те воде припадају обласном сливу ријеке Саве. Територијом општине Рогатица протичу ријеке Дрина, Ракитница, Жепа и Прача. Ријека Дрина протиче дијелом кроз подручје општине Рогатица, а чине је сливови ријека Жепа, Ракитнице и Праче. Ријека Жепа извире сјеверно од самог насеља и центра МЗ Жепа и својим током, дужине око 7 km, улијева се у Перуђачко језеро у близини засеока Слап. Ракитница извире на подручју општине Соколац, сјеверозападно од села Ракитница. Својом дужином од око 28 km, ријека протиче кроз дио општине Соколац и већим

дијелом кроз територију општине Рогатица. У средњем дијелу тока, кроз градско насеље Рогатица, корито ријеке Ракитнице је уређено у дужини од 6.153 m, у виду система за заштиту од штетног дејства вода. Ријека Ракитница је реципијент свих отпадних вода (оборинске, технолошке, санитарне и друге) из градског насеља, без постројења за пречишћавање. Ријека Берек која се у селу Ракитница спаја са истоименом ријеком, има извориште у близини села Берек и Јасик, такође на соколачкој општини. Ток је дужине око 6 km, при чему једна половина тока протиче кроз територију општине Рогатица, чинећи 70% количине воде новоформираног тока ријеке Ракитнице. Ријека Прача протиче кроз подручје општине Рогатица у дужини од 24 km. На ријеци Прачи изграђене су три хидроелектране „Месићи“, „Устипрача“ и „Дуб“.

Поред поменутих водотокова на подручју општине Рогатица простиру се и четири вјештачки створена акумулациона језера и то: Перућац, Вишеградско језеро и акумулациона језера хидроелектране „Месићи“, „Устипрача“ и „Дуб“. Акумулационо језеро „Перућац“ хидроелектране Бајина Башта на ријеци Дрини припада подручју општине Рогатица у површини од 143,52 ha. Акумулационо језеро Хидроелектране „Вишеград“ на ријеци Дрини припада подручју општине Рогатица у површини од 57,84 ha. Акумулациона језера хидроелектране „Месићи“ и „Дуб“ на ријеци Прачи у цјелости припадају подручју општине, у површини од 4,10 ha. Анализа квалитета воде у водотоковима се врши редовно (два пута годишње) на ријеци Жепи и Дринском језеру због узгоја пастрмке на том локалитету као и на ријеци Прачи (једном годишње) због постојања мини хидроцентрала. Квалитет воде је задовољавајући. На подручју општине Рогатица постоји велики број идентификованих вода које природним путем излазе на површину земље у виду изворске воде. Најзначајнији су:

- Извориште „Зиличина“ - налази се у мјесту Зиличина, на удаљености 4 km од Рогатице. Издашност изворишта је 25-60 l/s и користи се за водоснабдијевање градског подручја
- Извориште „Сељани“ - налази се у мјесту Сељани на удаљености 2,5 km источно од Рогатице. Издашност изворишта је 9-32 l/s и такође се користи за водоснабдијевање градског подручја
- Извориште „Добра вода“ у Рађевићима, на удаљености 25 km сјевероисточно од Рогатице, које локалним водоводом служи за водоснабдијевање домаћинстава и других корисника са подручја МЗ Борика
- Изворишта уређена као јавне чесме су Пашић кула у истоименом мјесту, чесме у Гучеву, Мил у Сељанима и многа друга и
- Извор потока Топлик, налази се у градском насељу, а формирани поток цијелим својим током, дужине око једног километра пролази кроз урбани дио насеља гдје се улијева у ријеку Ракитницу. Убраја се у групу термалних вода температуре 13-17 °C.

2.1.12.1.3. Управљање отпадом

Збрињавање комуналног отпада на подручју општине Рогатица врши ЈКП „Врела Сељани“ д.о.о. Рогатица. Одлагање чврстог отпада на подручју општине врши се на депонији „Рудине“. Предметна депонија посједује еколошку дозволу, а у пракси има карактер регионалне депоније на којој се депонује комунални отпад са подручја општина Рогатица и Соколац. Спада у категорију неуређене депоније на коју се депонује отпад који нема карактеристике опасног отпада. На основу Програма мјера са динаминком прилагођавања за санацију за рад неуређене депоније комуналног отпада Рудине утврђен је низ активности за санацију исте. Ограђена је бодљикавом жицом са два улаза. Организованим одвозом отпада обухваћена су сва градска и приградска насеља, и једна мјесна заједница руралног подручја. Услуге организованог одвоза комуналног отпада користи 2.600 домаћинстава и око 380 правних лица и предузетника. Укупан број корисника је око 5.900. Поред организованог прикупљања отпада један дио отпада завршава на непредвиђеним мјестима тзв. дивљим депонијама, које се јављају у приградским насељеним мјестима као и руралним подручјима која нису покривена организованим одвозом отпада. Прије двије године се њихов број кретао између 20-25, али постављањем комуналних контејнера од 7m³ којих имамо 16 постављених у руралним подручјима позитивно смо утицали на несавјесно одлагање отпада тј. број дивљих депонија се знатно смањио. Укупна покривеност одвозом отпада на територији општине Рогатица је 60%. На подручју општине Рогатица, посебан проблем представља збрињавање анималног отпада при чему опасност могу да представљају остаци животиња уинулих од заразних болести. У циљу очувања здраве животне средине и спречавања негативних утицаја на здравље људи, неопходно је унаприједити ову област. Нешкодљиво уклањање животињског отпада могуће је ријешити путем сточног гробља, јама-гробница или

спалионица. У области управљања отпадом, приоритети за наредни период су опремање комуналног предузећа и уређење депоније.

2.1.13.2. Биодиверзитет и генетски ресурси

Босна и Херцеговина, као пуноправна странка ЦБД-а од 2002. године, слиједи глобалне свјетске трендове о очувању и одрживом кориштењу биолошке разноликости, те је у том циљу мобилизирала своје расположиве институције и експерте како би испунила међународне обавезе, а посебно како би осигурала да заштита и одрживо кориштење биолошке разноликости буде незаобилазна област код израде релевантних секторских политика и стратегија на свим нивоима власти у држави. Босна и Херцеговина је усвојила Стратешки план за биолошку разноликост 2011–2020. Стратегија заштите природе РС-а (2011) успоставља стратешки оквир и стање у области заштите биолошке разноликости. У Стратегији је наглашено да се цјелокупни териториј РС-а сматра подручјем с високовриједним природним окружењем, у којем је могуће осигурати и проводити мјере заштите и очување богатства биолошке разноликости, као и баланс природних процеса. Према шестом Националном извјештају БиХ за Конвенцију о биодиверзитету (2019.) и Стању околиша у БиХ (2010.), БиХ је простор који карактеризира висок степен разноликости еколошких услова. Услјед специфичне климе, орографије, геологије и хидрологије, на подручју општине Рогатица постоје разноврсни осјетљиви терестријални екосистеми и станишта од огромнога значаја за биолошку разноврсност.

Да подручје општине Рогатица располаже изузетним природним богатством и диверзитетом потврђује и Одлука о проглашењу Парка природе Прача¹⁵. Одлука је објављена у Службеном гласнику Републике Српске бр. 33/21 од 14. априла 2021. године. Овом одлуком проглашава се заштићеним подручје клисурасто-кањонске долине ријеке Праче са пећинама Говјештица и Бања Стијена, као парк природе, категорија V – заштићени пејзажи, под називом Парк природе „Прача“. Парк природе простире се на подручју општине Рогатица у укупној површини од 4.067,89 ha. У својини Републике Српске се налази 2.454 ха или 60% површине подручја. Остатак површине је са правима власништва. На цијелокупној површини Парка успоставља се режим заштите II и III степена. Управљање Парком природе „Прача“ повјерено је Јавном предузеће шумарства „Шуме Републике Српске“ - Шумском газдинству „Сјемећ“ у Рогатици.

Када је у питању нижи ниво заштите природног наслеђа, територија општине Рогатица подразумејева пет зона посебних туристичких предиспозиција:

1. Рогатичко – Боричка зона;
2. Боричко – Жепљанска зона
3. Сјемећка зона
4. Радичко – Дринска зона
5. Прачанско – Винчанска зона.

Поред поменутих, као посебно вриједна природна добра издвајају се:

- локалитети Стјенице, Борике, Сјемећ, Деветак и Жепа, са изузетним пејзажним карактеристикама
- водоток ријеке Ракитнице скоро цијелим својим током, на коме се посебно истиче водопад у селу Ракитница и извор питке воде – Циндино врело
- планинска ријека Жепа са својим буквама и познатим ушћем на Слапу у Перућачко језеро, богата поточном пастрмком, позната је и по чувеном мосту на ријечи Жепи, који је проглашен националним спомеником
- хидро-геотермални објекат – Топлик, са температуром од 13 до 17 °C
- ендемске биљне врсте, као што су Панчићева оморика и Мечија лијеска
- кањон ријеке Дрине на дијелу Вишеградског и Перућачког језера.

2.1.13.2.1. Генетска разноврсност биљака

Активности на очувању аутохтоних, прије свега биљних генетичких ресурса, интензивирани су у периоду послје рата, и то успоставом банака гена у РС-у и ФБиХ. Овај процес је започет 2004. године имплементацијом СЕЕДНет Пројекта (Југоисточна европска мрежа за биљне генетичке

¹⁵ Парк је подручје добро очуваних природних вриједности са претежно очуваним екосистемима и живописним пејзажима, намјењено очувању укупне геолошке, биолошке и пејзажне разноврсности, као и задовољењу научних, образовних, духовних, естетских, културних, туристичких, здравствено-рекреативних потреба и осталих дјелатности усклађених са традиционалним начином живота и начелима одрживог развоја. (Закон о заштити природе „Службени гласник Републике Српске бр. 20/14)

ресурсе) који је имао за циљ успоставу мреже за очување биљних генетичких ресурса пољопривредних култура у југоисточној Европи. У склопу СЕЕДНет Пројекта успостављени су центри за биљне генетичке ресурсе – Ген банка у склопу Пољопривредно-прехрамбеног факултета Универзитета у Сарајеву, као и Институт за генетичке ресурсе при Универзитету у Бањој Луци (Организација за храну и пољопривреду – ФАО, 2008). Центар за биљне генетске ресурсе – Ген банка у Сарајеву, успостављен је 2009. године и тренутно посједује више од 500 принова појединих биљних култура које су организоване у функционалне групе: повртларство, ратарство, крмно биље, љековито и ароматично биље, воћарство и виноградарство.

Институт за генетичке ресурсе Универзитета у Бањој Луци основан је 2009. године и у свом саставу има двије подорганизационе јединице – Центар за биодиверзитет и Центар за одрживо кориштење генетичких ресурса. У склопу Центра за биодиверзитет налази се банка биљних гена РС-а, у којој је смјештена сјеменска колекција житарица, поврћа, крмног, индустријског, љековитог и ароматичног биља. У њој се тренутно налази око 600 принова на дугорочном чувању. Списак принова у пољској колекцији тренутно броји 106 сорти. За очување и употребу генетичких ресурса у банци биљних гена РС-а примјењују се међународни стандарди, а мјере утврђене овим стандардима дефинирају се путем *in-situ* и *ex-situ* конзервације, *on farm* конзервације и одрживе употребе биолошке разноликости. С друге стране, активности на очувању животињских генетичких ресурса су малобројне, организирана банка гена не постоји, а *in-situ* заштита одвија се на нивоу појединаца или удружења.

У БиХ постоји свега неколико заштићених облика биљних генетичких ресурса (неколико сорти винове лозе Блатина и Жилавка, те једна сорта јабука непознатог назива) иако постоји пуно већи број сорти воћа, поврћа и житарица које су за подручје БиХ аутентичне и егзистирају на појединим дијеловима територија.

Битно је нагласити да су у РС-у усвојена два програма: Програм очувања биљних генетичких ресурса (2008) и Програм очувања шумских генетичких ресурса (2012). Овим програмима осигурава се основа за очување и одрживо кориштење биљних генетичких ресурса РС-а и повезивање свих тијела која се баве овом проблематиком с надлежним институцијама у БиХ и регији. Општина Рогатица засигурно посједује неистражен генетички ресурс како биљних тако и животињских врста које би требало истражити у наредном периоду.

Према Првом националном извјештају БиХ према ЦБД-у (2008) од генетичких ресурса житарица посебно се издвајају сорте кукуруза, пшенице (Босанка, Гранада, Кристина, Приједорчанка, Бањалучанка, Орион, Стојанка, Јелена, Шамчанка), јечма, зоби, ражи, прохе и соје (Сана, Соња, Марина, Милица). Од повртларских сорти значајни су облици тикве и бундеве, граха (чучо, бубњо, трешњо, кућићар, месни), купуса, паприка, бамије, лубенице, диње и кромпира (романијски, купрешки, фојнички, гламочки). Засигурно да неке од ових врста успијевају и на подручју општине Рогатица. Присутна је и висока разноврсност воћних врста која се прије свега огледа у великом броју сорти трешања, шљива, крушака, јабука, као и вишања, кајсија, брескви, бадема, малина, купина, јагода и рибизли.

Истраживања су показала да се у БиХ данас сакупља око 160 до 170 врста љековитих биљака, од чега се највише тргује са 15 до 20 врста. У БиХ, шуме су успјеле очувати своју генетичку структуру. Прије 100 година почиње развој интензивног шумарства, гдје се почиње с увођењем шумских врста, али у већини без успјеха, те је сад БиХ једна од ријетких земаља која није оптерећена генетичким загађењем и измијењеном генетичком структуром главних економских врста дрвећа (нпр. јела, смрека, буква, храст китњак) (Баллиан, 2009).

Рогатички рејон заузима простор који се са аспекта реалне шумске вегетације одликује мозаичко заступљеним шумама цера и китњака, шумама букве, са спорадично распрострањеним шумама китњака и граба, храста и црног граба. Најзаступљеније су шуме китњака, цера, букве и јеле са смрчом. Брежуљкасти терени око Рогатице припадају шуми китњака и обичног граба. У кањонима Дрине и Жепе јавља се термофилнија шумска вегетација, у виду шума китњака и церамонтаних китњакових шума, шума медунца и бјелограба, затим термофилне шуме букве и шуме црног бора. Посебну вриједност чине шумски предјели са Панчићевом омориком на локалитетима Ново брдо, Пањак, Чепел и Суводол, као и стабла Мечје лијеске на локалитету Горња Лијеска на Боричком платоу.

2.1.13.2.2. Животињски генетски ресурси

У Републици Српској донесен је „Програм очувања генетичких ресурса из области сточарства од 2020. до 2024. године“. Овим програмом прописују се циљеви и модели очувања генетичких

ресурса из области сточарства с циљем одржавања и заштите изворних и заштићених раса насталих на територији Републике Српске као дијела биолошке баштине од интереса за Републику Српску.

На подручју БиХ удомаћене су многобројне расе животиња. Нарочито се истичу расе коња (босанскохерцеговачки брдски коњ), говеда (буша и гатачко говедо), оваца (праменка), коза (домаћа балканска рогата коза), свиња (шишка), паса (босанскохерцеговачки пастирски торњак и босански оштродлаки гонич барак) и голубова (травнички краткокљуни голуб, сарајевски превртач, бихаћки превртач и зенички превртач), иако се назнаке аутохтоности запајају и код херцеговачког магарца, пса и кокоши (Први национални извјештај БиХ према ЦБД-у, 2008). И одређене врсте (ловне) дивљачи такођер се карактеризирају својом особитошћу и јединственим генофондом (срна, дивокоза, дивља свиња, вук, куна бјелица, мрки медвјед и др.) (Први национални извјештај БиХ према ЦБД-у, 2008).

Неке од горе наведених врста се и данас узгајају на подручју општине Рогатица, а њихови произвођачи би требали ући у програм заштите животињских ресурса који проводи Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске заједно са Институтом за генетичке ресурсе.

Тренутна ситуација броја грла на основу прегледа извршеног од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, те података доступних са терена показала је следећу бројност популације аутохтоних раса и сојева:

- Буша 250
- Гатачко говече 2.000
- Дупска праменка 80.000
- Купрешка праменка 400
- Херцеговачка праменка 15.000
- Домаћа балканска рогата коза 1.500
- Босански брдски коњ 2.000
- Мангулица 580
- Кока живичарка 8.000

Неке од горе наведених врста се и данас узгајају на подручју општине Рогатица, а њихови произвођачи би требали ући у програм заштите животињских ресурса који проводи Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске заједно са Институтом за генетичке ресурсе. Пољопривредна производња високе природне вриједности комбинира неколико фактора који су утјецали на еволуцију пољопривредне производње и довели до велике разноликости вегетације, станишта и крајолика.

2.1.13. Структура локалне управе и политика пољопривредног и руралног развоја

2.1.13.1. Структура локалне управе

Општина управа Рогатица организована је у следећа Одјељења:

- Стручна служба Скупштине општине,
- Кабинет начелника општине - посебна организациона јединица,
- Одјељење за општу управу врши стручне и управне послове,
- Одјељење за управљање локалним развојем, привреду и друштвене дјелатности,
- Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове,
- Одјељење за финансије и
- Одјељење за инспекцијске послове и послове комуналне полиције.

Општина је успоставила Јединицу за управљање развојним активностима (ЈУРА) која је позиционирана у Кабинету начелника и Одјељењу за управљање локалним развојем, привреду и друштвене дјелатности. У Општинској управи Рогатица запослено је укупно 89 радника, од којих је 41 жена и 48 мушкараца.

Општина Рогатица је 2018. године усвојила Стратегију локалног развоја општине Рогатица за период 2018-2027 година, која као један од својих секторских циљева дефинише **Повећање обима примарне пољопривредне производње и прерађивачких капацитета** при чему се наводи да је потребно повећати број комерцијалних пољопривредних газдинстава, производњу млијека и обим примарне овчарске и говедарске производње¹⁶.

¹⁶ Стратегија локалног развоја општине Рогатица, 2018-2027. година

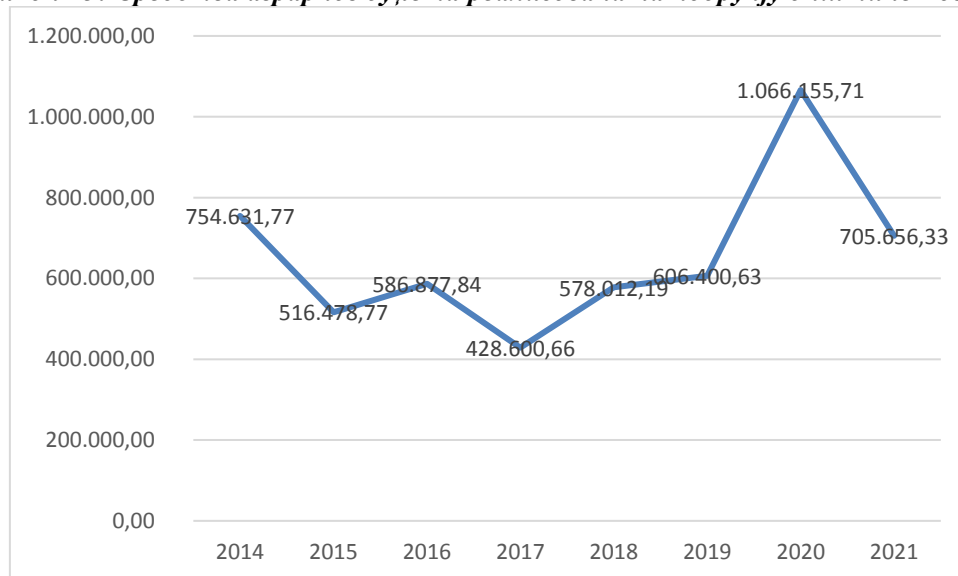
У анализираном периоду 2019-2021. године висина годишњег расположивог буџета општине Рогатица се кретао између 7,3 милиона КМ у 2019. години до 8,2 милиона КМ у 2021. години. Буџете чине порески и непорески приходи, грант средства и трансфери између буџетских јединица различитих нивоа власти. У структури укупних прихода доминирају порески приходи, док је учешће непореских прихода веома ниско.

2.1.13.2. Пољопривредна политика и политика руралног развоја

У складу са Законом о пољопривреди Републике Српске ("Сл. гласник РС", бр. 70/2006, 20/2007, 86/2007 и 71/2009), пољопривредна политика се спроводи према Стратегији развоја пољопривреде Републике Српске. Мјере пољопривредне политике с обзиром на подручје дјеловања, дефинисане Законом дијеле се на: мјере политике тржишта и цијена, мјере структурне политике, мјере земљишне политике и мјере подстицања у пољопривреди. Према наведеном Закону Јединице локалне самоуправе могу прописати додатне мјере структурне политике за своја подручја у складу са пољопривредном стратегијом. Новчане подршке за дате додатне мјере обезбјеђују се у буџетима јединица локалне самоуправе. Закон такође прописује врсте мјера структурне политике: подручјима са тежим условима привређивања у пољопривреди, развој пољопривреде која не загађује природну околину и осигурава очување биодиверзитета, инвестиције у пољопривредна газдинства, стручно оспособљавање за рад у пољопривреди, подршка младим пољопривредним произвођачима, подршка регионалном развоју пољопривреде, подршка допунским активностима на пољопривредним газдинствима, подршка организованости пољопривредника и подршка систему противградне заштите и другим мјерама заштите усјева.

У складу са наведеним законским одредбама буџетска подршка пољопривредним произвођачима на подручју општине Рогатица долази са два нивоа: ниво Републике Српске и ниво општине. Међутим који ниво подршке аграрног буџета Републике Српске ће бити искориштен на подручју општине Рогатица, зависи прије свега од обима производње и спремности субјеката на повлачење средстава. У анализираном периоду (2019-2021.) године, повучена су скромна средства која су се кретала од 428 хиљада до 1 милион КМ.

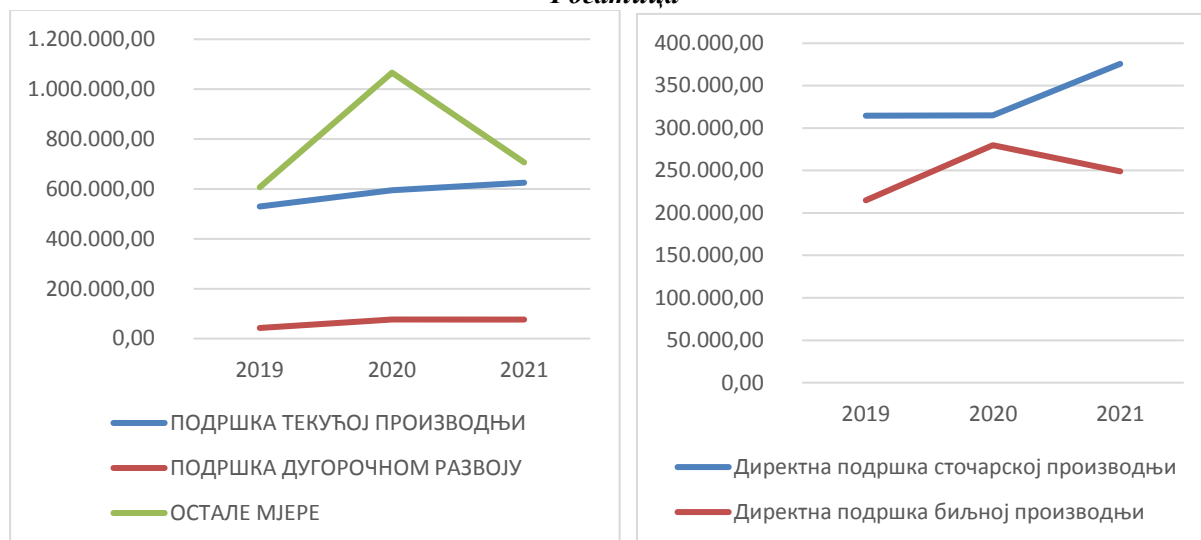
Графикон 23: Средства аграрног буџета реализована на подручју општине Рогатица

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

У структури буџетске подршке са републичког нивоа највеће учешће се односи на подршку текућој производњи (у просјеку 92% у посматраном периоду). Ова подршка се односи на подршку производњи млијека, систем крава-теле, приплодне јунице, а у оквиру биљне производње доминира подршка набавци регресираниог дизел горива.

Графикон 24: Структура буџетске подршке аграрног буџета за подручје општине Рогатица

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

Када је у питању подршка структурним мјерама односно дугорочним улагањима, ниво повучених средстава је екстремно мали и повлаче се средства само за подизање вишегодишњих засада, набавку пољопривредне механизације и прераду на пољопривредном газдинству. Подршка из републичког буџета се обезбјеђује у износу од 30-40% (за општине са надморском висином изнад 600 м подршка је 40%) поврата на инвестирана средства. Када је у питању трећа група мјере (системске мјере подршке), она се односила на подршку сајмовима и изложбама и интервентне мјере на тржишту и ванредне потребе и помоћи за шта су остварена скромна средства. Општина Рогатица у оквиру својих буџетских средстава издваја дио за подршку пољопривредној производњи, а дио средстава усмјерава за подршку социјалним мјерама попут стипендирања ученика, помоћ породици дјечи и младима, помоћ избјеглим и расељеним лицима. Такође издвајају се средства за реконструкцију путева у руралном подручју. Ове мјере унапређења квалитета живота у руралном подручју учествују 7-10% у укупним средствима буџета.

2.2.SWOT анализа пољопривреде и села Рогатице

Радионица на тему SWOT анализе је одржана 15. новембра 2022. године. у сали општине Рогатица. Присутни су били сви чланови радне групе које је именовао начелник општине, укључујући и друге представнике јавног и цивилног сектора. Радионица је имала укупно 20 учесника, међу којима су: представници Одјељења за локални економски развој, привреду и друштвене дјелатности, Удружења пољопривредних произвођача, Пољопривредне задруге, индивидуалних произвођача и предузетника. Током SWOT анализа учесници радионица су усмјеравани питањима која су припремили модератори. Анализирани су предности, слабости, могућности и пријетње у разним секторима и социоекономском контексту на основу ситуационе анализе.

Табела 52: SWOT анализа

Предности	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Природни ресурси (шуме, воде и пољопривредно земљиште) - Пољопривредно земљиште и објекти у власништву РС и локалне заједнице - Развијена примарна пољопривредна производња - Традиција и препознатљивост у пољопривредној производњи, првенствено у производњи кромпира и овчарству 	<ul style="list-style-type: none"> - Демографска структура (релативно старо становништво) - Негативан природни прираштај - Напуштена села - Неразвијена путна инфраструктура - Недовољно квалитетно и несигурно електроснабдијевање руралних подручја - Недовољан степен финализације прерађивачких капацитета, неразвијени ланци вриједности у пољопривреди и дрвној индустрији

<ul style="list-style-type: none"> - Успостављени прерађивачки капацитети у области прехранбене индустрије и у дрвопреради - Висока вриједност пољопривредне производње у односу на број пољопривредних газдинстава - Просјечна величина пољопривредног газдинства већа од републичког просјека - Интензитет сточарске производње у нивоу републичког просјека - Значајан хидропотенцијал - Географски положај и приступ тржишту (близина Сарајева и границе са Србијом) - Повољна клима на већем дијелу општине - Амбициозан и млад општински тим и добра гендер (полна) структура - Очуван биодиверзитет и постојање ендемских врста - Адекватно управљање шумама - Постојање Просторног плана, Урбанистичког плана и Плана заштите природе - Комплекс „Борика“ као пољопривредни потенцијал - Туристички потенцијали (Борика, вјерски објекти, стећци, пећине, Дринско језеро...) за развој ловног, риболовног, сеоског, спортског и вјерског туризма - Проглашење Националног парка „Дрина“ на подручју општине - Проглашење Парка природе „Прача“ на подручју општине 	<ul style="list-style-type: none"> - Застарјели постојећи производни капацитети (технологија и опрема) - Уситњеност пољопривредних посједа, земљиште које се не обрађује - Не постоји организован наступ на тржишту пољопривредних произвођача - Недостатак стручне и савјетодавне помоћи за удружења пољопривредних произвођача - Недовољна издвајања из буџета за подршку пољопривреди - Неусклађеност образовног система са потребама тржишта рада (занимања која нису у складу са интересима ученика, захтјевиам тржишта нити природним ресурсима општине) - Недовољни смјештајни капацитети за туризам - Низак ниво еколошке свијести - Велики број дивљих депонија
<p>Могућности</p>	<p>Пријетње</p>
<ul style="list-style-type: none"> - Доступност међународних организација у БиХ које раде и подржавају пољопривреду и локални рурални развој - Могућности развоја агротуризма као начина за ефикасније искориштавање руралних ресурса и дохотка пољопривредних газдинстава - Извозне могућности у производњи органски сертифицираних пољопривредних производа - Фондови (домаћи и међународни) за ублажавање ризика од елементарних непогода - Усклађивање са ЕУ стандардима као шанса за бољу тржишност пољопривредних производа - Фоднови за западни Балкан као шанса за прилагођавање климатским промјенама и већи степен заштите животне средине - Усаглашавање ИПАРД оперативне структуре и отварање првих ИПАРД позива - Развој модела за управљање системима за наводњавање ради њиховог ефикасније и дугорочнијег искориштавања - Тренд раста интереса туриста за еколошки здраве и руралне заједнице, те донатора за улагања у пројекте за сеоски туризам - Пројекти сарадње са сусједним јединицама локалне самоуправе - Прекогранична сарадња (ИПА Срб-БиХ, Формирање прекограничне туристичке понуде) 	<ul style="list-style-type: none"> - Услови за повлачење средстава републичког буџета рестриктивни за мале произвођаче - Временске непогоде (суша, поплава и др.) - Болести и штеточине - Заразне болести - Неповољна политичка и економска ситуација у земљи или региону - Цјеновни поремећаји на тржишту пољопривредних производа - Изостанак мјера заштите домаће производње - Нелојална конкуренција на тржишту пољопривредних производа - Нарушавање услова у слободној трговини са сусједним земљама - Смањење аграрног буџета и финансијских извора за улагања у сектор пољопривреде; - Застој у процесу европских интеграција и немогућност кориштења предприступних фондова - Пооштравање услова за извоз производа на тржиште Европске Уније - Не постизање договора око законске регулативе у обалсти вина, хране и ветеринарства на БиХ нивоу - Губитак становништва узрокован трајним емиграцијама - Даље иснистирање на образовању профила који неријетко након завршене средње школе и одласка на студије у потпуности напуштају општину

<ul style="list-style-type: none"> - Регионално отварање тржишта (билатерални и мултилатерални споразуми) - Заинтересованост страних инвеститора и дијаспоре за улагање на подручје БиХ - Економски модел јавно-приватног партнерства - Растући тренд примјене мјера енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије - Растући тренд конзумирања здраве, органски произведене хране - Растући тренд ловног и сеоског туризма; - Популаризација адреналинских спортова (мото крос, бициклизам итд) - Пројекат <i>Via Dinarica</i> – планинарске стазе које иду преко подручја општине Рогатица; - Постојећа подршка Владе РС за унапређење положаја жена на селу - Прилагођавање средњошколског образовања потребама тржишта и природним ресурсима општине 	<ul style="list-style-type: none"> - Даљи пад наталитета становништва и повећање просјечне старости - Траса брзог пута да заобиђе Рогатицу - Промјена климатских услова - Подручја загађена минама - Миграциони токови - Појава бршљана, лишаја и инсеката који доводе до сушења стабала - Уништавање рибљег фонда у ријечи Прачи и Ракитници - Притисци за неконтролисану градњу хидроенергетских објеката на водотоковима - Интензивирана сјеча шума
---	---

2.3. Стратешко фокусирање

У складу са резултатима Анализе стања, те у складу са потребом усклађивања стратешких приоритета са постојећим стратешким оквиром на локалном, републичком и државном нивоу, идентификована су три стратешка фокуса за унапређење пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица:

- Унаприједити конкурентности пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности - Унаприједити квалитета живота у руралном подручју - Одговорно управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју

Унапређење конкурентности пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности има стратешки фокус на додавању вриједности пољопривредним производима који су већ препознатљиви за подручје општине Рогатица и за које на подручју општине постоје компаративне предности у односу на услове производње и расположиве ресурсе. Истовремено унапређењем конкурентности унапређује се и ниво одрживости и то у смислу постизања максималне ефикасности у искориштавању постојећих ресурса. Кроз идентификацију свих карика у ланцу вриједности, примјењене технологије, нивоа достигнутог прихода, еколошког и социјалног окружења у смислу нивоа укључености различитих друштвених група у ланац вриједности, те утицаја на животну средину, дефинисане су конкретне мјере и кључни пројекти који ће дати одговор на идентификоване изазове у производњи кључних производа овог подручја, а то су производња и прерада кромпира, производња и прерада млијека и производња и прерада меса.

Унапређење квалитета живота у руралном подручју треба да да одговор на постојеће изазове а они се односе прије свега на губитак становништва кроз континуирано исељавање, а нарочито исељавање младих. Да би млади остали у руралном подручју требају им основни предуслови а то су извори запослења или снажни подстицаји за samozапослење било у пољопривредним или непољопривредним дјелатностима. Такође услови живота везани за приступ инфраструктурним садржајима и јавним услугама морају бити унапређени како би се становништво задржало у руралном подручју, односно како би се привукли нови становници и нове инвестиције у руралном подручју.

Одговорно управљање природним ресурсима ставља фокус на заштиту основних ресурса као што су земљиште, али и биљни и генетички ресурси који су већ идентификовани и које треба увести у програм заштите који већ постоји на републичком нивоу. Фокус је такође на органској и интегралној производњи као системима одрживе производње, што је опет у складу са општим

стратешким оквиром на свим нивоима власти. У развоју органске производње треба посебно обратити пажњу на претходно увођење интегралних принципа производње, као међукорак између конвенционалне и органске производње. Такође, фокус је на територијалном капиталу као споју природних ресурса, културно-историјског наслеђа и знања и вјештина локалног становништва и социјалних мрежа које они стварају.

2.4. Визија развоја

Визија представља први и основни корак у одређивању сопствене будућности једног подручја и формалан договор свих заинтересованих актера у локалној заједници о будућности какву желе. Стога би свака визија будућности требало да:

- нађе равнотежу између визије и прагматизма
- одрази улогу коју рурално подручје има у регионалном и националном контексту
- буде разумљива грађанима
- конзистентна са другим плановима локалне заједнице.

Добра визија има вањску и унутрашњу димензију, које су међусобно усклађене. Вањска димензија се изражава у виду конкурентске позиције коју та средина намјерава заузети у окружењу које се сматра релевантним за наредни стратешки период. Унутрашња димензија се изражава у виду заједничке, обједињене перспективе локалних актера о томе какву заједницу намјеравају (из)градити у наредном стратешком периоду. Практично посматрано, обликовање визије је формулисање одговора на два питања:

- Коју/какву (конкурентску) позицију намјеравамо заузети, у којем/каквом окружењу?
- Какву друштвену заједницу намјеравамо (из)градити?

У првом питању водећи аспект је економски, са израженом еколошком димензијом у позадини. У другом питању у првом плану је друштвени аспект, са еколошком и економском димензијом у позадини.

Стратегијом развоја општине Рогатица до 2027. године, већ је дефинисана визија развоја која гласи:

Општина Рогатица као модерна и развијена локална заједница, стабилног економског развоја, демократског просперитета, здраве животне средине, препознатљива по моралним и културним вриједностима, са растом животног стандарда, уз адекватан образовни, здравствени и социјални систем и заштиту основних људских вриједности и права, мјесто полетне младости, радне ангажованости и сигурне старости

У складу са претходно наведеним принципима креирања визије, локални тим је дефинисао визију развоја општине Рогатица у сектору пољопривреде и руралних подручја на следећи начин:

ОПШТИНА РОГАТИЦА - ПОДРУЧЈЕ У КОЈЕМ ЈЕ ПОЉОПРИВРЕДА СИНОНИМ ЗА МОДЕРАН БИЗНИС, А РУРАЛНО СИНОНИМ ЗА КВАЛИТЕТ ЖИВОТА ПО МЈЕРИ ЧОВЈЕКА

Кроз овако дефинисану визију истиче се одређено ка истицању компаративних предности општине, а то су расположиви ресурси за интензиван развој пољопривреде, али и природне љепоте које чине пожељно окружење за живот и провођење слободног времена. Истиче се оријентација ка конкурентној, укрупњеној пољопривреди, али и сагледавању руралних ресурса на мултифункционалан интегралан начин, без истицања искључиво једног сектора, односно пољопривреде као извора прихода и радних мјеста у руралном подручју, што сигурно не би била прихватљива опција за младе на селу.

2.5. Стратешки циљеви са индикаторима

У складу са стратешким оквиром који је у процесу дефинисања на локалном нивоу, те у складу са стратешким оквиром на републичком и државном нивоу, дефинисани су стратешки циљеви развоја пољопривреде и руралних подручја који су усаглашени са постојећим стратешким оквиром и дефинисаним индикаторима.

Стратешки циљ 1. Унаприједити конкурентности пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности

Табела 53. Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 1.	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2023.)	Циљна вриједност (2029.)
<i>Унаприједити конкурентности пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности</i>	Вриједност пољопривредне производње	14 милиона КМ	+20%
	Износ инвестиционе подршке из буџета локалне управе за пољопривредну производњу на годишњем нивоу	Средства се издвајају према потребама без фиксне ставке у плану буџета	150.000КМ на годишњем нивоу
	Број ланаца вриједности	Нема функционалних ланаца вриједности	најмање два ланца вриједности у производњи млијека и производњи кромпира

Извор: Аутори

Први стратешки циљ као што је већ речено у фокусу има конкурентност и ланце вриједности. Конкурентност ће се постићи кроз повећање нивоа инвестиција у пољопривредној производњи попут инвестиција у нову механизацију, нови репродуктивни материјал, системе за наводњавање, унапређење смјештајних капацитета за животиња и система управљања квалитетом за готове производе. Други начин постизања конкурентности је кроз успостављање функционалних ланаца вриједности у производњи кромпира те у производњи млијека и сира. Пратеће мјере за успостављање ланаца вриједности су у унапређењу примијењене технологије у производњи, нивоа знања произвођача укључених у ланац вриједности, унапређења позиције произвођача у ланцу вриједности кроз организовање произвођачке организације (задруге). Пратеће мере за успостављање ланаца вредности укључују развојне планове на каналима продаје – локалне пијаце, локалне продавнице, заједничка продајна мјеста за произвођаче, онлајн канале, сектор јавног угоститељства, повећање нивоа знања произвођача укључених у ланац вредности о хигијени и безбедности хране. стандардима, и јачање позиције произвођача унутар ланца вредности кроз произвођачке организације попут задруга. Одрживост произвођачке ће се постићи кроз подршку успостављању прво интегралних система производње, а у каснијој фази и органских система производње. Социјална страна одрживости односиће се на дефинисање посебних мјера подршке за укључивање жена и младих у ланце вриједности, и/или кроз прилагођавање образовних система потребама тржишта. Очекивани ефекти повећаних инвестиција и успостављених ланаца вриједности су у повећању продуктивности, већој доданој вриједности, унапређеном тржишном приступу, те крајњем ефекту унапређеном укупном доходу из пољопривредне производње.

Стратешки циљ 2: Унапређен квалитет живота у руралним подручјима

Табела 54: Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 2	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2022.)	Циљна вриједност (2029.)
Унапређењен квалитет живота у руралним подручјима	Процент становништва које живи у руралним подручјима	40%	+10%

Извор: Аутори

Крајњи циљ унапређеног квалитета живота требао би бити у задржавању постојећег становништва и привлачењу нових становника у рурално подручје. С обзиром да је цијелокупна територија општине Рогатица рурално подручје, то значи задржавање постојећих и привлачење нових становника на подручје општине Рогатица. Следећи примјер развијених општина и земаља, да би се зауставила емиграција и привукло ново становништво, треба прије свега понудити нова радна мјеста, адекватна примања и приступ основним услугама: здравство, образовање, превоз, снабдијевање и др. Одговор на овај изазов не може бити само у развоју пољопривредне производње, већ развоју укупне руралне економије, али и малих и средњих предузећа. Унапређењем услова живота на подручју општине становници могу бити задржани и бирати општину Рогатица као мјесто живљења без обзира на дневне миграције везане за запослење. Други начин задржавања становника је у унапређењу могућности за samozaposлење и развој малог предузетништва у свим сферама економије, а најприје у занатству (прерада дрвета, производња стилског намјештаја, производња специјалних производа, ковачка дјелатност), туризму, преради. Као пратеће мјере за овај стратешки циљ је изградња недостајућих инфраструктурних садржаја, с обзиром да је општина још увијек није добро развијена када је у питању основна физичка инфраструктура и приступ услугама.

Стратешки циљ 3: Одговорно управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју

Табела 55: Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 3	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2022.)	Циљна вриједност (2029.)
Одговорно управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју	Број газдинстава сертификованих за органску производњу	0	5
	Број производа са заштићеним географским поријеклом	0	2
	Успостављена база података за тржиште пољопривредног земљишта	нема базе	успостављена база

Извор: Аутори

Одрживо управљање природним капиталом, а прије свега земљиштем, водом и шумом као главним ресурсом, подразумијева успостављање система праћења стања сваког појединачног ресурса, извјештавање по основу резултата праћења, као и провођење мјера које доприносе унапређењу стања, заштити ресурса од деградације и сл. Први и основни ресурс који треба сачувати јесте пољопривредно земљиште, које, као што је анализа показала трпи разне облике деградације, а један основних облика деградације узрокован је напуштањем земље и запуштањем

производних површина. У циљу повећања степена обрађеног земљишта, те стављања у функцију и производних површина и напуштених имања, активним мониторингом и креирање базе података о земљишту, потребно је активирати тржиште пољопривредног земљишта и земљиште уступати онима који желе да га обрађују. С тим у вези потребно је размишљати о увођењу агропасторалних и силвопасторалних система¹⁷, као модела заштите земљишта од ерозије уз одржање производње дрвета. У том контексту терба истражити које врсте дрвећа одговарају поднебљу, а које траже више простора (мање конкуренције), а чија је цијена атрактивна на тржишту. Осим тога савремена пољопривредна производња данас је извор загађења како земљишта, тако и подземних вода и ваздуха те су потребне мјере за управљање отпадом у пољопривреди али и подршци развоју одрживих система пољопривредне производње (интегрална и органска производња). Такође, идентификацијом биљних и животињских генетичких ресурса постиже се основ за њихову заштиту и бољу валоризацију.

Унакрсни циљеви

Поред горе описаних стратешких циљева реализација Плана развоја пољопривреде и руралних подручја узима у обзир и тзв. унакрсне циљеве који су релевантни за сваку мјеру и морају се узети у обзир приликом разраде модела за реализацију активности. Ти унакрсни циљеви односе се на: родну једнакост односно унапређење положаја жена на селу; борбу против сиромаштва, затим питања демографске ревитализације руралних подручја и подршке младима, те питања која се тичу заштите животне средине и ублажавања посљедица климатских промјена.

– Родна једнакост

Принципи родне равноправности узимају се у обзир у процесу припреме стратегије. Како би се осигурао адекватан одраз родних питања, током припреме стратегије, консултована су јавна тијела власти и невладина удружења активне у области једнаких могућности. Постојећа родна питања ће се узети у обзир у процесу израде појединачних мјера за потпору давањем приоритета предузетницама, тамо гдје је то релевантно, у системима рангирања мјера и осигурањем дјелотворног родно одговорног буџета. Током имплементације стратегије, нарочито ће се пратити коришћење подршке пружене у оквиру мјера од стране пољопривредних газдинстава и предузећа које воде жене. Сви показатељи праћења и евалуације ће бити разврстани по полу. Сви извјештаји о праћењу и евалуацији ће садржавати дио о једнаким могућностима, у којем ће се испитати ефекти стратегије по родну равноправност. Активности информисања и публицитета ће такођер бити усмјерене на равноправно учешће жена и мушкараца. Као појачивачи користиће се службеници за родна питања у средишњој и локалној управи и невладине организације које раде на питањима родне равноправности.

– Демографска ревитализација и питања младих

Негативни демографски трендови иако не погађају само рурална подручја, ипак су израженија у руралним подручјима и имају већи негативни ефекат не само на људску популацију већ и на биљни и животињски свијет и природу у цјелини. Колико год човјек својим негативним дјеловањем нарушавао равнотежу у животној средини, толико недостатак човјека и одсуство популације у руралном подручју има негативне ефекте на очување биодиверзитета, а нарочито на одрживу производњу и доступност хране. Још један негативан ефекат је да се губитком руралне популације губи и рурално наслијеђе које одлази са најстаријим становницима, са руралним наслијеђем се губи идентитет руралних подручја и рурално богатство у цјелини. Такође нестају преносиоци знања и вјештина, а посебно се нарушава социјални и друштвени живот малобројних који остају на селу. Зато је повратак младих пољопривреди и руралним просторима мисија свих стратегија, планова и програма на свим нивоима власти јер без младих људи нема напретка у производњи, нових инвестиција, нових производа и развоја у цјелини. С тога је заиста неопходно и редефинисати уписне политике у средњошколско образовање и добро

¹⁷ ФАО разликује три главна система агрошумарства: агросилвикултура (комбинација усјева и дрвећа), силвопасторал (комбинација шумарства и испаша домаћих животиња) и агросилвопасторални (дрвеће, животиње и усјеви на истом земљишту). ЕУРАФ истиче како је тренутно у Европској унији око 20 милиона хектара агрошумарских земљишта, а готово 90 посто чини силвопасторални систем. Истраживање из 2017. године (ден Хердер, Морено, Мосquera-Лосада, 2017) показује како је тада у ЕУ било око 15,4 милиона хектара, што је једнако 3,6% од укупне територије ЕУ.

изабрати које то дјелатности могу оставити младе на селу, уз адекватну подршку свих нивоа власти.

– **Заштита животне средине и прилагођавање климатским промјенама**

У складу са актуелном зеленом агендом Европске уније која је пренијета и на Западни Балкан, те у складу са актуелним стањем заштите животне средине на подручју општине, у складу са климатским промјенама које намећу нове услове за развој пољопривреде и других економских активности у руралном подручју, одговорност је свих актера у реализацији овог стратешког документа да се наведена питања узму у обзир те да се осмисле механизми како би се испоштовали минимални захтјеви за заштитом животне средине при реализацији сваке појединачне мјере. Иако се законски оквир за заштиту животне средине доноси на републичком и државном нивоу, одговорност је локалне заједнице и осталих субјеката да се он поштује и да се праве чак и већи искораци у достизању циљева одрживог развоја (*Sustainable Development Goals*) који су релевантни за цијели свијет. У економском смислу то је чак и шанса за развој узимајући у обзир фондове на располагању који ће бити додијелени управо са циљем унапређења стања животне средине, прилагођавање климатским промјенама, заштиту биодиверзитета и др.

3. КЉУЧНИ ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ

Приоритети представљају кључна поља и смјерове дјеловања за остварење визије и стратешких циљева и као такви имају највећи утицај на развој, односно остварење стратешких индикатора. Дефинисани приоритети су груписани под релевантним стратешким циљевима.

Први стратешки циљ ***Унаприједити конкурентности пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности*** реализовао би се кроз два приоритета:

Приоритет 1.1. Повећање продуктивности и побољшање квалитета производа пољопривредне производње

Мјера 1.1.1. Инвестиције у унапређење пољопривредне производње

Мјера 1.1.2. Инвестиције у унапређење квалитета производа

Мјера 1.1.3. Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи

Приоритет 1.2. Развој ланца вриједности у пољопривредној производњи

Мјера 1.2.1. Развој тржишне инфраструктуре за пласман пољопривредних производа

Мјера 1.2.2. Изградња складишног и прерађивачког капацитета за кромпир

Мјера 1.2.3. Инвестиције у прераду пољопривредних производа на газдинству

Мјера 1.2.4. Инвестиције у заштити и промоцији аутохтоних производа

У циљу превазилажења ограничених производних капацитета, те унапређења тржишних могућности, породичним газдинствима су потребне нове инвестиције којима ће се модернизовати производња и прерада увођењем нових технологија како за производњу традиционалних деликатес производа, тако за производњу конвенционалних производа масовне потрошње. Такође су потребне инвестиције у унапређење квалитета и сигурности пољопривредних производа те специјализације производње. Тек након тога можемо говорити о развоју ланца вриједности у сектору и увезивању малог породичног бизниса, средњих и великих компанија. Општи утисак током дефинисања приоритета и мјера био је да без изградње прерађивачких капацитета и додавања вриједности производима кроз прераду нема одрживог развоја пољопривреде, те су у том смислу потребне мјере подршке за изградњу нових прерађивачких капацитета, како оних индустријских тако и малих прерађивачких капацитета на газдинствима.

Два су приоритета предложена за остваривање постављеног циља 2: ***Унапређен квалитет живота у руралним подручјима***. То су:

Приоритет 2.1. Подрика диверзификацији економских активности у руралним подручјима

Мјера 2.1.1. Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству

Мјера 2.1.2. Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа

Приоритет 2.2. Унапрјеђење руралне инфраструктуре и расположивости јавних/социјалних услуга

Мјера 2.2.1. Подрика унапређењу расположивости јавних услуга

Мјера 2.2.2. Подрика унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју

Пољопривреда јесте најважнија привредна активност руралних подручја, али сасвим сигурно не смије бити и једина економска активност све мањег броја руралних домаћинстава анализираних подручја. Диверзификација економских активности се сматра кључном компонентом руралног развоја неког подручја. Према томе, циљ је пружити подршку породицама на пољопривредним газдинствима и становницима руралних подручја који желе диверзификовати своје активности и

пружање услуга за руралне заједнице. Примјери оваквих активности могу обухватити сљедеће: промоција занатских дјелатности, директни маркетинг и промовисање, прерада дрвета и занатске дјелатности, рурални и други облици туризма, маркетинг и развој брэнда, неконвенционалне пољопривредне производње и друго. Такође у посљедње вријеме доста стручњака из области информатичке индустрије тражи квалитетне „базе“ за рад на даљину у природном окружењу, које може понудити одређене рекреативне и друге садржаје (јахање коња, планинарење, културне манифестације). У том смислу може се размишљати о унапређењу понуде смјештаја на селу, са добрим интернет услугама уз попуњен садржај са другим учесницима руралне привреде/ пољопривреде. Унапређење доступности услуга и општих услова живота у руралним подручјима су значајан дио овог документа, којим би се осигурао демографски и економски развој руралних заједница.

За остваривање стратешког циља 3: ***Одговорно управљање природним ресурсима у рурално подручју*** дефинисан је један приоритет и сет мјера:

Приоритет 3.1. Заштита природних ресурса

Мјера 3.1.1. Заштита земљишта од различитих облика деградације

Мјера 3.1.2. Активирање тржишта пољопривредним земљиштем

Мјера 3.1.3. Поддршка органској и интегралној производњи

Мјера 3.1.4. Идентификација и заштита биљних и животињских генетичких ресурса

Природни ресурси руралног подручја обухватају како производне ресурсе за развој примарних дјелатности: земљиште и шуме, тако и остале природне ресурсе од којих неки могу представљати ресурсе посебне природне вриједности, те генетички материјал који треба конзервисати односно заштитити не само у интересу заштите ресурса Општине Рогатица већ заштите природног богатства РС и БиХ у цјелини. Сви ови ресурси једнако доприносе развоју руралних подручја и представљају потенцијал из којег се црпе елементи развоја. У том смислу потребно су програми и мјере којима би се тај капитал валоризовао и заштитио у циљу постизања циљева одрживог развоја и очувања залиха капитала за будуће генерације.

Детаљан преглед приоритета и мјера развоја дат је у Прилогу бр.1.

4. КЉУЧНИ СТРАТЕШКИ ПРОЈЕКТИ

Кључни стратешки пројекти издвајају се било по величини инвестиције, било по очекиваним ефектима и представљају кључне пројекте са којима би општина Рогатица изашла пред потенцијалне партнере за реализацију било да су то међународне организације и пројекти, домаће институције са свих нивоа власти или потенцијални инвеститори.

а) Подршка samozapošljavanju на селу

Подршка би подразумевала различите врсте стартап пакета за заснивање пољопривредне производње на газдинству или заснивање производне дјелатности уколико се она не односи на пољопривреду а може да се заснује на пољопривредном газдинству. У том смислу стартап пакети могу бити у основним репроматеријалима или у новцу. Ако су стартап пакети у репроматеријалима они могу да укључују репродуктивни материјал, средства за ђубрење и заштиту биљака у биљној производњи, пластенике и опрему за наводњавање и другу ситну опрему. Новчани стартап пакети односили би се за заснивање производње у другим дјелатностима која могу, а не морају бити повеза са пољопривредном производњом. Примјери таквих дјелатности су: пружање туристичких услуга, развој занатских дјелатности на газдинству, прерада на газдинству, пружање услуга механизацијом, прерада дрвета, пружање образовних услуга и др. Висина новчаних средстава зависила би о висини укупних средстава на располагању. Посебан вид подршке би требао да буде младим техничарима пољопривредног, прехрамбениг или смјерова везаних за развој села и пољопривреде. Данас са републичког нивоа на располагању су стартап пакети у износу од 5.000КМ за жене на селу до 40.000КМ за младе инжењере. Такође су на располагању стартап пакети у репроматеријалима од стране ИФАД пројекта. Очекивани ефекат овог пројекта је у повећању броја младих и жена на селу који су покренули властити бизнис.

б) Развој ланца вриједности у пољопривредној производњи

Ланац вриједности подразумева успостављање организоване пољопривредне производње и пласмана пољопривредних производа од њиве до крајњег купца у којем је позиција примарног произвођача таква да може обезбједити максимални приход и конкурентску позицију у односу на друге карике у ланцу. У току израде стратегије дефинисани су ланци вриједности у производњи кромпира, меса и млијека. Овај пројекат би подразумевао сет инвестиција и других мјера за успостављање ефикасних ланаца вриједности кроз изградњу прерађивачких капацитета попут фабрике за прераду кромпира, изградње мале сиране, пршутане, производња суве говедине (производња говеђе печенице, *jerky* говедине итд) и сл. Осим прерађивачких капацитета за ефикасне ланце вриједности потребно је подизање технолошког нивоа развоја примарне производње кроз увођење нових технологија. Ефекти који се очекују од пројекта односе се на: раст додане вриједности у пољопривреди, раст нивоа финализације пољопривредних сировина, изграђене прерађивачке капацитете и успостављене ланце вриједности. Финансијска средства процијењена за реализацију пројекта износе 1.000.000КМ из различитих извора финансирања.

ц) Заштита и промоција аутохтоних производа

Општина Рогатица је препознатљива управо по храни, односно пољопривреди и та чињеница је дио идентитета општине који треба искористити. Једна од начина валоризације те позитивне представе о производима поријеклом са ове општине је у провођењу поступка заштите географског поријекла за наведене производе, за рогатички кромпир, романијски скоруп и друге производе. Први корак у реализацији ових активности је у унапређењу капацитета произвођачких организација које покрећу процес заштите, учествују у изради елабората, контролишу сљедивост и контролу у ланцу производње, врше промоцију и пласман производа. Даљи корак у валоризацији треба бити у избору канала продаје који подразумевају снабдијевање локалног, републичког и иностраног тржишта, што је захтјеван процес за произвођачке организације, односно задруге и удружења. С тога се предлаже усклађивање рада постојећих односно будућих произвођачких организација које би искористиле неке од одредби прописаних Уредбама ЕУ 1305/2013 и 1308/2013 у свом раду, што би могло омогућити боље привлачење средстава ЕУ за реализацију зацртаних циљева.

д) Инвестиције у развој руралног туризма

Кроз развој непољопривредних дјелатности попут руралног туризма, агротуризма прераде дрвета, обављања занатских дјелатности или неке друге услужне дјелатности ствара се мања зависност прихода газдинстава од само пољопривредне производње, а уједно се остварују приходи из више извора чиме се боље искориштава радна снага на газдинству. У односу на утврђено богато природно, културно и историјско наслеђе, разноликост гастро понуде те изражени биодиверзитет подручја рурални туризам једна је од дјелатности којом се ови потенцијали морају боље искориштавати. Активности развоја руралног туризма треба да иду у два главна правца: активности развоја руралног туризма односно агротуризма на пољопривредним газдинствима или руралним домаћинствима, те активности развоја руралног туризма као дијела руралне економије и туристичке понуде. Први правац се односи на подршку индивидуалним произвођачима, становницима у руралном подручју, инвеститорима како домаћим, тако и страним. У том смислу треба комбиновати различите изворе финансирања: општински буџет, републичка средства и средства предприсупних фондова. Други правац односи се на активности које углавном координише Туристичка организација а које иду у правцу валоризације руралног наслеђа, промоције руралних производа и услуга, осмишљавања туристичких производа везаних за рурално подручје, те прилагођавање инфраструктуре и супраструктуре у руралном подручју развоју руралног туризма. Ефекти који се очекују од пројекта односе се на: раст понуде туристичких услуга у руралном подручју, раст броја регистрованих газдинстава за пружање туристичких услуга, раст нивоа потрошње домаћих пољопривредних производа, раст броја посјетилаца и броја ноћења у руралном подручју. Финансијска средства процијењена за реализацију пројекта износе 500.000КМ из различитих извора финансирања.

5. ОПИС УНУТРАШЊЕ И МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА

Приликом израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица узети су у обзир главни елементи развојних планова у области пољопривреде и руралног развоја на нивоу државе Босне и Херцеговине и на нивоу Републике Српске, као и релевантних развојних планова на нивоу општине. Дати стратешки и развојни оквир обухвата:

- Стратешки план руралног развоја Босне и Херцеговине за период 2022-2028.
- Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске за период 2021-2027.
- Стратегија развоја општине Рогатица за период од 2018-2027. године.

С обзиром на дати временски оквир важећих стратешких докумената, у оквиру којег су паралелно са израдом Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица, реализоване активности на доношењу стратешких докумената за период до 2029. године, како на нивоу државе тако и на нивоу општине, пројектни тим је узео у обзир информације о главним стратешким одређењима за будући период од стране надлежних институција.

Стратешки период до 2027. године за област пољопривреде и руралног развоја на нивоу Европске Уније означен је почетком реализације новог амбициозног плана Европске Уније, Европској Зеленог договора (*Green Deal*) који укључује нову Стратегију за очување биодиверзитета, нову Стратегију „од фарме до вилушке“ и друге стратешке смјернице које доприносе главном циљу, првог зеленог континента. Земље Западног Балкана су са доношењем Зеленог плана ЕУ добиле нову обавезу усклађивања која ће овај пут бити подржана и са додатним средствима Инвестиционог фонда за Западни Балкан, а односи се на еколошки прихватљиве технологије, подршку индустрији да уведе иновацијем увођење чистијих, јефтинијих и здравијих облика приватног и јавног превоза, декарбонизацију енергетског сектора, обезбеђивање енергетски ефикаснијих зграда, рад са међународним партнерима на побољшању глобалних стандарда заштите животне средине.

Осим усклађивања са принципима Зеленог плана, извршено је усаглашавање стратешких циљева и мјера и са циљевима одрживог развоја БиХ¹⁸. Усклађивање је нарочито постигнуто код следећих циљева:

СДГ2: Свијет без глади, подциљ 2.3: До краја 2030. удвостручити пољопривредну продуктивност и приходе малих произвођача хране, а посебно жена, старосједилачког становништва, породичних пољопривредних произвођача, сточара и рибара, између осталог и преко сигурног и једнаког приступа земљишту, другим производним ресурсима и инпутима, знањима, финансијским услугама, тржишту и могућности за остваривање додатне вриједности, односно за запошљавање ван пољопривреде. Стратешки циљ 1 овог стратешког документа и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог стратешког циља доприносе реализацији СДГ2, подциљу 2.3. СДГ2, подциљ 2.4. До краја 2030. осигурати одрживе системе за производњу хране и примјенити флексибилне пољопривредне праксе за повећање продуктивности и производње, које помажу у одржавању екосистема, које јачају капацитет за прилагођавање климатским промјенама, екстремним временским условима, сушама, поплавама и осталим елементарним непогодама, односно које прогресивно побољшавају квалитет земљишта. Стратешки циљ 3 овог стратешког документа, те приоритети и мјере у оквиру овог стратешког циља доприносе реализацији подциља 2.4.

Такође подциљеви 2.5 и 2.6 одговарају мјерама и приоритетима дефинисаним у оквиру стратешког циља 3 овог документа а којима се предвиђа заштита генетичких ресурса, аутохтоним производа, материјалног и нематеријалног наслеђа у цјелини.

СДГ12: Одговорна потрошња и производња: Осигурати моделе одрживе потрошње и производње. Стратешки циљ 1 и 3 овог документа као и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог циља усклађени доприносе постизању СДГ12.

СДГ15: Очување живота на земљи: Заштитити, успоставити и промовисати одрживо коришћење копнених екосистема, одрживо управљати шумама, сузбити дезертификацију, зауставити и

¹⁸ Циљеви одрживог развоја (СДГ) представљају трансформативни план за стварање боље и одрживе будућности за цијели свијет. Они се баве глобалним изазовима са којима се цијели свијет суочава, укључујући сиромаштво, неједнакост, климатске промјене, деградацију околице, просперитет, мир и правду (СДГ оквир за БиХ, децембар 2019.)

преокренути деградацију земљишта, те спријечити уништавање биолошке разноликости. Стратешки циљ 3 овог документа као и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог циља усклађени доприносе постизању СДГ15.

Стратешки план руралног развоја Босне и Херцеговине (2022-2028.) - Оквирни документ

Према нацрту документа (у моменту израде Стратешког плана развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица, у току је израда стратешког оквира за рурални развој на нивоу БиХ за период 2022-2028. година) дефинисано је шест стратешких циљева развоја пољопривреде и руралних подручја у БиХ за период 2022-2028:

- Развој пољопривреде базиран на повећању продуктивности и одрживости дохотка пољопривредних газдинстава;
- Подстицање конкурентности, дигитализације и иновација у пољопривреди;
- Одрживо управљање природним ресурсима и подршка развоју климатски отпорне пољопривреде;
- Обнова, очување и јачање руралних подручја;
- Развој система за имплементацију и управљање руралним развојем;

Ови циљеви пружају шири оквир за развој пољопривреде и руралних подручја и истовремено настоје уважити актуелне стратешке приоритете које су одредили ентитети и Брчко Дистрикт БиХ. Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица до 2029. године усклађени су са стратешким оквиром на нивоу БиХ.

Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске до 2027. године

Како је наведено у самом документу приоритетни циљ новог стратешког оквира је да се одреде правци, циљеви и начини њихове реализације који ће довести до повећања пољопривредне производње на одрживим основама, побољшања и усклађивања њене производне структуре, повећања прераде пољопривредних производа и унапређења и складнијег развоја руралних подручја. Стратешки циљеви развоја сектора пољопривреде и руралних подручја у Републици Српској у период од 2021. до 2027. године представљају одговоре на идентификоване снаге, слабости, шансе и пријетње, али и могућности њихове реализације у складу са финансијским и другим условима који се предвиђају за тај период. Стратешки оквир је конципиран тако да се састоји од 5 стратешких циљева (СЦ), 28 специфичних и 3 унакрсна приоритета чија реализације је даље разрађена кроз 78 мјера. Стратешки циљеви су:

- Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње,
- Повећање конкурентности и развој ланаца вриједности у пољопривредно-прехранбеном сектору,
- Заштита природе и одрживо кориштење природних ресурса,
- Ревитализација руралних подручја, као и
- Унапређење институционалног и законодавног амбијента за развој пољопривреде.

Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица до 2029 године усклађени су са стратешким оквиром на нивоу РС.

Стратешка платформа укључује и тзв. унакрсне приоритете који се односе на: равноправност полова и унапређење положаја жена у руралним подручјима, генерацијску обнову и давање предности малим пољопривредницима, те смањење сиромаштва и бригу за старе. Ови приоритети се због свог свеобухватног значаја не могу приписати само једном стратешком циљу већ представљају опште приоритете који се узимају у обзир у реализацији свих стратешких циљева и њима припадајућих мјера и појединачних активности. Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица до 2029 године усклађени су и са унакрсним приоритетима.

Стратегија развоја општине Рогатица 2018 – 2027. године

Стратешки циљеви развоја општине Рогатица до 2027. године орјентисани су око три стратешка циља:

Стратешки циљ 1: Унапређење пословног окружења за развој прерађивачке индустрије, услужних дјелатности и туризма,

Стратешки циљ 2: Побољшање квалитета живота кроз унапређење јавне и друштвене инфраструктуре

Стратешки циљ 3: Очување и заштита животне средине уз одрживо коришћење природних ресурса.

Као што се види и општа стратегија развоја општине Рогатица усмјерена је додавање вриједности кроз изградњу прерађивачких капацитета, али и диверзификацију економије кроз унапређење туризма и других услужних дјелатности. Стратегија дефинише запошљавање односно стварање нових радних мјеста као највећи изазов и фокус развојних приоритета и мјера. С друге стране препознати су неекономски аспекти квалитета живота који се односе на доступност инфраструктуре и јавних услуга, те потреба за њиховим унапређењем. Једнако битан нагласак Стратегија даје на заштиту природних ресурса нарочито оних дијелова природе које су идентификоване као потенцијални или проглашени национални паркови. У смислу свега наведеног, Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица усклађен је са Стратегијом развоја општине Рогатица до 2027. године.

6. ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР

Извори финансирања Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица за период 2023-2029 године, односе се на буџетска средства општине и остале изворе финансирања. Оквирни финансијски план са индикативним износима потребних средстава за реализацију стратешких циљева и мјера, доноси укупну вриједност за реализацију Стратешког документа у износу од 2.560.000КМ, при чему би 30% наведеног износа требало обезбједити из властитих средстава институције односно општине Рогатица, 30% из приватних средстава потенцијалних корисника, а остатак средстава из других извора финансирања. То би значило годишње издвајање из општинског буџета за потребе развоја пољопривреде и руралних подручја у оквирном износу од 109.700КМ како би се реализовао индикативни финансијски оквир.

Табела 56: Оквирни финансијски план

Ознака стратешког циља, приоритета и мјере	Структура финансирања	Укупно (КМ)	Буџет институције (КМ)	Остали извори финансирања (КМ)
	(у %)			
1. Унаприједити конкурентности пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности	67.58%	1.730.000	519.000	1.211.000
1.1. Повећање продуктивности и побољшање квалитета производа пољопривредне производње	23.44%	600.000	180.000	420.000
1.1.1. Инвестиције у унапређење пољопривредне производње	19.53%	500.000	150.000	350.000
1.1.2. Инвестиције у унапређење квалитета производа	1.95%	50.000	15.000	35.000
1.1.3. Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи	1.95%	50.000	15.000	35.000
1.2. Развој ланаца вриједности у пољопривредној производњи	44.14%	1.130.000	339.000	791.000
1.2.1. Развој тржишне инфраструктуре за пласман пољопривредних производа	19.53%	500.000	150.000	350.000
1.2.2. Инвестиције у изградњу складишног и прерађивачког капацитета за кромпир	19.53%	500.000	150.000	350.000
1.2.3. Инвестиције у прераду пољопривредних производа на газдинству	3.91%	100.000	30.000	70.000
1.2.4. Инвестиције у заштиту и промоцију аутохтоних производа	1.17%	30.000	9.000	21.000
2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју	23.44%	600.000	180.000	420.000
2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралном подручју	3.91%	100.000	30.000	70.000
2.1.1. Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредним газдинствима	1.95%	50.000	15.000	35.000
2.1.2. Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа	1.95%	50.000	15.000	35.000
2.2. Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју	19.53%	500.000	150.000	350.000
2.2.1. Подршка унапређењу расположивости јавних услуга	9.77%	250.000	75.000	175.000
2.2.2. Подршка унапређењу физичке инфраструктуре	9.77%	250.000	75.000	175.000
3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју	8.98%	230.000	69.000	161.000
3.1. Заштита природних ресурса	8.98%	230.000	69.000	161.000
3.1.1. Заштита земљишта од различитих облика деградације	1.95%	50.000	15.000	35.000
3.1.2. Активирање тржишта пољопривредним земљиштем	0.39%	10.000	3.000	7.000
3.1.3. Управљање пољопривредним отпадом	1.95%	50.000	15.000	35.000
3.1.4. Подршка интегралној и органској производњи	3.91%	100.000	30.000	70.000
3.1.5. Идентификација и заштита биљних и животињских генетичких ресурса	0.78%	20.000	6.000	14.000
УКУПНО		2.560.000	768.000	1.792.000

Извор: Аутори и општинска управа

Наведена средства би се односила на структурне мјере развоја пољопривреде и руралних подручја у складу са предложеним мјерама, а суфинансирала би се из осталих извора средстава која су претходно идентификована за сваку мјеру, а односе се на Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.)

У складу са Законом о пољопривреди Републике Српске те стратешким одређењима како претходног тако и новог стратешког оквира (Нацрт стратегије развоја пољопривреде и руралних подручја до 2027. године) локалне заједнице требају се суздржавати од давања додатних новчаних подстицаја из мјера из групе директне подршке произвођачима, а своја буџетска

средства расположива за развој пољопривреде и сеоских подручја сконцентрисати на мјере тзв. другог стуба, тј. подршку руралном развоју, примарно инвестиционим улагањима пољопривредних газдинстава и прерађивача. У том смислу структуру мјера подршке више не би чиниле мјере подршке попут премије за млијеко и друге мјере подршке текућој производњи.

Средства Аграрног буџета су предвиђена да надомјесте суфинансирање капиталних инвестиција, а према захтјевима пољопривредних произвођача. Суфинансирање из општинског буџета у почетним годинама може бити веће за општински буџет, а мањи за корисника како би се стимулисале инвестиције на газдинству које су тренутно на врло ниском нивоу. Који модел ће коначно бити примјењен зависиће и од расположивости средстава у оквиру општинског буџета као и од типа и приоритета улагања.

Када су у питању средства међународних организација, она ће зависити од спремности локалног партнерства, а прије свега градских служби да на бази квалитетно припремљених пројеката обезбједе суфинансирање за инвестиционе и инфраструктурне пројекте, изградње тржишне инфраструктуре, унапређења доступности јавних услуга у руралном подручју, промоције руралних производа, диверзификације руралне економије и др.

Детаљни услови и начин реализације средстава буџета били би регулисани посебним актима које доноси општина у складу са важећим законским и другим прописима.

Када су у питању мјере заштите животне средине и мјере друштвеног развоја, а које се односе на рурална подручја и које су предвиђене и овим стратешким документом, предвиђено је да се њихова реализација настави у оквиру за то предвиђених буџетских ставки, те да дате мјере не улазе у структуру финансирања подршке пољопривреди и руралном развоју.

6.1. Алтернативни извори финансирања

Значајан извор подршке за унапређење пољопривреде и живота у руралним подручјима јесу и средства међународних донатора. У Босни и Херцеговини је активан значајан број донатора. Један дио њих има средства намијењена за пољопривреду, док други кроз подршку социјалним случајевима, женама, младима и друго, такође могу унаприједити положај становништва које живи у руралном подручју. Значајнији донатори који су били активни у 2022. години су следећи:

Табела 57. Активни донатори у Босни и Херцеговини

Назив донатора/пројекта и коментар	Контакт (интернет страница)
Организација за храну и пољопривреду Уједињених Нација – ФАО Техничка подршка и мањи пројекти	https://www.fao.org/
Европска Унија - ЕУ Постоји више различитих фондова који могу бити искориштени за развој пољопривреде и села, а са добијањем статуса кандидата очекују се и додатни фондови.	http://europa.ba/ https://eu4agri.ba/ https://srb-bih.org/sr/serbian-pocetna/ https://www.interreg-hr-ba-me.eu/ https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
Развојни програм Уједињених Нација – UNDP	www.undp.ba https://procurement-notice.undp.org/
Влада Републике Србије Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону	https://www.dijaspora.gov.rs/
USAID - Америчка агенције за међународни развој Sustainable Tourism – Одрживи туризам, актуелни пројекат за развој одрживог туризма	www.usaid.gov/ba https://turizambih.ba/
Шведска развојна организација Пројекат владе Шведске за унапређење бизниса – С2С	www.sida.se https://c2c.ba/
Њемачка развојна организација - GIZ	www.giz.de

Чешка Република - CZDA Чешка развојна агенција Амбасада Чешке Републике	http://www.czda.cz/ https://www.mzv.cz/sarajevo/bs/index.html
Јапанска развојна агенција – ЈИСА	http://www.jica.go.jp/
Турска развојна агенција – ТИКА	https://www.tika.gov.tr/en
Швајцарска развојна организација – SDC Активности SDC су углавном усмјерене на подручје ФБиХ, али и један мањи дио средстава се имплементира у Републици Српској	www.swiss-cooperation.admin.ch
Словачка развојна агенција - SLOVAKAID Углавном је ријеч о мањим фондовима	https://slovakaid.sk/

Извор: Аутори

Како би ефикасније користили ове могућности, битно је имати донесене адекватне стратешке и програмске документе на нивоу Општине, Републике или на нивоу БиХ, на које се треба позивати у припреми пројектног приједлога. Такође, корисно је позвати се и на међународне документе (нпр. Споразум о стабилизацији и придруживању - ССП, регионалне стратегије за развој Дунавског подручја, документе SWG, прописе Европске Уније: <https://eur-lex.europa.eu/>, итд). У Републици Српској и БиХ све више има кућа које нуде услуге подршке припреме пројеката. Услуге ових кућа се често могу финансирати и кроз сам пројекат. Велики је и број приватних консултаната који такође могу пружити адекватну подршку у припреми пројектних приједлога и добро је имати датабазу консултаната¹⁹. Степен коришћења ових извора финансирања највише зависи од агилности општинске администрације и активности цивилног сектора.

¹⁹ <https://www.gea.ba/la/>, <https://solvia.ba/>, <https://devcon.pro/>, <https://erbezconsulting.com/>, <https://empyriaconsulting.com/>, <https://www.centarzaekonomiju.com/>, <http://mdpnicijative.ba/>

7. ОКВИР ЗА СПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА

У складу са Стратегијом развоја општине Рогатица, кључну оперативну улогу у координацији имплементације, праћења и вредновања Стратегија развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица има Јединица за управљање развојем. Ова јединица ће, уз сталну сарадњу са начелником (и замјеником начелника), координирати припрему и провођење плана имплементације стратегије, те усклађивање годишњих планова рада одјељења и плана буџета са планом имплементације.

Осим Јединице за управљање развојем, Одјељење за привреду и друга Одјељења у општини кључна су за реализацију Стратегије. Осим општинске управе у реализацији стратегије очекује се допринос и Туристичке организације која је предвиђена да буде основана, кроз разраду и имплементацију планираних прејеката и мјера, те јавних установа и предузећа у другим секторима.

Како је то већ предвиђено стратешком политиком општине Рогатица, важну улогу у имплементацији, праћењу и вредновању стратегије имаће Општински развојни тим или ново Партнерство за рурални развој. Наведено партнерство или постојећи Општински развојни тим које укључује представнике скупштине и извршне власти, представнике јавних установа и предузећа, приватног сектора, мјесних заједница, невладиних организација и других који су потписали заједничку изјаву о локалном развојном партнерству, је у складу са политиком интегралног руралног развоја која се управо заснива на партнерству свих актера локалног нивоа у дефинисању и имплементацији развојних приоритета.

Начин, форма и динамика активности праћења и оцјене реализације стратегије, такође ће се ускладити са Пословником који регулише рад Партнерства а који предвиђа да се Партнерство састаје најмање два пута, једном за разматрање реализације активности у претходној години, а други пут ради разматрања плана рада у текућој или наредној години.

Јединица за управљање развојем при Служби начелника пружа техничку и стручну подршку Партнерству односно општинском развојном тиму.

Контролно вредновање имплементације стратегије развоја извршиће се са истеком трогодишњег периода (2025), а финално вредновање са истеком периода имплементације стратегије (2029). Уз контролно вредновање извршиће се провјера даљње валидности стратешких циљева, док ће финално вредновање послужити и као подлога за нови циклус стратешког планирања.

Након сваке године провођења биће потребно направити извјештај о напретку и организовати састанак Партнерства. На том годишњем састанку, на основу извјештаја о провођењу активности Акционог плана, мјере и приоритети ће бити ревидирани и допуњени у Акционом плану, уколико то буде потребно.

Процес праћења имплементације Стратешког плана има за циљ да пружи информације о следећем: у којој мјери је остварено оно што је планирано, гдје су биле потешкоће у остваривању планираног, шта то значи за планирање наредних активности, да ли су ресурси адекватно кориштени, у којој мјери су корисници партиципирали у реализацији планираног.

Индикатори се користе као алат за процјену на сваком нивоу (излаз, резултат, утицај) у којој су мјери, мјере, активности или цијели програм допринијели остварењу циљева. Индикатори морају бити специфични, мјерљиви, доступни/оствариви на трошковно ефикасан начин, релевантни за програм, и правовремено доступни. Индикатори праћења треба да пруже основне улазне елементе за припрему годишњих извјештаја и анализа непосредних резултата примјењених програма и мјера.

Улазни индикатори се односе на буџет или друге ресурсе додијелене на сваком нивоу подршке. Индикатори излаза мјере активности које су директно реализоване у оквиру програма. Активности су први корак према остварењу оперативних циљева интервенције и исказују се у физичким или новчаним јединицама. Индикатори резултата мјере директне и непосредне учинке интервенције. Они пружају информације о промјенама у, на примјер, понашању, способности или дјеловању директних корисника и исказују се у физичким или монетарним вриједностима. Индикатори утицаја се односе на предности програма како на нивоу интервенције, али и уопште у програмском подручју. Они су повезани са ширим циљевима Стратегије и дио су завршне оцјене утицаја реализованих програма и мјера. Листа индикатора за сваку мјеру у оквиру Стратегије дата је у опису сваке мјере.

Оцјена утицаја реализованих мјера се проводи периодично и најчешће на бази квалитативних анализа добијених кроз истраживања као што су пољопривредни попис, мјерење квалитета животног стандарда, анкета о приходима домаћинства и других специфичних анкета и студија. Општинска Одјељења за финансије и Одјељење за пољопривреду су кључна одјељења за праћење имплементације Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рогатица. Одјељење за финансије би било задужено за провођење прве фазе праћења а то је административна контрола планирања и извршења буџетских алокација. Одјељење за привреду би требало водити процесе праћења и оцјене квалитативних и квантитативних резултата реализације појединих активности а на основу заданих индикатора праћења које прате сваку мјеру.

8. ПРИЛОЗИ СТРАТЕШКОМ ДОКУМЕНТУ

8.1. Сажети преглед стратешких циљева, приоритета и мјера

Табела 58: преглед стратешких циљева, приоритета и мјера

Редни број и ознака	Назив	Индикатори и финансијски оквир		
		Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
1. Стратешки циљ	Унаприједити конкурентности пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности	Вриједност пољопривредне производње	14 милионаКМ	+20%
		Износ инвестиционе подршке из буџета локалне управе за пољопривредну производњу на годишњем нивоу	према потребама	150.000КМ у Плану буџета
		Број ланаца вриједности	нема	најмање два
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		519.000	1.211.000	1.730.000
1.1. Приоритет	Повећање продуктивности и унапређење квалитета пољопривредне производње	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Раст продуктивности (кг/ха)	24 т/ха кромпир 15 т/ха јабука 3.100 л/грло музне краве	+20%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		180.000	420.000	600.000
1.1.1. Мјера	Инвестиције у унапређење пољопривредне производње	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестиција	10.000КМ годишње	50.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		150.000	350.000	500.000
1.1.2. Мјера	Унапређење у унапређење квалитета производа	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број газдинстава која су прошла обуку	10% регистрованих	сва газдинства регистрована у РПГ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		15.000	35.000	50.000
1.1.3. Мјера	Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број газдинстава која су прошла обуку	10% регистрованих	сва газдинства регистрована у РПГ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		15.000	35.000	50.000
1.2. Приоритет	Развој ланца вриједности у пољопривредној производњи	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број сектора у којима је успостављен ланац вриједности.	0 ланаца	2 ланца вриједности
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		339.000	791.000	1.130.000
1.2.1. Мјера	Развој тржишне инфраструктуре	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	0КМ	50.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		150.000	350.000	500.000
1.2.2. Мјера	Инвестиције у изградњу складишног и прерађивачког капацитета за кромпир	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	0КМ	15.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		150.000	350.000	500.000
1.2.3. Мјера	Инвестиције у прераду пољопривредних производа на газдинству	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	0КМ	15.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)

		30.000	70.000	100.000
1.2.4.Мјера	Инвестиције у заштиту и промоцију аутохтоних производа	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број и врста заштићених производа	0	1 заштићен производ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		9.000	21.000	30.000
2.Стратешки циљ	Унапређење квалитета живота у руралном подручју	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Раст броја становника у руралном подручју	постојеће стање	+20%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		180.000	420.000	600.000
2.1.Приоритет	Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Врста активности	доминантно пољопривреда	примарне и услужне дјелатности
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		30.000	70.000	100.000
2.1.1.Мјера	Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број регистрованих пружалаца услуга агротуризма	1	5
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		15.000	35.000	50.000
2.1.2.Мјера	Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број промотивних активности	1	5
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		15.000	35.000	50.000
2.2.Приоритет	Унапређење руралне инфраструктуре и расположивости јавних/социјалних услуга	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Задовољство квалитетом услуга	негативно	позитивно
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		150.000	350.000	500.000
2.2.1.Мјера	Подршка унапређењу расположивости јавних услуга у руралном подручју	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	10.000КМ годишње	25.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		75.000	175.000	250.000
2.2.2.Мјера	Подршка унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	10.000КМ годишње	25.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		75.000	175.000	250.000
3.Стратешки циљ	Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		заштићени ресурси	низак ниво заштите	висок ниво заштите
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		69.000	161.000	230.000
3.1.Приоритет	Заштита природних ресурса	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број газдинстава сертификованих за органску производњу	0	5
		Број производа са заштићеним географским поријеклом	0	2
		Успостављена база података за тржиште пољопривредног земљишта	нема	има
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		69.000	161.000	230.000
3.1.1.Мјера	Заштита земљишта од различитих облика деградације	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Мониторинг деградације	није успостављен	успостављен
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)

		15.000	35.000	50.000
3.1.2.Мјера	Активирање тржишта пољопривредним земљиштем	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		База података о земљишним површинама	нема	има
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		3.000	7.000	10.000
3.1.3.Мјера	Управљање пољопривредним отпадом	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Постављени контејнери за пољ.отпад	0 контејнера	10 контејнера
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		15.000	35.000	50.000
3.1.4.Мјера	Подршка интегралној и органској пољопривредној производњи	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број сертификованих произвођача	0 произвођача	5 произвођача
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		30.000	70.000	100.000
3.1.5.Мјера	Идентификација и заштита биљних и животињских генетичких ресурса	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број идентификованих биљних и животињских врста које су ушле у програм заштите	1 врста/раса	Још једна врста/ раса ушла у програм заштите
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		6.000	14.000	20.000

8.2. Детаљан преглед мјера

Табела 59: Мјере за имплементацију Стратегије

Веза са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање продуктивности и унапређење квалитета пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.1. Инвестиције у унапређење пољопривредне производње		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Инвестиције су основ развоја, па тако и у области пољопривреде, без инвестиција у заснивање производње (подизање вишегодишњих засада, изградња пластеника и стакленика, набавка стоке, изградња објеката) објекте за смјештај животиња или складиштење производа, системе за наводњавање, пољопривредну механизацију и друга средства рада, није могуће остварити напредак нити унаприједити продуктивност рада. Мјера може да се реализује кориштењем различитих модела финансирања, са већинским удјелом републичког и локалног нивоа, као и средстава корисника, а који модел ће се примјенити зависи од врсте инвестиције и општег интереса у зависности од околности које буду важиле у моменту реализације мјере.		
Кључни стратешки пројекти	ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ СТАРТ-АП ПАКЕТА ЗА МЛАДЕ И ЖЕНЕ НА СЕЛУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава; -Број пољопривредних газдинстава која су остварила средства подршке;	- 5.000КМ годишње - 5 газдинстава годишње	- 50.000 годишње или - 15 газдинстава годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапријеђена продуктивности, квалитета производа и приход за пољопривредне произвођаче Давање предности или додатних бодова за жене и младе код дојеле средстава подршке као и инвестицијама које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 500.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, пољопривредни произвођачи		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи уписани у Регистар пољопривредних газдинстава		
Веза са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање продуктивности и унапређење квалитета пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.2. Унапређење квалитета пољопривредне производње		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Стандардизација пољопривредне производње подразумијевала би у овом случају усклађивање производње са системима квалитета које намећу тржишне дестинације производа који се производе на подручју општине Рогатица. Мјера би подразумијевала суфинансирање увођења система квалитета код привредних субјеката на територији града како појединачних тако и колективне сертификације произвођача која би била економски повољнија за уситњена породична пољопривредна газдинства		
Кључни стратешки пројекти	УСПОСТАВЉАЊЕ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава која су увела стандард	0 газдинстава	сва газдинства чланови задруга и удружења
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Тржишни стандарди у пољопривреди и прехранбеној индустрији данас су повезани са безбједношћу хране за потрошаче, здравственој исправности хране, те примјени принципа добре пољопривредне, добре произвођачке и других пракси у зависности од захтјева тржишта. У области прехранбене индустрије листа стандарда квалитета је још дужа и подразумијева испуњавање услова везаних за услове објеката и примјењене технологије у преради производа. Иако је Република Српска донијела посебан Правилник за прераду производа на газдинствима, основни принципи заштите здравља и безбједности потрошача морају бити испуњени што са собом носи и инвестиције у испуњавање тих захтјева. Ефекат се односи на Унапријеђену продуктивност, квалитета производа и приходи за пољопривредне произвођаче		

Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица, Конзорцијум		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи чланови задруга и удружења		
Вежа са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање продуктивности и унапређење квалитета пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.3. Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Модел реализације мјере подразумијева успостављање сарадње између произвођача и пружалаца савјетодавних услуга (државни савјетодавци, приватни савјетодавци и др.). У зависности од тога ко су пружаоци услуга зависиће и модел реализације, а заснивао би се на редовним обиласцима произвођача који инвестирају у заснивање нове или проширење постојеће производње, креирање посебних програма подршке за пренос знања и вјештина младима и женама на селу, као и укључивање као обавезних дијелова програма едукације питања везаних за заштиту животне средине и прилагођавање климатским промјенама		
Кључни стратешки пројекти	УСПОСТАВЉАЊЕ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава која су прошла програме обуке	10% регистрованих газдинстава	сва регистрована газдинства
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Примјена знања и иновација у пољопривредној производњи је широк појам и може да се односи на примјену основних знања из пољопривредне производње за произвођаче почетнике, до примјене прецизне пољопривреде и производње комбиноване са ИТ технологијама за напредне пољопривредне произвођаче. У оба случаја крајњи резултат је већа добит, боља продуктивност и економичнија производња.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи уписани у Регистар пољопривредних газдинстава		
Вежа са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности у пољопривредној производњи		
Назив мјере	1.2.1. Развој тржишне инфраструктуре		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Тржишна инфраструктура је предуслов за развој ланца вриједности а односи се на: складишне капацитете, продајне капацитете, откупне центре, капацитете за паковање и капацитете за транспорт производа. Ове инвестиције некада предузима појединац а некада организатор производње, откупа и пласмана пољопривредних производа. Инвеститор може бити и општина која након периода инвестиције наведене објекте тржишне инфраструктуре предаје на управљање организацији пољопривредних произвођача. Начин реализације мјере зависи од модела финансирања који некад може укључивати 100% финансирање из општинског или других извора финансирања, а некада укључивати приватна средства корисника, у зависности од врсте инвестиције.		
Кључни стратешки пројекти	УСПОСТАВЉАЊЕ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број сектора у којима је успостављен ланац вриједности.	0	2 ланца успостављена
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапријеђена тржишност пољопривредних производа и приходи за пољопривредне произвођаче, те остварен друштвени ефекат мјере кроз давање предности или додатних бодова за жене и младе код дојеле средстава подршке, као и давање предности или додатних бодова за инвестиције које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 500.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		

Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, партнерске институције		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних поризвођача, пољопривредне задруге, предузетници и други субјекти у руралном подручју.		
Вежа са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности у пољопривредној производњи		
Назив мјере	1.2.2. Инвестиције у изградњу складишног и прерађивачког капацитета за кромпир		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева инвестиције изградњу објекта, као и технолошку опрему или опремање просторија за прераду у складу са захтјевима санитарних и хигијенских стандарда. Начин реализације зависи од договорених модела улагања који као и код осталих инвестиција на газдинству могу пратити модел 50:40:10 или неки други модел у зависности од околности.		
Кључни стратешки пројекти	УСПОСТАВЉАЊЕ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава Изграђен објекат	ОКМ Нема објекта	500.000 КМ Изграђен капацитет
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Изградњом складишног и прерађивачког капацитета рјешава се проблем пласмана и омогућава проширење производње, унапређење дохотка произвођача кроз додавање вриједности производима		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 500.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних поризвођача, пољопривредне задруге, предузетници и други субјекти у руралном подручју.		
Вежа са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности у пољопривредној производњи		
Назив мјере	1.2.3. Инвестиције у прераду пољопривредних производа на газдинству		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева инвестиције у технолошку опрему или опремање просторија за прераду у складу са захтјевима санитарних и хигијенских стандарда. Начин реализације зависи од договорених модела улагања који као и код осталих инвестиција на газдинству могу пратити модел 50:40:10 или неки други модел у зависности од околности.		
Кључни стратешки пројекти	УСПОСТАВЉАЊЕ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава Број газдинстава који су остварили подршку	ОКМ о газдинстава	100.000 25 газдинстава
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Прерада пољопривредних производа означава виши степен производње, када се од сировине добије готов или полуготов производ за крајњег потрошача. На тај начин пољопривредни производи добијају нову додану вриједност, производ постаје препознатљив а могућности његовог пласмана на тржиште се проширују. Прерадом на газдинству мали произвођачи умјесто квантитета постижу квалитет производа и њиме подижу своју конкурентност на тржишту. Остварен друштвени ефекат мјере кроз давање предности или додатних бодова за жене и младе код додјеле средстава подршке, као и давање предности или додатних бодова за инвестиције које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		

Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних произвођача, пољопривредне задруге, предузетници и други субјекти у руралном подручју.		
Веза са стратешким циљем	1. Унаприједити конкурентност пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности у пољопривредној производњи		
Назив мјере	1.2.4. Инвестиције у заштиту и промоцију аутохтоних производа		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера би подразумијевала суфинансирање процеса заштите односно трошкова који се односе на израду Елабората о заштити и анализама које је потребно извршити ради доказивања особина производа.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број и врста заштићених производа.	0 производа заштићено	1 производ заштићен
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Тржишни стандарди у пољопривреди и прехранбеној индустрији данас су повезани са безбједношћу хране за потрошаче, здравственој исправности хране, те примјени принципа добре пољопривредне, Аутохтони и традиционално произведени производи имају изузетно висок ниво тражње на тржишту, а нарочито туристичком тржишту које је изузетно развијено на подручју општине Рогатица. Међутим, захтјеви тржишта данас условљавају да је квалитет традиционалног производа потврђен заштитним знаком који гарантује његово поријекло, традицију и квалитет, те безбједност производње. Зато су успостављене ознаке квалитета које додјељује Агенција за сигурност хране у случају када се жели заштитити географско поријекло, традиционални углед или рецептура производа, Институт за интелектуално власништво уколико се жели заштитити име производа и друге сертификационе куће у зависности од типа заштите. Ефекат се односи на Унапријеђена тржишности и препознатљивост пољопривредних производа и приходи за пољопривредне произвођаче.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 30.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, Удружење пољопривредних произвођача, Пољопривредна задруга		
Циљне групе	произвођачи аутохтоних производа (кромпир, скоруп)		
Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима		
Назив мјере	2.1.1. Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева инвестиције у опремање газдинства: објеката за дегустацију, објеката за смјештај, окућнице и др. Начин реализације мјере подразумијева суфинансирање инвестиционих улагања у омјеру који буду дозвољавале околности и расположива буџетска средства		
Кључни стратешки пројекти	ИНВЕСТИЦИЈЕ У РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина инвестираних средстава; -Број регистрованих пружалаца услуга агротуризма.	0КМ 1 регистрован произвођача	50.000КМ 5 регистрованих произвођача
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Пружање услуга руралног туризма на пољопривредном газдинству или развој агротуризма је велика развојна шанса за мала и велика рурална домаћинства да кроз спајање пољопривреде и туризма остваре позитивне ефекте на: укупан доходак газдинства, сигурност прихода у случају елементарних непогода, запошљавање породичне и друге радне снаге, те бољи пласман властитих пољопривредних производа. Давање предности или додатних бодова за жене и младе код дојеле средстава подршке остварује се и друштвени ефекат мјере.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, Туристичка организација, рурална домаћинства		
Циљне групе	Рурална домаћинства		
Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима		

Назив мјере	2.1.2. Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера би подразумијевала инвестиције у маркетиншку кампању и промотивне активности. У том смислу потребно је инвестирати у програме који могу допринијети промјени имица руралног простора али и изградњи идентитета руралног подручја, те подизању свијести не само становника руралног подручја, већ свих становника општине Рогатица о вриједностима села и сеоских производа.		
Кључни стратешки пројекти	ИНВЕСТИЦИЈЕ У РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Број маркетиншких програма; -Број промотивних активности.	1 манифестација годишње	5 манифестација годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Промотивне и маркетиншке активности могу допринијети мијењању имица села и руралног као мјеста која се често перципирају као заостала, запуштена у мјеста која су пожељна за живот а рурални производи као производи који су пожељи за конзумацију. Унапређен или измијењен имиц руралног подручја општине Рогатица, повећан ниво инвестиција у рурална подручја, повећан квалитет живота руралних становника		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, ТО		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.2. Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју		
Назив мјере	2.2.1. Поддршка унапређењу расположивости јавних услуга (образовање, здравство, социјална заштита)		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Активности које могу допринијети уравнотеженом руралном и територијалном развоју, чиме би се смањила могућност напуштања руралних подручја и нестанак руралних заједница. Унапређење опреме у школама, опремање вртића, пројекти за социјалну заштиту руралног становништва, нарочито особа старије животне доби и особа које саме живе итд. само су неке могуће пројектне активности. Паметна села могу бити начин за унапређење приступа услугама. Паметна села нису искључиво везана за употребу информационих технологија, већ паметних рјешења за превазилажење изазова с којима се суочава локално становништво. И умјесто да чекају да те изазове рјешава држава, становници се сами организују и уз помоћ подршке из државног или локалног буџета креирају различите производе који доприносе унапређењу квалитета живота локалног становништва. Нпр. то могу бити мобилне амбуланте, учење на даљину, дигиталне платформе за промоцију културног наслеђа, дигиталне платформе за оптимизацију превоза, социјална предузећа, сеоске продавнице и различити хабови за окупљање становника и др.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина инвестираних средстава; -Број и врста инвестиција; -Број корисника јавне услуге;	10.000КМ годишње Сви становници	25.000КМ годишње Сви становници
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапређен квалитет живота за становнике у руралном подручју, повећан обухват становника јавним услугама. Усклађивањем пројеката доступности јавних услуга са потребама младих и жена на селу и Израдом студије утицаја на животну средину приликом реализације инфраструктурних пројеката, остварује се свеукупан друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 250.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		

Приоритет	2.2. Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју		
Назив мјере	2.2.2. Поддршка унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	И у случају руралне инфраструктуре (пут, вода, телекомуникације и др.) потребна су финансијска средства која превазилазе могућности самог града, ипак је потребно одржати континуитет улагања у развој инфраструктуре јер она представља предуслов за реализацију свих осталих мјера. Осим тога рурална инфраструктура је предуслов за задржавање становништва у руралном подручју, за смањење трошкова живота, бољи и бржи приступ тржишту и лакши приступ јавним услугама. Мјера подразумијева инвестиције у мање или веће инфраструктурне пројекте које Град обично реализује у партнерству са ресорним министарствима или међународним организацијама. У неким случајевима тражи се од становника да учествују у финансирању јавне инфраструктуре.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава	10.000 годишње	25.000 годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапређен квалитет живота за становнике у руралном подручју, повећан обухват становника јавним услугама. Усклађивањем пројеката доступности јавних услуга са потребама младих и жена на селу и Израдом студије утицаја на животну средину приликом реализације инфраструктурних пројеката, остварује се свеукупан друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 250.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Вежа са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.1. Заштита земљишта од различитих облика деградације		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Након утврђивања стања пољопривредног земљишта, гдје се за тим укаже потреба, поредно је провести мјере његове заштите од различитих облика деградације, заштите од унутрашњих и вањских вода и загађења органским и неорганским материјама и ремедијације. Праћење плодности земљишта обављало би се повременим контролама плодности на одабраном узорку, те провођењем мјера поправке плодности земљишта на основу налаза стручних служби. Одговорност над реализацијом ове мјере је на свима: пољопривредни произвођачи, локална самоуправа, ресорно министарство. Успостављање система праћења омогућиће боље управљање овим ресурсом и његово ефикасније искориштавање на корист садашњим и будућим генерацијама.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Мониторинг деградације	Нема мониторинга	Успостављен мониторинг
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Повећан обим кориштења пољопривредног земљишта; Унапређен квалитет пољопривредног земљишта и смањење површине под утицајем фактора деградације		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Вежа са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.2. Активирање тржишта пољопривредним земљиштем		

Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Активирање тржишта пољопривредним земљиштем подразумијевало би прво снимање стања: власничка структура, степен кориштења, потреба власника, те креирање базе података понуде и тражње пољопривредног земљишта. Истовремено потребно је од стране надлежних институција активирати законске обавезе власника у односу на одржавање пољопривредног земљишта.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Успостављена база података о пољопривредном земљишту	Нема базе	Успостављена база
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Повећан обим кориштења пољопривредног земљишта;		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 10.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Већа са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.3. Управљање пољопривредним отпадом		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Пољопривредне активности су извор загађења површинских и подземних вода због употребе природних и вјештачких ђубрива и различитих хемијских материја и биљној о сточарској производњи. Да би се степен тог загађења смањило, прво треба дјеловати превентивно кроз обуке и савјетовање пољопривредних произвођача у организацији пољопривредне савјетодавне службе и на друге начине. Други ниво дјеловања је санкционисање недозвољених пракси, које су прописане законским и подзаконским актима. У сврху превентивног дјеловања потребно је уредити систем одлагања отпада, пољопривредног отпада, животињског отпада, органског и неорганског и свих других врста отпада које завршава у руралном подручју и које утиче на загађење земљишта и осталих природних ресурса.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Успостављена одлагалишта Проведена обука Израђен приручник	0 одлагалишта 0 произвођача прошло обуку 0 приручника	3 одлагалишта 50 произвођача 1 приручник
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Повећан обим кориштења пољопривредног земљишта; Унапређен квалитет пољопривредног земљишта и смањење површине под утицајем фактора деградације. Одрживо кориштење инфраструктуре и воде као ресурса. Очуван квалитет наводњаваног земљишта		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		
Већа са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.4. Подршка интегралној и органској производњи		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Подручје општине Рогатица има одличне природне услове за развој органске производње у погледу релативно добро очуване пољопривредне околине, површина нетакнутог земљишта и воде која није очистиљена, што представља значајне предуслове за развој ове врсте производње. С друге стране, постоји све већи ниво свијести потрошача о значају здраве исхране и нарастајући тренд потражње за природним, органски узгојеним агро-прехранбеним производима. С обзиром на све већи значај органске производње и све већу потражњу за органским производима, неопходно је створити одрживи систем за такву		

	производњу. Финансијска подршка ће се пружити пољопривредним произвођачима и прерађивачима који желе постати органски произвођачи како би им се помогло сносити трошкове сертификарања и у малим инвестицијама.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина подршке; -Број произвођача који су остварили подршку; -Број сертификата који су додијелени; -Број сертифицираних производа;	Подршка само из републичког буџета	Уведена финансијска подршка 5 сертифицираних произвођача
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Директна корист за питања заштите животне средине. Давањем предности младима и женама на селу код остваривања права на подршку остварује се шири друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи регистровани у Регистру пољопривредних газдинстава		
Веза са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима и територијалним капиталом у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.5. Идентификација и заштита биљних и животињских генетичких ресурса		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Угрожене врсте биљака и расе животиња треба заштити и очувати у складу са посебним програмима ин ситу надзора и заштите. Треба заштити станишта дивљих животиња и биљака кроз примјену пољопривредних пракси који то обезбјеђују. Комбиновањем средстава из различитих извора треба наставити са истраживањима карактеризације и инвентаризације изворних и заштићених раса домаћих животиња и одржавање домаће банке биљних гена и успостављање банке гена домаћих животиња. Реализација мјере би подразумијевала успостављање сарадње између општине, ресорног министарства и Института за генетичке ресурсе Републике Српске, те других институција.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број идентификованих биљних и животињских врста/раса које су ушле у програм заштите	1 врста тј. пасмина	Још једна пасмина ушла у програм заштите
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Заштићен генетички фонд биљних и животињских врста са подручја Општине Рогатица		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 20.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ФАО, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2029.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рогатица		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рогатица, МПШВ, Институт за генетичке ресурсе		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Извор: аутори

8.3. План вредновања стратешког документа

Табела 60: вредновање стратешког документа

Назив стратешког документа	Стратегија развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рогатица 2023-2029 година
Ознака врсте вредновања	Израда Годишњег извјештаја о реализацији стратегије развоја, његово усвајање и објављивање
Предмет и циљ вредновања	мониторинг праћења реализације мјера по циљевима и приоритетима евалуација ефеката реализације мјера по циљевима и приоритетима
Преглед предвиђених критерија вредновања са питањима, те планираних метода које ће се користити у поступку вредновања	Критерији: полазне и крајње вриједности индикатора по мјерама, циљевима и приоритетима Методе: примарни извори података: анкете и интервјуи секундарни извори података добијени на службени захтјев од званичних институција
Листа доступних и предвиђених извора података за спровођење поступка вредновања	Званични извјештајни градских служби и јавних институција те међународних организација Републички завод за статистику Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске Агенција за посредничке, информатичке и финансијске услуге
Временски оквир провођења поступка вредновања	- календарска година за годишње извјештаје, - 2025-2027. за средњорочни преглед - 2029. за оцјену крајњих ефеката
Индикативни буџет за спровођење поступка вредновања (трошкови вањских лица који спроводе вредновање и евентуално трошкови осигуравања доступности одређених података)	- 2.000КМ на годишњем нивоу

8.4. Селектовани ланци вриједности

Анализа ланца вриједности: Рогатички кромпир

1. Увод

Рогатички кромпир је примарни пољопривредни производ, непрерађен, у виду кртола кромпира (*Solanum tuberosum* L), намијењен продаји крајњим потрошачима или даљњој преради за потребе прехранбене индустрије, са 18 % минималног садржаја суве материје, произведен по дефинисаној технологији, на територији општине Рогатица. У процесу је заштите географског поријекла. Почетак гајења кромпира на подручју Рогатице је вјероватно везан за увођење и почетак узгоја ове врсте на подручје Босне и Херцеговине крајем 18. вијека. Од тога времена биљежи се континуитет гајења кромпира у овом крају, тако да је већ у другој половини 19. вијека стечен углед на ширем простору о чему говори путописни запис објављен у часопису НАДА: ПОУЦИ, ЗАБАВИ И УМЈЕТНОСТИ од 01. априла 1896. године. У коментару о пољопривреди рогатичког краја у тексту се посебно указује на већ стечени углед Рогатичког кромпира: „У пољопривредном господарству гаје се нарочито пашњаци, жита и крумпир, који је у цијелом котару управо на гласу“ (Прилог 9 – Страница 127, часопис Нада, број 7, 01. април 1896.). Може се рећи да је овај

углед сачуван до дан данас и треба га чувати и за будуће генерације, јер је и он на специфичан начин помаже у опстанку села и живота у овим подручјима.

2. Кратак преглед тренутног стања

У Рогатици се кромпир се узгаја на преко 270 ha, од чега на 56 ha сјеменски са приносом од око 1.500 тона. Принос се креће између 25 и 30 тона/ ha. Меркантилног кромпира се произведе око 6.000 тона на нивоу године. Вриједност ове производње је око 4.000.000 KM. Поред великог броја малих произвођача у Рогатици постоје три значајна произвођача сјеменског кромпира: Агрос, Агроплод и Агромонт. У завршној је фази заштита ознаке географског поријекла. Производ је познат у БиХ и региону, а и пласман је углавном загарантован.

3. Природни услови

Општина Рогатица смјештена је у централно-источном дијелу Републике Српске и Босне и Херцеговине у брдско-планинском подручју и граничи са десет сусједних општина. У административном смислу, општина Рогатица састоји се од тринаест мјесних заједница, при чему су четири урбане и девет руралних у којима живи око 32 % становништва. Насељена мјеста лоцирана су на надморској висини од 500 до око 1.200 m, а ненасељено подручје на планинским теренима простире се и на преко 1.500 m надморске висине. Површина општине износи 645,92 km² гдје се око 80 % територије општине налази на надморској висини преко 800 m, чему припада и висораван Борике на преко 1.000 m.n.v., као подручје са дугогодишњом традицијом и најзаступљенијом производњом кромпира. Као такво већи дио општине погодује узгоју кромпира.

4. Учесници ланца вриједности

Главни учесници који учествују о организацији ове производње су:

Произвођачи кромпира. Ријеч је о пољопривредним произвођачима, регистрованим као некомерцијална и комерцијална газдинства, самостални предузетници и предузећа. Комерцијалним узгојем кромпира бави се око 100 пољопривредних произвођача, док кромпир за властите потребе производи скоро свако домаћинство које се бави било каквим обликом пољопривредне производње. Велики број људи са подручја општине који немају засновану властиту комерцијалну производњу, као сезонска радна снага ангажовани су у производњи кромпира.

Произвођачи сјеменског кромпира. Основну сировину за производњу меркантилног кромпира (садни материјал) производе три пословна субјекта. То су: Агрос д.о.о и ПД АГРО – ПЛОД - Драгомир Џида с.п. и Агромонт д.о.о., који производе преко 90% од укупне количине сјеменског кромпира у Рогатици. Поред тога, баве се и производњом меркантилног кромпира.

ПЗ „Агроплан“ са п.о., Задругу је основало 2021. године 5 лица, а циљ оснивања ове задруге је био унапређење система у производњи кромпира у Рогатици. Задруга има план изградње већег складишта кромпира, а управо због задовољавања потражње домаћег тржишта и цијелогодишњег пласмана производа.

Удружење произвођача кромпира „Соланум продукт. Удружење пољопривредних произвођача “Соланум-продукт” основано је у Рогатици 2002. године и тренутно окупља десет произвођача елитних сорти сјеменског и меркантилног кромпира на ширем подручју Борика. Ово Удружење је значајан организатор производње и сјеменског кромпира на подручју Рогатице. Посједује два већа магацина (лоцирана на Борикама) капацитета 700 тона. Производњу сјеменског кромпира организују на око 15 ha, а поред тога производе и меркантилни кромпир.

Општинска служба и Савјетодавна служба Министарства пољопривреде РС. Општина Рогатица има стручног сарадника за пољопривреду, шумарство и водопривреду, као и једног пољопривредног инспектора. Савјетодавне услуге у пољопривреди покрива Подручна јединица Ресора за пружање стручних услуга у пољопривреди Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске, која броји 9 запослених у подручној јединици Соколац.

Средња пољопривредна школа (агро-туристички техничар). Општина Рогатица је једна од ријетких у овом региону Републике Српске која је препознала значај раног образовања у смјеру пољопривреде и

руралног туризма. Ова школа може имати значајан утицај на одрживост овог ланца вриједности, те његову промоцију, с тога треба бити укључена на одговарајући начин. Као једина у региону, може бити од значаја и за образовање ђака из сусједних општина, те тим и ширење коопераната за рогатичке организаторе производње кромпира.

Дистрибутери инпута. У области снабдијевања инпутима у виду минералног ђубрива и заштитних средстава, те осталог помоћног материјала постоје двије пољопривредне апотеке на подручју општине.

HoReCa сектор. Иако Рогатица још увијек нема довољно развијен HoReCa, њихова улога може бити значајна у промоцији и продаји конзумног и сјеменског кромпира, те његових прерађевина.

5. Потражња, маркетинг и дистрибутивни канали

На основу доступних извора и изјава учесника радионица, може се закључити да су тенденције на тржишту кромпира сљедеће:

- Достигнут је углед и тржишна препознатљивост назива „Рогатичког кромпира“,
- Постоји повезница са другим производима са подручја Рогатице/Романије (романијски скоруп),
- Недовољно присуство у интернет медијима када је ријеч о кулинарству (рецепти и слично),
- На тржишту нема прерађевина од овог кромпира,
- недовољна учесника у ланцу вриједности и
- садни материјал нивоа „елита“ се још увијек набавља из иностранства (углавном Холандија).

Рогатички кромпир се продаје у виду кртола пречника од 35 до 100 mm, који се већином додатно не сортирају, али у складу са тржишним захтјевима, исти се може додатно сортирати уз коришћење техничких рјешења различитог степена аутоматизације. Зависно од мјеста и начина продаје, кромпир се може продавати упакован у вреће различите величине и материјала (папирне, мрежасте, јутане и сл.), те у дрвеним или пластичним (или другим боксовима сачињеним од различитог материјала), као и у ринфузном стању.

Према званичним подацима из општинске управе, кромпир се на територији општине Рогатица гаји на 270 хектара, у чему је сјеменски кромпир заступљен са 56 хектара, а меркантилни са 213 хектара. С обзиром на просјечан принос од 22 тоне меркантилног кромпира и чињеницу да се крупније кртоле из сјеменске производње продају као меркантилне, долази се до податка да укупна производња на годишњем нивоу износи нешто испод 5.000 тона меркантилног кромпира. Од те количине произвођачи имају укупан годишњи приход око 3.200.000,00 КМ.

Анализом тржишта кромпира на територији општине Рогатица, утврђено је да годишња понуда за тржиште износи око 5.000 тона, а да је потражња већа и тренутно се креће нешто изнад 6.500 тона.

6. Конкуренти

На територији општине Рогатица постоји неколико производних субјеката који се баве производњом сјеменског и меркантилног кромпира, као и снабдјевача инпутима ове производње, те је производња мање више стабилна. Када је ријеч о тржишту Босне и Херцеговине, поред рогатичког кромпира добру репутацију на тржишту заузимају и невесињски кромпир (који има заштићено географско поријекло²⁰), те гламочки кромпир. Главни конкуренти не долазе из Босне и Херцеговине, већ из увоза, откуда је у 2020. години увезено скоро 20.000 тона кромпира²¹. Највише се увози из Холандије, око 45% од укупног увоза, посебно када је ријеч о сјеменском кромпиру. Када говоримо о раном младом кромпиру, исти најчешће долази из Египта и Грчке. Ријеч је о количини од око 2.700 тона из Египта односно 1.200 тона из Грчке, што чини око 20% од укупно увезеног кромпира. Рогатица због географско-климатских услова не може бити конкурентна са раним младим кромпиром, али рани млади кромпир из увоза утиче на продају кромпира

²⁰ <https://hercegovina.in/nevesinjski-krompir-jedini-zasticeni-proizvod/>

²¹ <https://resourcetrade.earth/?year=2020&importer=70&category=106&units=weight&autozoom=1>

из претходне године, што често доводи до бацања већих количина кромпира. То све наводи на несређено тржиште и мали број прерађевина од кромпира на домаћем тржишту.

7. Додата вриједност и могућности за диверсификацију

У наредним табелама дат је преглед трошкова производње кромпира на површини од 1 ха ис а производњом од 27,5 тона по ха.

Табела 1: трошкови за производњу кромпира на површини од 1 ха

Ставка	Јединица	Количина	Цијена (КМ)	Укупна вриједност (КМ)
		-1	-2	(1)*(2)
Садни материјал	kg	2400	1,4	3.360,00
Ђубрива (минерална), 15:15:15	kg	900	1,7	1.530,00
КАН	kg	300	2,7	810,00
Стајњак	тона	10	70	700,00
заштитна средства	процјена	1	800	800,00
Радна снага	дан	120	60	7.200,00
Директни трошкови на 1 ха				14.400,00
Паковање (мрежасте вреће)	ком	2500	0,3	750,00
Трошкови превоза (процјена)	km	500	0,5	250,00
Трошкови маркетинга				0,00
Укупни трошкови по ха				15.400,00
Производња kg по ха				27.500,00
Трошкови по kg				0,56

Табела 2: Додата вриједност за кромпир

Ставка	Произвођач	Дистрибутер	Количина продата	Приходи произвођач	Приходи дистрибутер
Цијена за откупљивача (КМ/kg)	0,65	0,75	24.000,00	15.600	2.400,00
Цијена у организацији произвођача (КМ/kg)	1	Није релевантно	3.500	3.500	Није релевантно
Трошкови производње (КМ/kg) и укупно	0,56	Није релевантно	Није релевантно	15.400	0,00
Бруто маржа (КМ/kg)	0,09-0,44	0,1			
Бруто маржа (% од цијене)	14-44	13,33			
Добит на хектар				3.700,00	2.400,00
Добит по дунуму				370,00	240,00

Према актуелној рачуници, добит прије опорезвања из производње кромпира износи 3.700,00 КМ/ха. Додатно, ако је цијела производња организована у оквиру домаћинства кроз трошкове рада у домаћинству може остати око 7.200 КМ. То упућује да произвођач рогатичког кромпира може зарадити око 9 + просјечних нето плата у Српској односно скоро 6 бруто плата (РЗС, јануар 2023, нето плата 1217 КМ, бруто, 1845 КМ).

8. Производња и прерада кромпира

С обзиром да се кромпир на подручју Рогатице узгаја око два вијека, технологија производње базира се на традиционалном знању, али иста се унапређује, сходно технолошким иновацијама у датој области. Површине под кромпиром на територији општине Рогатица могу се наћи на надморским висинама од нешто изнад 500 m, па до преко 1.200 m, тако да се и сама технологија једним дијелом прилагођава датим агро-сколошким условима. Основне сировине потребне за производњу кромпира јесу: садни материјал, органска или минерална ђубрива и заштитна средства.

Једна од карактеристика овог подручја у погледу производње кромпира огледа се у чињеници да се већи дио сјеменске производње потребне за садњу, одвија на територији ове општине, па се врло често сади сјеменски кромпир произведен у датим агро-сколошким условима. Сходно захтијевима тржишта, заступљени сортимент се временом мијења, уз дуже или краће задржавање појединих сорти у производњи. Тренутни примјери дужег задржавања сорти у производњи су Агрија и Дезире, сорте које се већ годинама најзаступљеније у сортименту. Захвљајући постојању више привредних субјеката регистрованих за сјеменску производњу, континуирано се заснивају огледи са новијим сортама које прате тржишне захтијеве, тако да се прије увођења у масовну производњу, добијају информације о њиховој погодности у датим агро-сколошким условима. На основу наведеног, јасно је да је сортимент динамичка категорија, тако да се Рогатички кромпир може производити са употребом садног материјала категорије сјемена елита до прве сортне репродукције сората које се налазе на релевантној сортној листи.

Садња кромпира обавља се на оцједитом и за ту сврху погодном земљишту, уз претходну основну и допунску припрему, те основно ђубрење, зашто може бити коришћен стајњак, минерална ђубрива, или комбинација стајњака и минералних ђубрива. Садња се у правилу обавља машински, а размак садње зависи од техничке конструкције погонске машине и прикључка и међуредни размак се мора кретати у распону од 60 до 80 cm, а размак у реду између биљака од 25 до 40 cm. С обзиром на широк распон производног аерала у смислу надморске висине и варијабилности метеоролошких услова по појединим годинама, садња се може обављати од 15. априла до 15. јуна.

На производним парцелама са засађеним Рогатичким кромпиром, најмање једном у пет година потребно је извршити хемијску анализу земљишта на основне хемијске параметре и то у лабораторији лиценцираној од стране надлежног органа. Добијене резултате хемијске анализе произвођач је дужан да чува, а једну копију доставља Пољопривредном кластеру „СРП“. Производна пракса у технологији производње кромпира на овом подручју подразумијева узгој кромпира у плодореду на начин да се он најчешће смјењује са житарицама или различитим једногодишњим или вишегодишњим врстама крмног биља, с обзиром на присуство сточног фонда. Имајући у виду значај плодореда као важне агротехничке мјере и заступљену производу праксу, Рогатички кромпир се узгаја у плодореду, гдје се најдуже двије године може узастопно узгајати на истој парцели. Мјере његе и заштите обављају се у складу са производном праксом и датим околностима, уз коиршћење дозвољених потрошних материјала у смислу хранива и заштитних средстава који се налазе у релевантним регистрима код надлежних органа. Током трајања вегетације у континуитету се води евиденција о свим технолошким операцијама на обрасцу прописаном у Произвођачкој спецификацији. С обзиром на разлике у надморској висини, варијабилитет у погледу дужине вегетације појединих сорти, те различите метеоролошке услове по појединим годинама у периоду садње и завршетка вегетације, вријеме вађења кромпира може бити од мјесеца августа, па до новембра. Рогатички кромпир може се вадити од 15. августа до 30. новембра. Вађење кромпира у правилу обавља се машински уз коришћење различитих техничко-технолошких рјешења. Након вађења и сортирања, кромпир се складишти у различитим објектима за складиштење, почев од традиционалних трапова, па до савремених складишта са контролисаним условима. Рогатички кромпир у праски се углавном не подвргава прању, али се може примјењивати различита техничка рјешења у циљу одстрањивања остатака земље са покожице кртола. У промет се може стављати са или без наведене радне операције.

У овом ланцу вриједности можемо разликовати 3 нивоа технологија које се користе у току формирања производа. А то су:

- Технологије у оквиру примарне производње. Подразумијева производњу сјеменског материјала и производњу меркантилног кромпира, те складиштење и паковање. Процес је у дијелу

производње сјеменског и меркантилног кромпира заокружен (осим елите), постоји проблем складиштења већих количина, те адекватног паковања/брендирања готових производа.

- Технологија прераде – основни ниво, на газдинству, производња дуготрајних производа, нпр. домаћи чипс, кнедле и слично за тржиште. Није присутна у значајном и нема у понуди на локалном или везаним тржиштима.
- Технологије прераде – виши ниво, подразумијева прераду кромпира у помфрит, чипс, ригее, салате од кромпира, погачице, крокете, кнедле, брашно од кромпира (за кнедле) и концентрат за супе, надјеви од кромпира. Технологије су доступне али нису искориштене.

9. Процјена потреба за жене пољопривреднице и предузетнице

Улога жена у производњи кромпира у Рогатици може варира у зависности од величине породице, обичаја и социоекономских фактора. Међутим, жене често играју кључну улогу у различитим фазама процеса производње кромпира, од садње до вађења.

У многим земљама у развоју, па тако и у БиХ жене су примарни неговатељи својих породица и играју кључну улогу у прехранбеној безбједности у домаћинству. Као такве, оне су често одговорне за производњу кромпира, који је међу основним прехранбеним намирницама у многим породицама у Рогатици.

Учешће жена у производњи кромпира може укључивати активности као што су припрема земљишта, селекција сјемена, садња, плијевљење, наводњавање, контрола штеточина, жетва и обрада после жетве. У неким случајевима, жене су такође укључене у маркетинг и продају кромпира.

Упркос њиховој кључној улози у производњи кромпира, жене се често суочавају са бројним изазовима и препрекама, укључујући ограничен приступ ресурсима као што су земљиште, кредити и инпути, као и културне и друштвене норме које ограничавају њихово учешће у пољопривреди.

Улажу се напори да се одговори на ове изазове и оснаже жене у производњи кромпира. На примјер, локални и регионални актери (општина, Удружења, Задруга и Савјетодавна служба) раде на повећању приступа жена обукама, технологији и финансијским услугама, као и на промовисању родно осјетљивих политика и програма који подржавају учешће жена у пољопривреди.

Жене су присутне, али нешто мање видљиве у овом ланцу у односу на мушкарце, иако су у оквиру газдинстава значајно укључене у исти. Ипак, кроз различите манифестације (укључујући Сајам пољопривреде у Рогатици и регионалне промоције) најчешће су главним промотори рогатичког кромпира. Кроз развој прераде може се очекивати активније учешће жена у овом ланцу.

Када је у питању развој предузетништва, у новом правилнику о подстицајима за развој пољопривреде и села у Републици Српској предвиђене су веће границе подршке регистрованим предузетницима, а то може бити додатни стимуланс за отварање микро и мала предузећа у руралним подручјима. Међутим, биће потребна одређена обука и едукација о пословном законодавству. С тога би било добро да локална администрација одреди службеника или службу, која ће бити намијењена управо за подршку унапрјеђења предузетништва међу женама.

10. Изазови и могућности развоја ланца вриједности

Изазови

Недостатак квалитетне механизације. Према урађеним анкетама, произвођачима недостаје квалитетна механизација, која би могла унаприједити процесе производње кромпира. Неопходно је с тога кроз јаке локалне и регионалне иницијативе упутити конкретне захтјеве према Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске те евентуално другим релевантним финансијерима, а у вези финансирања набавке адекватне механизације.

Недостатак складишних капацитета. На подручју општине постоји пројекат да се у оквиру Задруге Агроплан изгради простор већих капацитета за складиштење кромпира. Међутим, процес реализације пројекта не прати довољно добро промјене на тржишту.

Старење становништва и миграција младих. Све више младих напушта ове просторе, што директно утиче на број радно способног становништва.

Могућности

Повећање прихода од производње кромпира. За достизање успјеха у производњи кромпира, између осталог, неопходне су и мјере заштите које подразумевају коришћење различитих хемијских средстава. Поред мјера хемијске заштите постоје и друге агротехничке мјере које имају утицај на његу кромпира (плодоред и др.). С друге стране, рационално и стручно коришћење хемијских средстава доприноси бољој заштити кромпира, али и смањењу негативног утицаја на животну средину. С тим у вези неопходне су стручне едукације произвођача и стални надзор, а управо ограничена употреба хемијских средстава у заштити може бити дио промотивног пакета рогатичког кромпора.

Могућност подизања свијести и препознатљивости рогатичког кромпира кроз туризам: Рогатица се налази у близини неколико значајних туристичких атракција и искоришћавање ових потенцијала даје могућност стабилног и одрживог пласмана рогатичког кромпира заједно са другим дефинисаним ланцима вриједности (млијечне прерађевине и месо из узгоја у систему крава-теле). Међутим, заиста је неопходно представити производе и кроз рецепте (укључујући интернет алате промоције), саставни дио кухиње у угоститељско-туристичким објектима и другим облицима промоције.

Заштита географског поријекла. Пољопривредни произвођачи на подручју општине Рогатица, према резултатима истраживања, не користе у довољној мјери свије главне компаративне предности ове општине, а то је препознатљивост брэнда рогатичког кромпира и традиција у производњи, обим ресурса на располагању и могућности удруживања. За очекивати је да би заштита географског поријекла у будућности могла унаприједити сарадњу између учесника ланца вриједности, као и приходе. На прољеће 2023. године ПЗ Агроплан са п.о. је одобрен пројекат од стране ЕУ4Агри који има између осталог циљ и заштиту географског поријекла рогатичког кромпира, што треба искористити на најбољи начин.

11. Закључци и препорука

Овај ланац вриједности има капацитете који се морају добро анализирати, утврдити све предности и недостаци, и на основу тога донијети стратешке одлуке. Битно је обезбиједити квалитетан приступ у раду са учесницима ланца вриједности и користити искуства из свијета и . С тим у вези, неопходно је радити на следећем:

- Завршити процес заштите географског поријекла,
- Додатно ојачати актуелне организаторе производње (Удружење и задругу), укључујући унапређење знања и вјештина запослених/укључених у областима квалитета кромпира, пружања стручних услуга, промоције и продаје.
- Заједно са свим учесницима ланца вриједности израдити студије изводљивости за покретање прераде кромпира и одредити најперспективније производе.
- У сарадњи са научно-истраживачким партнерима направити и имплементирати правилнике о интегралној производњи кромпира.
- Уз подршку свих учесника радити на даљој промоцији и брендирању рогатичког кромпира.

Анализа ланца вриједности производње млијека у Рогатици

1. Увод

У Рогатици постоји велики потенцијал у преради млијека кроз производњу традиционалних производа попут скорупа и различитих врста сирева (млади сир, заједнице или сумјеша, сир у саламури итд.), који заслужују да буду валоризовани и саставни дио понуде пољо-прехрамбених производа Рогатице. У анализи ланца вриједности прераде млијека у Рогатици, обрађена су два најчешћа производа која су предмет прераде млијека на газдинствима у Рогатици која држе краве или краве и овце и газдинствима која се баве одгојем коза. С обзиром на релативно слабо плаћено сирово млијеко, једна од могућности за

диверсификацију прихода локалних произвођача млијека може бити прерада млијека на газдинству или у неком заједничком објекту.

2.Кратак преглед тренутног стања

На подручју Рогатице производња млијека је генерално екстензивна, са мањим бројем газдинстава који се баве производњом млијека на интензивнији начин. Вриједност производње млијека је око 1,5 милиона КМ. Говедарска производња на подручју општине Рогатица се може окарактерисати као екстензивна до полуинтензивна производња, а најчешће се узгајају сљедеће пасмине: сименталац, холштајн, те у мањем броју неке аутохтоне пасмине говеда. Тачни подаци о броју оваца у мужи нису доступни. Код коза је то најчешће алпина, када је ријеч о фармском узгоју, или балканска домаћа коза, најчешће гајена у стадама оваца.

3.Природни услови

Велике површине природни травњаци и природне ливаде укупних површина од 12.239 хектара су значајан ресурс који се може искористити за развој овога ланца вриједности. Ипак овај начин производње, уз комбинацију стајског узгоја и испаше на флором богатим пашњацима даје одређену посебност производње и вјероватно због самог састава obroка може понудити квалитетну сировину за виши степен обраде. Због специфичности производње (учешће испаше и сијена у исхрани и травног састава) квалитет млијека из ове општине је добар предуслов за производњу висококвалитетних млијечних производа. Такође, на подручју општине се производи и козје и овчије млијеко. Близина Јахорине, Андрић Града, Сарајева и других центара су заиста значајни предуслови за развој овога ланца вриједности.

4.Учесници ланца вриједности

Главни актери који учествују о организацији ове производње су:

Узгајивачи говеда, оваца и коза. Производња млијека у Рогатици је једна од стратешких грана, са произведених око 1,5 милиона l/година крављег млијека. Просјечна производња по крави је до 5.000 литара/лактација. Ово млијеко производи 178 регистрованих произвођача, а додатно имају и двије регистроване фарме коза које годишње произведу око 36.500 литара козјег млијека. У мањем броју стада се музу и овце, чије млијеко такође може бити значајан елемент у обогаћењу ланца вриједности производње и прераде млијека у Рогатици. Према процјенама општинских служби 55% произведеног млијека се откупљује, а остатак се прерађује на газдинству за властите потребе, а један дио се продаје. Овдје посебну можемо обратити пажњу на жене на овим газдинствима, које су најчешће носилац знања прераде млијека на газдинству.

Откупљивачи. На подручју општине тренутно дјелује једна мљекара, а ријеч је о мљекари „Пађени“ из Билеће. То је савремено опремљен погон који има дневни капацитет прераде од 100.000 литара свјежег млијека, а своје производе продаје у БиХ и окружењу. Млијеко откупљује од око 1,000 коопераната са подручја 20 општина од Хан Пијеска до Требиња у Српској, те у Федерацији БиХ у Чапљини, Томиславграду и Калесији.

Општинска служба и Савјетодавна служба Министарства пољопривреде РС. Општина Рогатица има стручног сарадника за пољопривреду, шумарство и водопривреду, као и једног пољопривредног инспектора. Савјетодавне услуге у пољопривреди покрива Подручна јединица Ресора за пружање стручних услуга у пољопривреди Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске, која броји 9 запослених у подручној јединици Соколац.

Средња пољопривредна школа (агро-туристички техничар). Општина Рогатица је једна од ријетких у овом региону Републике Српске која је препознала значај раног образовања у смјеру пољопривреде и руралног туризма. Ова школа може имати значајан утицај на одрживост овог ланца вриједности, те његову промоцију, с тога треба бити укључена на одговарајући начин.

HoReCa сектор. Иако Рогатица још увијек нема довољно развијен HoReCa, њихова улога може бити значајна у промоцији и продаји млијечних производа са подручја општине Рогатица.

Туристичка организација општине Рогатица²². ТООР ће имати улогу у промоцији млијечних прерађевина са подручја општине, те других производа и услуга које се вежу за производњу и потрошњу млијека и млијечних прерађевина.

5. Потражња, маркетинг и дистрибутивни канали

Најпознатији млијечни производ са подручја општине Рогатица је свакако романијски скоруп. То је већ брендиран производ, производ чије су нутритивне и квалитативне особине препознате и имају своје купце. У највећем броју случајева нема проблема што се тиче његове продаје, а често је продаја унапријед договорена или чак плаћена (дијелом или у потпуности). Предност Рогатице у односу на друге општине у којима се производи романијски скоруп јесте његова надопуњујућа веза са рогатичким кромпиром. Ова два производа често иду у пару, и у кухињи у домаћинства или угоститељским објектима односно на неким манифестацијама.

Кад је у питању полутврди козији сир, може се рећи да је његово позиционирање на тржиште још увијек у развоју, али да постоје капацитети који се могу искористити.

Када говоримо о систему дистрибуције ових производа, можемо споменути следеће:

- a) Продаја на газдинству, скоро по правилу познатим купцима. Ово подразумјева и дио који шаље са газдинства, личном доставом или путем познаника, односно путем предузећа (државних или приватних) која нуде поштанске услуге.
- b) Туристички садржаји и манифестације на локалу: пољопривредни сајам у Рогатици и друге сличне манифестације.
- c) На регионалним или републичким пољопривредним пијацама и/или туристичким манифестацијама у региону (Источно Сарајево, Јахорина, Бања ЛУка). На овим догађајима, најчешће жене, чланице удружења представљају и продају своје производе.

6. Конкуренти

Када је ријеч о *романијском скорупу*, највећи проблем је што се на тржишту може наћи романијски скоруп, који то у суштини није. А исти је био из других крајева лошијег квалитета и другачијег својства, чиме је обаран углед аутохтоног романијског скорупа. С тим у вези институт заштићеног географског поријекла који има овај производ треба да буде видљивији, овог производа и на тај начин спријечена његова злоупотреба и подигнута конкурентност на тржишту. Значајна веза између скорупа и кромпира је и у процесу производње. Јер се стајњак поријеклом са сточарских фарми најчешће користи у ђубрењу поља под кромпиром.

Када је ријеч о *тврдом козјем сиру*, тржиште постоји, већи произвођачи углавном лако продају свој производ, мада је стабилност тог тржишта још увијек помало упитна. Тренутна предност ове производње јест што прерада козијег млијека није још увијек довољно развијена на тржиштима којима гравитирају производи из Рогатице и постоји још увије простора за развој ове производње. Значајна је близина Сарајева у продаји овог производа.

7. Додата вриједност и могућности за диверсификацију

У овом дијелу представљена је производња два производа, а према анализом утврђеним ресурсима односно сировинама. Производња ових производа је дјелатност у оквиру газдинства, па је додата вриједност у суштини труд (вријеме) утрошен у припрему овог производа. Произвођачи су обично и дистрибутери, а продаја је најчешће на самом газдинству. Због такве ситуације, тешко је одредити цијену посредника. А ако постоји посредник, услуге дистрибуције нису тачно одређене. Такође, нека паковања су мања (0,5 kg), а у неким случајевима производ се испоручује у кантама од 5 kg или чак дрвеним кацама. Сир се често испоручује у вакуум паковању. У рачуницама за прераду крављег млијека узети се су просјечне величине газдинства од 4-5 музких грла крава, са годишњом производњом од око 20.000 l млијека. Код коза је узето газдинство од око 40 коза са просјечном производњом по грлу од 450 l у лактацији.

²² <https://www.facebook.com/turisticka.opstinerogatica/>

8. Романијски скоруп

Табела 1. Директни трошкови за производњу 1 kg романијског скорупа

Ставка	Јединица	Цијена (KM)	Количина	Укупно (KM)
Млијеко	l	0,8	30	24
Со	kg	1,1	0,02	0,022
Утрошено огријевно дрво и електрична енергија	Процјена на 1 kg			2,5
Амбалажа (дрвене каце за зрење - амортизација)	ком	25	0,01	0,25
Амбалажа (паковања пластична)	ком	0,45	1	0,45
Радна снага (процјена утрошеног радног времена на производњу 1 kg скорупа)	сат	10	0,45	4,5
Остало (средства за прање сућа, друго)	Процјена на 1 kg			0,5
Укупни трошкови по kg				32,22

а- Један број произвођача купује већ готове дрвене качице, док их други сами производе на својим газдинствима.

Табела 2. Додата вриједност за романијски скоруп

Ставка	Произвођач	Продајна цијена/ Дистрибутор
Цијена (KM/kg)	35-40	N/A
Директни трошкови (KM/kg)	32,22	N/A
Бруто маржа (KM/kg)	2,78-7,78	N/A
Бруто маржа (% од цијене)	8-22%	N/A

Кад узмемо просјечан број грла у пројектном подручју тј. 4-5 крава, са просјечном производњом од 4.500 kg млијека по лактацији уз неке минималне количине овчијег млијека (што није посебно обрађено), газдинство може произвести 675 kg романијског скорупа када би скоро цјелокупно произведено млијеко прерађивало у овај производ (ица 90%). Са просјечном зарадом од 5 KM/kg газдинство ће остварити 3.375 KM добити. Овдје можемо додати и трошкове раде, што је представљено кроз плату. Ту је додатих 3.030 KM на годишњем нивоу. Закључак је да укупна добит једног домаћинства са 5 крава, а који највећи дио млијека прерађују у романијски скоруп износи 6.700 KM/година. Овај прорачун подразумијева да „произвођач скорупа“ плаћа „носиоцу газдинства“ млијеко по 0,8 KM/l. То упућује да произвођач романијског скорупа може зарадити тек 5,5 просјечних нето плата у Српској односно 3,6 бруто плата (PЗС, јануар 2023, нето плата 1217 KM, бруто, 1845 KM).

9. Сир полутврди од козијег млијека

Сљедећи производ од млијека који се може наћи на тржишту из козарске производње јесте полутврди сир.

Табела 3. Директни трошкови за производњу 1 kg полутврдог од козијег млијека

Ставка	Јединица	Цијена (KM)	Количина	Укупно (KM)
Млијеко	l	1,35	11	14,85
Со	kg	1,1	0,02	0,022
Културе за сирење	Процјена на 1 kg			0,5
Утрошено огријевно дрво и електрична енергија	Процјена на 1 kg			1,6
Амбалажа (дрвене каце за зрење - амортизација)	ком	25	0,01	0,25
Амбалажа (паковања пластична)	ком	0,11	1	0,11
Радна снага (процјена утрошеног радног времена на производњу 1 kg сира)	сат	10	0,3	3
Остало (средства за прање сућа, друго)	Процјена на 1 kg			0,4
Укупни трошкови по kg				20,7

Табела 4. Додата вриједност за полутврди сир козијег млијека

Ставка	Произвођач	Продајна цијена/ Дистрибутор
Цијена (KM/kg)	25	30
Директни трошкови (KM/kg)	20,7	1
Бруто маржа (KM/kg)	4,3	4
Бруто маржа (% од цијене)	17%	13%

Као и у претходном примјеру, о прорачуну се узима у обзир „произвођач козјег сира“ плаћа „носиоцу газдинства“ млијеко по 1,35 KM/I. То је наравно доста ниже од тржишне цијене козјег млијека, али представља онај дио који покрива минималне трошкове производње истог. Ако узмемо да једно газдинство које у основном стаду има 60-ак музних коза произведе око 18.000 литара млијека годишње, долазимо до закључка да може произвести око 1.636 kg ове врсте козјег сира. Тај износ доноси укупну добит од 7.035 KM и доноси приход од 5,7 просјечних мјесечних нето плата односно 3,8 бруто плата (P3C, јануар 2023, нето плата 1217 KM, бруто, 1845 KM). Наравно зарада је и нешто виша јер је најчешће радна снага ангажована из домаћинства, те на овом броју коза особа која је задужена за производњу сира може остварити и скоро просјечних нето плата у Српској.

10. Производња и прерада млијека

У овом ланцу вриједности можемо разликовати 4 нивоа технологија које се користе у току формирања производа. А то су:

- Технологије у оквиру примарне производње. Углавном стандардне за производњу млијека, укључујући системе муже и складиштења/хлађења млијека након муже.
- Технологије прераде - Основни ниво, прерада млијека на газдинству - једноставне и доступне технологије, по углавном личним рецептурама односно знању.
- Технологија прераде – такође на газдинству, али стандардизована производња у оквиру конзорција/удружења по тачно прописаним процедурама припреме и изласка на тржиште под одређеним брэндом, не само за продају на прагу већ за HoReCa и трговине.
- Технологије прераде на вишем нивоу. Ријеч је о специјализованим погонима за прераду млијека, мањег или већег обима. Технологије дјелимично доступне, али ријеч је о већим инвестицијама и том случају се требају на квалитетан начин уредити односи власништва и функционисања предузећа уколико је ријеч о заједничком власништву.

11. Процјена потреба за жене пољопривреднице и предузетнице

Жене у фази производње млијека и његове прераде и на газдинству или евентуално у погону, могу бити главни носилац у овом ланцу вриједности. Оне су најчешће те које преносе стечена знања од претходних генерација, када је ријеч о традиционалним производима. Потребно је више радити на активирању жена у овом ланцу вриједности, кроз Удружења, женске задруге и слично, али и обезбиједити више обука у области производње, стандарда, квалитета млијека, промоције, продаје и комуникације са купцима.

Већина жена које производе скоруп нису запослене, а осигурање имају преко газдинства. Када оду у пензију немају примања (осим ако су имали 4 или више дјете), до смрти супруга породице. Тада добијају такозвану породичну пензију. Због тога би у будућности било потребно подржати регистрације производње, који би обезбиједио боље осигурање и одређена примања женама након пензионисања. Овај приступ би такође помогао млађим женама да одлуче да остану на селу.

Када је у питању развој предузетништва, у новом правилнику о подстицајима за развој пољопривреде и села у Републици Српској предвиђене су веће границе подршке регистрованим предузетницима, а то може бити додатни стимуланс за отварање микро и мала предузећа у руралним подручјима. Међутим, биће потребна одређена обука и едукација о пословном законодавству. С тога би било добро да локална администрација одреди службеника или службу, која ће бити намијењена управо за подршку унапјеђења предузетништва међу женама.

12. Изазови и могућности развоја ланца вриједности

Изазови

Управљање стадом. Међу значајним проблемима који ограничавају унапређење производње млијека јесу нешто лошији услови смјештаја музних крава, велики број је још увијек на везу, а свијест о добробити крава међу узгајивачима још увијек није на довољно високом нивоу. Такође, ограничен је и приступ новим технологијама за смјештај говеда, али и изворима знања. На подручју Рогатице нема фарми које су у контроли производности.

Прописи о безбједности хране и њихова примјена од стране произвођача: Од новембра²³ 2022. године биће олакшана регистрација и улазак на тржиште за оне произвођаче који производе одређене производе животињског порекла на својим фармама. Правилник се односи на произвођаче који директно продају или испоручују крајњем потрошачу, односно локалним малопродајним објектима који директно снабдијевају крајње потрошаче примарним производима у одређеним количинама. Стога је јесте изазов имплементирати одредбе које нуди овај правилник.

Уједначен квалитет производње: Неопходно је дефинисати неколико основних производа који ће представљати (или већ представљају) производњу и прераду млијека у Рогатици, те за исте донијети одређена упутства за припрему, како би на тржишту имали уједначене и препознатљиве производе. Ово би могао бити задатак Удружења произвођача, које би исте припремило у сарадњи са релевантним стручним лицима или институцијама. Након доношења ових докумената, било би неопходно да се кроз радионице и обуке сви учесници ланца вриједности упознају са истима. Упутства треба да имају и предложене начине надзора.

Старење становништва и миграција младих. Све више младих напушта ове просторе, што директно утиче на број радно способног становништва. Старији људи су мање активни, а смањује се и број крава које се узгајају.

Могућности

Могућност боље валоризације производа заштићеног поријекла: Са овога подручја већ је заштићен бренд романијског скорупа, што подразумијева скоруп произведен на подручју општина Пале, Соколац, Хан Пијесак и Рогатица. И додатни производи (козји, крављи сир, намази и друго) се могу *наслонити* на већ постојећи назив и обезбиједити бољу проходност на тржишту. У будућности треба размислити о њиховој заштити у пуном смислу и у складу са важећим прописима. Заштита географског порекла може значајно помоћи у промоцији и продаји производа, повећању броја друштвених догађаја на селу, али и осигурању додатних извора финансирања за развој овог ланца вриједности. Такође, одређене новине и посебности ове производње могу утицати на младе да се одлуче да остану овдје.

Могућност подизања свијести и препознатљивости рогатичких млијечних производа кроз туризам: Рогатица се налази у близини неколико значајних туристичких атракција и искоришћавање ових потенцијала даје могућност стабилног и одрживог пласмана ових производа. Међутим, заиста је неопходно представити производе и кроз рецепте (укључујући интернет алате промоције), саставни дио кухиње у угоститељско-туристичким објектима и другим облицима промоције.

13. Закључци и препорука

Овај ланац вриједности има капацитете који се морају добро анализирати, утврдити све предности и недостаци, и на основу тога донијети стратешке одлуке. Битно је обезбиједити квалитетан приступ у раду са учесницима ланца вриједности и користити искуства из сусједних општина или региона. С тим у вези, неопходно је радити на сљедећем:

²³ Правилник о посебним условима за објекте у пословању са храном животињског поријекла (Службени Гласник РС, број: 108/22).

- Оформити јако Удружење произвођача млијека и млијечних производа у Рогатици, у којем ће учешће подразумевати редовно плаћање чланарине.
- Донијети конкретне задатке и документе који ће усмјерити рад овог Удружења.
- Додатно мотивисати све актере ланца вриједности кроз финансијску, стручну и друштвену подршку да учествују у овом ланцу вриједности.
- Објединити производњу међу произвођачима и модернизовати производњу.
- Оформити кабинет за практичну наставу у преради млијека у средњој школи у Рогатици.
- Повећати број обука у области хигијенске исправности млијека и млијечних прерађевина, промоције и маркетинга.
- Ускладити производњу са релевантним прописима који прописују безбједност и пословање у области производње хране.

Анализа ланца вриједности: Производња меса у систему крава теле у Рогатици

1. Увод

Производња меса на Рогатици углавном се ослања на постојеће говедарство и овчарство овог подручја, док је узгој свиња и живине више некомерцијалног карактера (за потребе домаћинства). У посљедњих неколико година долази до развоја узгоја говеда у систему крава теле. У узгојима се најчешће користи сименталска пасмина говеда, абердин ангус те крижанци у типу сименталца. Када су у питању категорије говећег меса, на нашем тржишту највећа је потражња за јунећим и телећим месом, док се месо старијих категорија говеда најчешће користи за припрему сухомеснатих производа, или се продају купцима најчешће у Федерацију Босне и Херцеговине.

2. Кратак преглед актуелног стања

У ову производњу у Рогатици је укључено 30 узгајивача у систему крава теле, а претежно су мушкарци носиоци газдинстава. Производња на нивоу годину око 300 телади, од чега 250 иде за месо, а остатак за обнову стада. Годишње се произведе око 30 тона меса вриједности од 480.000 КМ. Највећи дио узгојених грла се продаје непосредно на газдинству. Један дио узгајивача је у процесу органске сертификације.

3. Природни услови

У структури пољопривредних површина у Рогатици превладавају природни травњаци, природне ливаде 12.239 хектара или 58% са екстензивним начином искориштавања које су управо погодне за обављање ове врсте производње. Због смањења сеоске популације остаје све више и приватних парцела, чији су власници заинтересовани да неко одржава ове површине. С тим у вези капацитети за развој овог система сточарења су заиста велики. Додатно, јак локални прерађивач и близина Сарајева као главног тржишта говедине у Босни и Херцеговини су заиста велика шанса за развој узгоја говеда у систему крава теле. Од ресурса значајни за овај ланац вриједности важно је истаћи доступност кабасте хране као најзначајнијег инпута и основног оброка преживара. Овоме у прилогу иду велике површине ливада и пашњака, затим довољне обрадиве површине за производњу конзервисане кабасте хране - сјена и сјенаже, те житарица.

4. Актери ланца вриједности

У овом ланцу вриједности постоји неколико важних актера.

Главни актери који учествују о организацији ове производње су:

Пољопривредници – узгајивачи у систему крава теле. Они су најчешће регистровани као некомерцијална и комерцијална газдинства, те ријеђе као самостални предузетници или предузећа. Носиоци овог сектора пољопривреде на подручју Рогатице су пољопривредници који се баве узгојем говеда у систему крава – теле, те у мањем броју товом јунади излучене из стада у систему – крава теле, затим узгајивачи у систему крава дојиља. Газдинства су углавном организована у облику породичног бизниса, у којем на доношење одлука утиче неколико генерација породице. Породичне операције утичу и на пословање фарме и

карактеристичне циљеве њене производње. Према подацима прикупљеним током анализе овог ланца вриједности установљено је да веома мали број жена учествује у производним процесима овог ланца вриједности. Оне су углавном укључене у физички лакше послове унутар газдинства или лакше послове унутар месне прехрамбене индустрије. Највећи број фармера из ове производње, њих 90% посједује просјечно 10 грла, док је великих произвођача, с 30 и више грла мало.

Откуп и прерада. на подручју Рогатице постоји једна веће месна индустрија „Визион“, Рогатица те више откупљивача чија су сједишта унутар и изван општине. Такођер, значајно је напоменути удио локалних месара у откупу живе стоке, те дистрибуцији и пласману говеђег меса на регионално тржиште.

Општинска служба и Савјетодавна служба Министарства пољопривреде РС. Општина Рогатица има стручног сарадника за пољопривреду, шумарство и водопривреду, као и једног пољопривредног инспектора. Савјетодавне услуге у пољопривреди покрива Подручна јединица Ресора за пружање стручних услуга у пољопривреди Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске, која броји 9 запослених у подручној јединици Соколац.

Средња пољопривредна школа (агро-туристички техничар). Општина Рогатица је једна од ријетких у овом региону Републике Српске која је препознала значај раног образовања у смјеру пољопривреде и руралног туризма. Ова школа може имати значајан утицај на одрживост овог ланца вриједности, те његову промоцију, с тога треба бити укључена на одговарајући начин.

HoReCa сектор. Иако Рогатица још увијек нма довољно развијен HoReCa, њихова улога може бити значајна у промоцији и продаји производа из система крава теле са подручја општине Рогатица.

5. Потражња, маркетинг и дистрибутивни канали

Месо и месне прерађевине су производи који се конзумирају током цијеле године на подручју Републике Српске и Босне и Херцеговине. Ипак према подацима са тржишта дошло је до пада конзумације говедине, што је највероватније везано за енормни раст цијене меса, месних прерађевина и хране како на глобалном, тако и на домаћем тржишту. Такођер, уколико погледамо анализе дугогодишњег тренда производње говеђег меса у Рогатици примјетан је значајан пад броја свих категорија говеда. Узроци овога леже најчешће у депопулацији села. Као посљедица овога долази до поскупљења живе ваге товних јунади из домаћег узгоја, те проблема у пласману меса, због чега се месна индустрија окренула набавци јефтинијег меса из увоза. Дobar примјер тога јесте и да на подручју Рогатице најмање живе стоке откупљује и највећа месна индустрија „Визион“, а највише мањи откупљивачи из Рогатице и других дијелова БиХ. Стока се најчешће продаје на газдинству, гдје долази накупац и својим превозом одвози стоку даље.

Када су у питању сајмови који промовишу сточарску производњу овог ланца вриједности важно је напоменути постојање традиционалне „Регионалне пољопривредне изложбе и сајма“ која је позната у ширем региону. У оквиру овог сајма се поред фестивала домаћих производа, организирају и стручна предавања те изложбе говеда и оваца такмичарске природе, али и различитих пољопривредних производа (скоруп, сиреви, кромпир, лук).

У посљедње вријеме је дошло до раста цијена јунади од 30 – 40%. Тако тренутна цијене најквалитетнијег јунећег меса, попут јунећег бифтека износи 45 КМ, док је цијена јунећег рамстека 22 КМ. Цијена најквалитетније телећег меса – телећег бута износи 28 КМ, док је цијена телеће кременадле 22 КМ. Такођер, цијене неких од најквалитетнијих и најтраженијих месних прерађевина попут суве говедине - су поприлично високе и крећу се за пастрму I класе око 40 КМ, док се II класа плаћа по цијени од 22 КМ. Цијена траженог говеђег суздука у маркетинга износи од 22 - 30 КМ.

6. Конкуренција

У овом ланцу вриједности у Рогатици, али и у сусједним општинама преовладавају мања, тржишно неконкурентна пољопривредна газдинства, чији су власници старије добне структуре, најчешће без довољно радне снаге, слабо технички опремљена у процесу производње. Осим овога када је у питању конкурентност овог ланца вриједности, додатна отежавајућа околност јесте увоз меса, којем због нижих набавних цијена домаћа производња тешко конкурише. Током 2022. године дошло до повећања извоза

меса (само пилетине, за коју постоји дозвола за извоз у ЕУ) из Босне и Херцеговине, међутим истовремено се дешава и повећање увоза говедине чији квалитет је често упитан. Месо из увоза је најчешће високо субвенционисано, те тим и јефтиније, што свакако може бити предмет увођења заштитних мјера, међутим БиХ институције већ годинама избјегавају своје законске обавезе по овом питању.

Према информацијама прикупљеним од удружења пољопривредника из оба ентитета из Босне и Херцеговине и откупљивача овог сектора, килограм живе ваге меса из домаће производње за једну КМ је скупљи од меса из увоза, при чему је у оваквом омјеру цијена све теже одржати конкурентност домаће производње. Окупљивачи односно прерађивачи меса износе да без увозног меса не могу подмирити своје потребе и организирати стабилно снабдјевање домаћег тржишта, те да би тренутне цијене меса без увоза биле знатно веће. Супротно овоме, наши произвођачи сматрају да имају све услове за повећање производње, али да остаје проблем пласмана на тржиште домаћег меса. Врло важно је напоменути да фармери често указују на споран квалитет и свјежину увезеног меса, те позивају на појачане контроле квалитета ове намирнице. Такође, велики проблем је и недостатак само организације произвођача у произвођачке организације, јака Удружења и спровођење узгојно-селекцијских активности. Додатно на простору Рогатице нема прерада или клаоница које су у власништву узгајивача.

7. Додата вриједност и могућности за диверсификацију

У табелама испод дате су основне смјернице за успјешну организацију ове производње са 30 плоткиња/крава и из обрт стада од 15% и уз 28 телади одгојених годишње. То подразумјева стадо од цца 70 грла. Претпоставка је да газдинство има адекватне производне површине, а то подразумјева 30 ха пашњака, 25 ха површина намијењених за производњу сјена и сјенаже, те стрних жита. Такође, у прорачуну је узето да се све ове површине користе легално и да на све газдинство има право на регрес за гориво. Рачуница подразумјева два радника (од којих је један власник и стално запослен), док је други радник сезонски (6 мјесеци).

Табела 1. Трошкови производње у систему узгоја крава теле за 30 плоткиња + друге категорије

Ставка	јединица	број	цијена по јед. (КМ)	укупно (КМ)
1. Плате				
Руководилац/власник	мјесец	12	2100	25200
Сезонски радник (чување стоке и припрема хране)	мјесец	6	1800	10800
				36000
2. Производни трошкови				
сијено (трошкови производње)	тона	105	180	18900
Трошкови производње крме (сијане ливаде, травно дјет. Смјеше и зоб, ђубриво, сјеме) 10 ха	ха	10	1350	13500
Концетровано храниво	тона	8	950	7600
минерална со (30 гр/грло дан), цца 70 грла цијело стадо	kg	770	0,8	616
набавка приплодног бика (сваке 2. године)	грло	0,5	5000	2500
				43116
3. Горива и мазива				
Нафта (са урачунатим регресом)	литар	1500	1,9	2850
Моторна уља	литар	40	14	560
				3410
4. Одржавање машина				
Резервни дијелови (филтери, сијалице, свијеће)	процјена	1	500	500
Мање поправке и прегледи	процјена	1	350	350
				850
5. Трошкови ветеринара				
По посјети	посјета	10	70	700
Обиљежавање (28 нових пари и 10 замјенских)	пар ушних маркица	38	11,7	444,6
				1144,6
6. Потрошни материјал				

Администрација (тонери, папири, телефони)	процјена	1	150	150
Штала (метле, лопате...)	процјена	1	100	100
Дезинфекција	литар	10	17	170
				420
Укупно				84940,6

У табели приказани су основни трошкови производње у систему крава теле. Укупни трошкови износе око 1.200 КМ/грло. У сљедећој табели представљени су приходи од ове производње. Подстицаји које остварује газдинство су дати оквирно, због честих измјена подстицајне политике од стране министарства.

Табела 2. Додата вриједност за систем крава теле

Ставка	јединица	број јединица	цијена по јед. (КМ)	укупно
мушка телад цијена 9,5 КМ ж.в. цца 250 кг	грло	13	2250	29250
Јунице младе (цца 9 мјесеци)	грло	6	3200	19200
Јунице одрасле	грло	5	4200	21000
бик за клање (излучен из приплода)	кг	750	5,8	4350
Подстицаји (укупно по грлу у основном стаду)	грло	30	300	9000
Подстицаји јунице	грло	14	250	3500
			укупно	86300

На основу наведене рачунице, можемо рећи да је у оваквим условима производње, са стадом величине 30 плоткиња, ова производња ниско профитабилна и није одржива. Наиме, према актуелним трошковима производње, и може се рећи у идеалним условима, кад је у питању располагање земљиштем, годишња добит прије опорезивања је 1360,00 КМ. Тај износ представља и износ из којег се требају одвојити средства за нове инвестиције (опрема, механизација, објекти итд.). Такође, у обрачун није узета ни амортизација, тако да је ова производња дефинитивно захтјева и веће подстицаје и веће стадо. С тога мора бити предмет циљане подршке и локалних и републичких органа.

8. Технологија узгоја у систему крава теле

Узимајући у обзир специфичност производње у узгоју товних пасмина говеда, односно у систему узгоја говеда без тржишне производње млијека, а када говоримо о исхрани на паши, питање органиације производње зависи превасходно од природних услова и наше иновативности и финансијских могућности. *Исхрана.* Исхрана стада се у периоду ван сезоне за испашу најчешће базира на локално расположивим крмивима. Крмни оброк ван сезоне за испашу углавном се састоји од сијена, сјенаже, концентрованих крмива и минералних смјеша. У оваквим условима потребно је обезбиједити склониште за говеда.

Испаша. Током сезоне за испашу говеда би требала бити на пашњацима током дана и ноћи, као што је уобичајено у овом систему. Ограђивање је неопходно јер не само да би се спријечило бјежање стоке са пашњака, него и да би се спријечило улазак дивљих животиња у ограђени простор. С обзиром на дугорочно изнајмљивање земљишта, простор је потребно трајно оградити. Материјал за ограђивање треба изабрати према цијени и доступности, узимајући у обзир његово трајање. Преграде, преградице и улази морају да обезбиједу улазак и прилазак (ширина 4–5 м) и морају бити осигурани да онемогуће улазак неовлашћеним лицима и возилима. Основна опрема на пашњацима је: хранилиште (најбоље очвршћено), поплочане појилице, изолацијски (фиксни) бокс, мјесто за давање соли. Неопходна је надстрешница или дрвеће да обезбиједу хлад.

Појилице. Изградња функционалне појилице се исплати посветити вријеме и средства. Обично је подручје око појилица код оваквог узгоја тешко оптерећено и често долази до њиховог оштећивања, па стога би требало бити ојачано (полагањем панела). У случају недостатка воде на локацији, снабдијевање водом се рјешава помоћу цистерни. Мора се обезбиједити адекватан број мјеста за напајање (потребно је 0,7 м појилишта за 6–8 крава; 0,5 м појилишта за 15–20 јуница).

Мјесто за прихрањивање. Користи се углавном само прије почетка периода вегетације и након испасања биљака. Због релативно великог броја кишних дана у овој области требао би се саградити наткривен систем на тврдој подлози.

Помоћна опрема. Користи се за обављање ветеринарских послова, вагање, обиљежавање, сортирање, третман животиња и слично. Помоћна опрема мора бити довољно чврста и отпорна, да би обезбиједила

захтјеје за безбједност на раду и превенцију непотребног рањавања животиња. Ограда за животиње би требала бити довољно велика за затварање цијелог стада, односно животиња свих категорија.

Сточна вага. Осим за тржишна вагања, сточна вага служи и за одређивање тежине телади од 120 и 210 дана старости, што је од пресудног значаја за контролу товне производности. Ваге су преносиве, ништа мање потребно је обезбиједити кавез и чврсту подлогу, на којој ће бити постављене.

Вегетација. Вегетација на пашњацима мора да обезбиједи:

- довољне количине зелених крмива за потребе испаше у периоду испаше,
- довољне количине сијена за зимско држање говеда,
- довољну резерву у случају неочекиваних промјена времена.

Процјену вегетације на испаша и кондицију животиња обавља зоотехничар, а на основу резултата одређује крмни оброк. Мјеста која нису до краја попасена треба косити, мјеста доступна за механизацију.

Хладовина. Уколико нема довољно природних склоништа, неходно је да се обезбиједи надстрешнице, а како би у току љетног периода грла могла да се заштите од високих температура и непосредног сунчевог зрачења.

9. Процјена потреба жена пољопривредница и предузетница

У овом ланцу вриједности су ограничене перспективе за укључивање жена у ланац вриједности узгоја говеда у систему крава теле, и то само у неке његове дијелове, будући да примарана производња спада у физички захтјевне послове. Потенцијална радна мјеста су у преради меса.

Могу се укључити и у системе вођења матичне евиденције, вођење података о плодности и у процесу узгоја. При томе треба бирати пасмине говеда мирнијег темперамента.

10. Изазови и могућности ланца вриједности производња меса

Изазови

- Земљиште. Ланац вриједности производња меса и месних прерађевина на подручју Рогатице оптерећен мањкавостима законодавних процеса, као што је прије свега непостојање законских прописа, подзаконских аката и регулатива везаних за земљишне и наслеђне политике, којима би се зауставило даље смањење пољопривредних површина и постигло окрупњавање имања.
- Финансијска подршка. Такође у недостатке везане за доносиоце одлука могло би се убројати и не постојање законског основа и прописа који регулишу одговарајућу финансијску подршку и стимулације за узгајиваче у систему крава-теле на дугорочном нивоу. У Републици Српској се подршка овој производњи мијења из године у годину, с тим да је до 2023. године имала годинама тенденцију пада. Један од разлога за ово јесте и непостојање Закона о подстицајима у Републици Српској.

Могућности

- Улазак у систем органске производње. На нивоу Републике Српске, нешто су већи подстицаји за узгајиваче у систему органске производње.
- Проширење тржишта. Поред постојање значајног домаћег тржишта, у могућности овог ланца вриједности могу се сврстати и очекивања за скорији пласман меса и месних прерађевина на тржиште ЕУ и Турске.
- Производња педигриране стоке. Улазак у систем узгојно-селекцијског рада и производња квалитетно-приплодне стоке за тржиште може обезбиједити више продајне цијене јуница и бикова.

11. Закључци и препоруке

Постојање потенцијалу у виду неконтаминираних земљишта с великим површинама природних ливада и пашњака, те географски положај и агроклиматски услови за производњу говеђег и месних прерађевина са доступним тржиштем у Босни и Херцеговини и реалним очекивањима за скорији пласман ових производа на ЕУ тржиште представљају важне предуслове за развој овог ланца вриједности. Међутим, поред ових перспектива, недовољно развијена производња меса и месних прерађевина у Рогатици очигледно је резултат недостатка визије и циљева, те непостојања оперативних програма и стратегија из ове области.

Сходно наведеном да би се овај ланац вриједности даље развијао потребно је узети у обзир сљедеће препоруке:

- Побољшати генетски састав са увођењем више чистокрвних товних пасмина говеда у узгоје,
- Унаприједити системе вођења матичне евиденције и увести контролу производности,
- Пружити подршку у рјешавању имовинских односа у смислу управљања пољопривредним земљиштем,
- Финансијски подржати узгајиваче у систему крава теле и укључити у организацију Сајма у Рогатици и подржати њихово учешће на другим сајмовима у региону и
- У сарадњи са локалном месном индустријом, Савјетодавном службом или другим партнерима радити на промоцији меса са пашњака, како би се додала вриједност производу.

ЛИТЕРАТУРА

АНКЕТА О БУЏЕТУ ДОМАЋИНСТВА, Република Српска, Завод за статистику, Бања Лука, 2021.

Градови и општине Републике Српске, Република Српска, Завод за статистику, Бања Лука, 2021.

ДЕМОГРАФСКА СТАТИСТИКА, 2021, Друго, допуњено издање, Република Српска, Завод за статистику, СТАТИСТИЧКИ БИЛТЕН, Бања Лука, 2021.

Евиденција категорисаних објеката, Министарство трговине и туризма Републике Српске, 2022.

ЕКОНОМСКИ РАЧУНИ И ЦЕНЕ ЗА ПОЉОПРИВРЕДУ, 2021, СТАТИСТИЧКИ БИЛТЕН, Република Српска, Завод за статистику, Бања Лука, 2021

ЕКОНОМСКИ РАЧУНИ И ЦИЈЕНЕ ЗА ПОЉОПРИВРЕДУ, Република Српска, Завод за статистику, СТАТИСТИЧКИ БИЛТЕН, Бања Лука, 2022.

Попис 2013, Завод за статистику Босне и Херцеговине, www.statistica.ba

ПРОГРАМ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ МЈЕРА УПРАВЉАЊА ПАРКОМ ПРИРОДЕ „ПРАЧА“ за период од 2022. до 2024. године, Шумско газдинство „Сјемећ“ Рогатица, Бања Лука, фебруар 2022

СПИСАК СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТВА И СТАНОВА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 2013. ГОДИНЕ, РЕЗУЛТАТИ ПОПИСА, ГРАДОВИ, ОПШТИНЕ, НАСЕЉЕНА МЈЕСТА, Република Српска, Завод за статистику, Бања Лука, 2021.

СТРАТЕГИЈА И АКЦИОНИ ПЛАН ЗА ЗАШТИТУ БИОДИВЕРЗИТЕТА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (2015-2020), Оперативна контакт особа за Глобал Енвиронмент Фацити: Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, децембар 2014.

СТРАТЕГИЈА ЛОКАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ РОГАТИЦА 2018-2027. ГОДИНА, Општински развојни тим, октобар, 2018. године.

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 2021–2027. Година, Влада Републике Српске Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Република Српска, јун 2021.

СТРАТЕШКИ ПЛАН РУРАЛНОГ РАЗВОЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (2018-2021) - Оквирни документ, Министарство вањске трговине и економских односа, Сарајево, 2018. год.

УРЕДБА О СТРАТЕШКИМ ДОКУМЕНТИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, Службени гласник Републике Српске, број 94/2021.